ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİMİN FELSEFİ, SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ
PROGRAMI

ARİSTOTELES VE KANT FELSEFELERİ IŞIĞINDA EĞİTİMİN ETİK TEMELLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF AKDOĞAN

ANKARA
TEMMUZ, 2020

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
1946

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİMİN FELSEFİ, SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ
PROGRAMI

ARİSTOTELES VE KANT FELSEFELERİ IŞIĞINDA EĞİTİMİN ETİK TEMELLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF AKDOĞAN

DANIŞMAN: PROF. DR. HASAN HALUK ERDEM

ANKARA
TEMMUZ, 2020

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

……..…… adlı öğrencinin hazırladığı "……" başlıklı bu çalışma …… Anabilim Dalı / …..…… Programı'nda jüri üyelerince oy birliği / oy çokluğu ile **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	Jüri Üyeleri	İmza
Başkan	……	……..
Üye	……..	……
Üye	……	……..

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından …/…/20... tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulunca …/…/20... tarihinde kabul edilmiştir.

……..

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Elif AKDOĞAN

ÖZET

ARİSTOTELES VE KANT FELSEFELERİ IŞIĞINDA EĞİTİMİN ETİK TEMELLERİ

AKDOĞAN, Elif
Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Haluk ERDEM
Temmuz, 2020, x + 113 sayfa

Bu araştırmada eğitim ve etik kavramlarına açıklık getirerek Aristoteles ve Immanuel Kant'ın insan doğası görüşleri ile etik-eğitim ilişkisini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Eğitim için "davranış kazandırmaktır" tanımı sık sık yapılmaktadır. Ancak hangi davranışların, hangi amaçla kazandırılması gerektiği noktası yeterince açık değildir. Bu nedenle araştırmada kazandırılması gereken davranışların evrensel etik değerlere uygun olması gerektiği iddiası ile yola çıkılmıştır. Bu davranışların etik felsefesinde önemi açık olan Aristoteles ve Kant'ın etik görüşlerine dayandırılması gerekliliği, onların insan doğası görüşlerinden hareketle gösterilmeye çalışılmaktadır.

Araştırma nitel bir çalışma şeklinde planlanmıştır. Öncelikle Türkçe literatür taraması yapılarak alanda eğitim ve etik ilişkisinin yeterince ele alınmadığı sonucuna varılmıştır. Bu noktadan yola çıkılarak doküman analizi yolu ile Aristoteles ve Immanuel Kant'ın eserleri ve onların görüşlerinin ele alındığı kaynaklara başvurulmuştur. İncelenen kaynaklar içerik analizine uygun olarak yorumlanmış ve araştırmanın amacını ortaya koyan bulgulara ulaşılmıştır.

İnsanı tanımadan ona uygun bir eğitim biçimi oluşturmak ve onun için bir gelecek tasarlamak olası görünmemektedir. Bu nedenle pek çok alanda olduğu gibi insan doğası üzerine düşünceleri ile de söz sahibi olan Aristoteles ve Kant'ın görüşleri referans kabul edilerek etik temelli bir eğitim yaklaşımının uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Buna göre insanın doğasına en uygun eğitim için insan olarak onun potansiyelini açığa çıkaran, insan değerini merkeze alan etik temelli bir eğitimdir, denilebilir.

Anahtar Sözcükler: Eğitim, Etik, İnsan Doğası, Aristoteles, Kant

ABSTRACT

ETHICAL FOUNDATIONS OF EDUCATION IN THE LIGHT OF ARISTOTLE AND KANT PHILOSOPHY

AKDOĞAN, Elif

Master Degree, Department of Educational Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Hasan Haluk ERDEM

July, 2020, x + 113 pages

In this study, it is aimed to reveal the ethical-educational relationship between Aristotle and Immanuel Kant's views of human nature by clarifying the concepts of education and ethics. The definition of “giving behavior” is often made for education. However, the point of which behaviors should be gained for which purpose is not clear enough. For this reason, it was started with the claim that the behaviors that should be gained in the research should be in accordance with universal ethical values. The necessity to base these behaviors on the ethical philosophy of Aristotle and Kant, whose importance is clear in their ethical philosophy, is tried to be shown based on their views of human nature.

The research is planned as a qualitative study. Firstly, it was concluded that the relationship between education and ethics in the field was not handled sufficiently by searching the Turkish literature. Starting from this point, the works of Aristotle and Immanuel Kant and their sources were examined through document analysis. The analyzed sources were interpreted in accordance with the content analysis and the findings revealing the purpose of the research were reached.

It seems unlikely to create a suitable form of education without knowing one and to design a future for oneself. Therefore, as in many fields, the opinions of Aristotle and Kant, who have a say in their thoughts on human nature, were accepted as a reference and it was concluded that an ethical based education approach would be appropriate. According to this, it is an ethical-based education that reveals its potential as a human for the most appropriate education for human nature and focuses on human value.

Keywords: Education, Ethics, Human Nature, Aristotle, Kant

ÖNSÖZ

Eğitimin temellerini oluşturan ögelerin doğru saptanması onun en iyi şekilde bina edilmesi adına önemli görünmektedir. Eğitim sadece bilgi aktarımı ya da pratikte karşılık bulan becerilerin kazandırılması anlamına gelmemektedir. Bahsedilenler eğitimin amaçları olabilir; ancak eğitim bunların çok üstünde bir amacı kendisinde barındırmaktadır. Bu yüksek amaç için "insan" vurgusunun hâkim olduğu bir yetiştirmeyi esas alır, denilebilir. İşte bu noktada eğitimin temellerinden biri olan "etik" kavramına bakmak zorunlu görünmektedir. Çünkü insanı insan yapan kazanımlar etik bilgi ile elde edilebilir.

İnsan dünyanın her yerinde insandır. Farklı kültürler, farklı yaşam biçimleri ya da öğretiler insanı belli bir biçimde şekillendirse de insan olma ortak paydasının kaybedilmemesi insanlık adına önemli görünmektedir. Bu nedenle çalışmamız insanı tanımak ve buradan elde edilen bilgilerle nasıl bir eğitim olması gerektiğini belirlemek üzere yapılandırılmıştır. Çalışmada "eğitim" ve "etik" kavramlarına açıklık getirilerek Aristoteles ve Kant'ın insan doğası, etik ve eğitim görüşleri ele alınmıştır. Böylece tüm insanları kapsayan etik bilgi ile şekillenmiş bir eğitim anlayışının gerekliliğini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Etiğin meslek etikleri ile sınırlandırıldığı bir yaklaşımın ötesinde eğitim ve insanca bir yaşamın kendisi için zorunlu olduğunun ortaya koyulmaya çalışıldığı bu çalışmada başarılı olacağıma dair inancı ile her daim destek olan, rehberliği ile yolumu aydınlatan çok değerli tez danışmanım Prof. Dr. Hasan Haluk ERDEM'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kendilerinden ders alabilme şansına eriştiğim bilgi ve tevazuları ile örnek olarak kabul ettiğim Prof. Dr. Rıfat MİSER'e, Prof. Dr. Hasan ÜNDER'e, Prof. Dr. İsmail GÜVEN'e, Doç. Dr. Mustafa SEVER'e, bilgi ve deneyimi harmanlayarak aktaran, tarihe dair farklı bir derinlik kazanmamı sağlayan Dr. Niyazi ALTUNYA'ya teşekkür ederim. Yüksek lisans öğrenimimde samimiyetleri ile yanımda olan yol arkadaşlarım Bilge AKMAN ve Ayşe ÖZGÜVEN'e teşekkür ederim. Güven ve dostluğun kendisinde hayat bulduğu, varlığı ile güç veren sevgili dostum Nuran CANPOLAT'a teşekkür ederim. İnsanın olanaklarının farkında olması, varlığını anlamlı bulabilmesi açısından önemlidir. Bu noktada desteklerini esirgemeyen bakış açılarına, bilgi ve deneyimlerine son derece güvendiğim sevgili dostlarım Nurhan ÖNDER ve

Pınar ŞEN'e , çok değerli büyüklerim Doğan KIZAK ve Meral KIZAK'a teşekkür ederim. Okumak ve öğrenmek bir heyecandır, buna dair coşkumu kendilerinden aldığım annem Fatma AKDOĞAN ve 2016'da aramızdan ayrılan çok kıymetli babam Ahmet AKDOĞAN'a sonsuz kez teşekkür ederim, kendilerine minnettarım. 2019'da ebediyete uğurladığımız, tüm sevinçlerimde kendisine koştuğum arkadaşım, kardeşim Emine AKDOĞAN PAŞA'ya teşekkür ederim.

.

Sevgili Kardeşim Emine'nin Anısına

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ ... iii
ÖZET ... iv
ABSTRACT ... v
ÖNSÖZ ... vi
İÇİNDEKİLER ... ix
BÖLÜM 1 ... 1
GİRİŞ ... 1
Problem ... 3
Amaç ... 3
Önem ... 4
Sınırlılıklar ... 5
BÖLÜM 2 ... 6
YÖNTEM ... 6
Araştırmanın Modeli ... 6
Evren-Örneklem ... 6
Verilerin Toplanması ... 6
Verilerin Çözümlenmesi ... 7
BÖLÜM 3 ... 8
BULGULAR VE YORUMLAR ... 8
Eğitim ... 8
Etik ve Kavramları ... 11
Meslek Etiği ... 14
Etik Eylemde Değerlendirme ... 20
Aristoteles'in Felsefesinin Kavramsal Çerçevesi ... 26
Aristoteles'in İnsan Doğası Görüşü ... 26
Aristoteles'in Etik Görüşü ... 30
Aristoteles Felsefesinde Etik Erdemler. ... 41
Aristoteles'in Eğitim Görüşü ... 45
Kant'ın Felsefesinin Kavramsal Çerçevesi ... 57
Kant'ın İnsan Doğası Görüşü ... 57
Kant'ın Etik Görüşü ... 63
Kant Etiğinde Geçen Bazı Temel Kavramlar. ... 64
Kant'ın Eğitim Görüşü ... 77
Aristoteles ve Kant'ın İnsan Doğası, Etik ve Eğitim Görüşlerinin Karşılaştırması ... 89
BÖLÜM 4 ... 99
SONUÇLAR VE ÖNERİLER ... 99
Sonuçlar ... 99
Öneriler ... 104

KAYNAKLAR 105
EKLER 110
EK 1. Etik Kurul Onayı 111
BENZERLİK BİLDİRİMİ 112
ÖZGEÇMİŞ 113

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde; problem, amaç, önem ve sınırlılıklar başlıkları yer almaktadır.

Etik (Ahlak felsefesi), insanın ilişkide olduğu alanları irdeleyen, tartışan bir bilgi türüdür. İlişkiler alanı sadece insanın insanla münasebetiyle sınırlandırılmaz. İlişkinin yönü insandan insana olabileceği gibi insandan nesneye ve çevreye de olabilir. Yönü ne olursa olsun doğrudan ya da dolaylı olarak her ilişkinin yine dönüp insanı etkilemesi olasıdır. Bir tarım ilacı, ürünlerden maksimum verim alınmasını sağlayabilir; ancak topraktaki canlılara zarar verdiği halde kullanımında bir sakınca görülmüyorsa çevreye zararıyla birlikte insanın yaşam olanaklarını da zora soktuğu için yine insana dair bir zarar olarak kabul edilebilir.

Her birey tek tek refah içinde mutlu bir yaşam sürmeyi arzu eder. Ancak önemli olan bu teklerin bir araya geldiğinde insanî ilişkilerin korunduğu, herkesi kapsayan bir mutluluk ortamının yaratılmasıdır. Bu ihtiyaç ise ortak düşünce, tavır ve tutumlarda bulunabilmeyi zorunlu kılar. Bu noktada bahsedilen ortaklığı sağlayacak olanın ne olduğu sorunu ortaya çıkmaktadır. Nasıl düşünürsek, ne yaparsak bir uyum sağlanabilir? Kişi için ve devamında sağlıklı bir toplumsal yaşam için iyi olan, doğru olan nedir? Bu sorulara cevap arayan etik; insan olabilmek, çıkar çatışmalarına rağmen insan kalabilmek ve insan değerini koruyabilmek için davranışlarımızın hangi temellere oturtulması gerektiği noktasında yolumuzu aydınlatır.

Toplumsal yaşam birtakım kurallar dâhilinde yaşayabilme becerisini gerektirir. Bu kuralların kimler tarafından neye göre belirlendiği gerçeği bize toplumun yapısı ve yaşayışı hakkında bilgi verir. Şayet sistem güç odaklı şekillenmişse orada adalet, düşünce özgürlüğü gibi insanî kavramlardan söz etmek zor olacaktır. Yine geleneklerin hâkim olduğu bir ilişkiler düzeninde insanın kendini gerçekleştirmesi oldukça zayıf bir ihtimaldir. Kavgaların, savaşların altında yatan gerçek, çıkarların insanın önüne geçmesidir. İkili ilişkilerden toplumlar arası ilişkilere kadar birlikte var olabilmeyi

etkileyen en önemli faktör yaşama ve insana nasıl baktığımız ve bu konudaki düşüncelerimizin davranış olarak karşılık bulmasıdır.

Çoğu zaman karşılaştığımız sorunlara anlık çözümler üretmemiz gerekmektedir. Bunun için düşünmeye çok da vaktimiz olmayabilir. Burada neye karar vereceğimiz düşünsel altyapımızla ilgilidir. Bu altyapı çıkar odaklı işlemek üzere oluşmuşsa ve önceki yaşantılarla bu doğrultuda beslenmişse kişinin etik bir karar verme ihtimali zayıflayacaktır. Bir hırsızlık vakasına şahit olan kimsenin sergilemesi gereken tavır bu yönde beyan vermesidir. Ancak zaman ve emek isteyen bir sürece dâhil olmaya karar vermek, çoğu zaman etik bir bilince sahip olmayan kişiler tarafından tercih edilmemektedir. Oysa aynı kişiler kendi başlarına istenmeyen bir durum geldiğinde etik bir davranış görmek istemektedirler. Buradan yola çıkarak etik için günü gelince ihtiyaç duyulan bir beklenti değil, yaşamın her alanına yansıması gereken bir zorunluluktur, denilebilir. Çünkü ancak bu yolla daha sağlıklı bir yaşam biçimi oluşturmak mümkün görünmektedir.

Önemi bu kadar açık olan etiğin nasıl temellendirildiğinin ortaya koyulması insanların onu gelişi güzel kullanmasının önünü alacaktır. Çünkü rastgele kullanılan her şey bir bakıma değerini yitirmektedir, denilebilir. Bu nedenle etiği kendisinden türetilen normların ötesinde bir disiplin olarak ele almak gerekmektedir. Böylece doğru olarak anlaşılan etiğin eğitim yolu ile aktarımı da mümkün hale gelebilecektir.

Temellendirilmek istenen bir moral yargı ya da bir kimseyi etik eylemde bulunmaya ikna etmek için yapılması gereken ortaya bir değer koymak ve hatta bu değerin kaynağı olarak bir insan görüşü sunmaktır (Tepe, 2016b, s.105). Bu nedenle çalışmada etik ve eğitim kavramları ele alındıktan sonra sırası ile Aristoteles ve Kant'ın insan doğası, etik ve eğitim görüleri işlenmiştir. Bu şekilde eğitimde etiğin temellerine inmek, açık ve anlaşılır olmasını sağlamak amaçlanmaktadır. Çünkü etik bilgi de diğer pek çok bilgi gibi pratik olarak yaşamda karşılık bulması beklenen bir bilgidir. Ancak yeteri kadar anlaşılmadan bu beklentinin karşılanması mümkün görünmemektir. Ayrıca etiğin eğitimde özel bir yeri olduğu vurgusunun yapılması gerekmektedir. Çünkü toplumsal bir birim olan okullar yaşama dair bir tür pratik yapma işlevine sahiptir. Çünkü yaşamda karşılaşılabilecek birçok etik sorunun örneği okullarda yaşanmaktadır. Bu nedenle eğitimin etiğe dair yani ahlaki iyiliğe dair bir sorumluluğu olduğu söylenebilir (Haynes, 2002, s.17).

Problem

Bu çalışmanın problemi eğitim ve etik kavramlarına açıklık getirmek ve eğitimin etik temellerinin kendilerinde aranabileceği Aristoteles ve Kant'ın insan doğası görüşleri ile etik ve eğitim ilişkisinin nasıl kurulduğunu ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir.

İnsan olmanın gereği olarak etik yaşam bir haktır ve vazgeçilemez. Ne eğitim ne de insanlığa kılavuzluk eden bildirgeler, yasalar vb. etikten bağımsız olabilir. Aksi yönde hareket edildiği takdirde insanın tabiatına ters düşmenin sonuçlarıyla karşı karşıya kalınması olası görünmektedir. Geçmişte ve bugün buna dair birçok örnek verilebilir. Küresel ısınma, gelir dağılımındaki dengesizlik, terör gibi insan eliyle oluşturulmuş sorunlar, oluşturanları dahi kendi oluşturdukları tehlike çemberinin içine almıştır. Dolayısı ile bu sorunlara sebep olanlar da çare arayışlarına girmek zorunda kalmıştır. Gelinen nokta gösteriyor ki insanın varoluşuna, onun insan olma potansiyelini gerçekleştirmeye saygı duymayan hiçbir yaklaşım ya da sistemin başarılı olması mümkün görünmemektedir.

İnsanın insanca bir yaşam sürebilmesi adına masa başında farkındalığı ortaya koyacak bildirgeler, normlar oluşturmak bir yerden başlamak adına önemli kabul edilebilir. Ancak bunun toplumlar tarafından kabulü eğitimle mümkündür. Eğitim bu noktada araç vazifesi görmekle beraber insan olmanın bir gereği olarak aslında amacın kendisidir. Bu yönü ortaya çıkarılan ve hakkı teslim edilen eğitim, baştanbaşa etikle şekillenebilecektir. Bahsedilenin gerçekleşmesi ise etiğin eğitimle iç içeliğinin ortaya koyulması ile mümkündür. Çünkü temelleri anlaşılamayan etiğin eğitimde yerini bulması olası görünmemektedir. Bu nedenle etiğin temellerinin kendilerinde arandığı Aristoteles ve Kant'ın eğitim yaklaşımlarının etik açısından ele alınmasının günümüz eğitiminin şekillenmesinde yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Amaç

Çalışmada etiğin temelleri incelenerek eğitimle ilişkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Eğitim ve etik kavramlarına açıklık getirilerek etik disiplininin oluşmasındaki önemli etkileri gereği Aristoteles ve Immanuel Kant'ın etik ve eğitim ilişkisini nasıl ele aldıkları incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca aşağıda geçen alt amaçlara da ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. Eğitim nedir?

2. Etik ve kavramları nelerdir?

3.Eğitimin etik temellerinin saptanması açısından Aristoteles'in insan doğası görüşü nedir?

4. Aristoteles etiği ile eğitim arasındaki ilişki nedir?

4. Eğitimin etik temellerinin saptanması açısından Kant'ın insan doğası görüşü nedir?

5. Kant etiği ile eğitim arasındaki ilişki nedir?

6. Aristoteles ve Kant'ın insan doğası, etik ve eğitim görüşleri açısından benzer ve farklı yönleri nelerdir?

Önem

İnsanlık, bilim ve teknoloji gibi birçok alanda yüzyıl öncesi için hayal edilemeyecek kadar ilerlemiştir. Bu baş döndürücü ilerlemenin sayısız olumlu getirisi söz konusudur. Bilgi hiçbir dönem bu kadar kolay ulaşılabilir olmamıştı. Ancak bu durumun bir başka boyutu da ilerlemeyle birlikte iyiden iyiye belirgin hale gelmiştir: "Bilgi ne amaçla kullanılmalıdır?" sorusu ve sorunu insanlık için tedirginlik oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümünü bir başka soruya verilecek cevapta aramak mümkündür: "Bilgiyi kim kullanacak?". Bu sorunun cevabı bizi onun nasıl biri olduğu, nasıl bir toplumda yetiştiği ve özetle nasıl bir eğitimden geçtiğinin bilgisine ulaştıracaktır.

Eğitim insan olma yolunda atılan adımların her biridir. Buna engel olacak her şey de etikle sınırlandırılmalıdır. Bilginin kullanımından tutun hukuk kurallarının şekillendirilmesine kadar her şey etik süzgeçten geçmelidir. Çalışma bu ilerlemeyi sağlayacak olan etik-eğitim ilişkisinin vurgusu üzerine inşa edildiği için önemlidir.

Eğitim programlarının şekillenmesinde etik felsefesinden esaslıca yararlanılması gerekliliği adına çalışmanın faydalı olması amaçlanmaktadır. Eğitimin etik temellerinin vurgulanmasının, çalışmanın eğitimde yer alan öznelerin etik yeteneklerini ve farkındalıklarını arttırıcı bir etki yaratmasının ve ayrıca literatür taraması yapıldığında bu alandaki çalışmaların yetersizliği dikkate alındığında alana katkısının önemli olacağı düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Araştırma eğitimin etik temellerini saptamaya yönelik olduğundan eğitim ve meslek etikleri kavramları ele alınarak, etik disiplininde önemli kabul edilen Aristoteles ve Immanuel Kant'ın eserleri ve bu eserler üzerine kaleme alınmış kitap ve makalelerin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Araştırma için içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Buna göre metinler incelenerek yorumlanmış ve analiz edilmiştir. İçerik analizi nitel araştırma yöntemlerinden biridir. Kumar' a göre alan yazınında araştırma yaklaşımlarından biri olan nitel araştırmalar daha çok felsefi yaklaşımla ele alınır (Kumar, 2011, s.137). Bu açıdan bakıldığında içerik analizi yönteminin çalışmanın ruhuna uygun olduğu söylenebilir. Çünkü eğitimin etik temellerini saptayabilmek kuramsal bir çalışma ve felsefi bir yaklaşım gerektirmektedir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada genel tarama modeline uygun olarak literatür taraması yapılmıştır. Bu şekilde elde edilen kaynaklar okunarak sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Aristoteles ve Kant'ın insan doğası, etik ve eğitim görüşlerinden yola çıkılarak özgün yorumlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Evren-Örneklem

Araştırmamızın evreni Aristoteles ve Kant'ın felsefesi, çalışma evreni ise Aristoteles ve Kant'ın insan doğası, etik ve eğitim görüşleridir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada eğitim ve etik konularına dair kaynaklar araştırılarak Aristoteles ve Kant'ın bu konulardaki görüşlerini açabilmek adına zemin çalışması yapılmıştır. İnsan doğası, etik ve eğitim görüşleri açısından Aristoteles ve Kant'ın kendi eserleri ve onların bu düşüncelerinin ele alındığı ikincil kaynaklar incelenmiştir. Alanda yazılan ulusal ve yabancı makalelerin bazılarının basımlarına bazılarının dijital ortamda yayımlarına ulaşılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Aristoteles ve Kant'ın görüşlerinden yola çıkılarak eğitimin etik temellerini saptamaya yönelik gerek Ulusal

Tez Tarama Merkezi'nde gerekse de başka bir yerde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Verilerin Çözümlenmesi

Eğitim, etik ve insan doğası kavramları üzerine Aristoteles ve Kant'ın eserleri ve bunlar üzerine yazılan diğer kaynaklar incelenmiş, araştırma sorusu açısından değerlendirilerek sonuçlar anlamlandırılmıştır. Bu anlamlandırmadan yola çıkılarak kategorize edilen bilgiler yorumlanmış, raporlaştırılarak çalışma sonuçlandırılmaya çalışılmıştır.

Buna göre araştırmanın alt amaçları da dikkate alınarak konular aşağıdaki sıralamaya uygun olarak sınıflandırılmıştır.

a. Eğitime genel bir bakış
b. Etik ve kavramlarının neler olduğu
c. Aristoteles ve Kant'ın insan doğası, etik ve eğitim görüşleri
d. Aristoteles ve Kant'ın belirlenen çerçevede görüşlerinin karşılaştırılması

Bu şekilde elde edilen verilerden yola çıkılarak çalışma şekillendirilmiş ve özgün yorumlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 3

BULGULAR VE YORUMLAR

Eğitim

"Eğitim nedir?" sorusuna açıklık getirmek eğitimin "hangi yönde?" ve "nasıl?" tasarlanması gerektiği sorularına da cevap verilebilmek adına önemli görünmektedir. Eğitimle ilgili birçok tanım yapılmıştır. Örneğin Kuçuradi, eğitimin içinde yer alan ilişkileri bir insan fenomeni olarak tanımlar. Eğiten ve eğitilen unsurlarından yola çıkılarak eğitime farklı açılardan bakılabileceğini, söyler (Kuçuradi, 1995, s.7). Eğitimin esas amacı insanı diğer canlılardan ayıran insansal etkinlikleri, kişilerin kendilerine uygun tarzda gerçekleştirebilmeleri için onları yeter duruma getirmektir. Bunun için kişilerin düşünmede, değerlendirmede ve eylemede doğrunun ayrımına varmalarına yardımcı olmaktır (Kuçuradi, 1995, s.8).

Buna göre eğitimden öncelikle anlaşılması ve merkeze alınması gereken onun özneleridir, denilebilir. Çünkü aktarılmak istenenler ve özneler öncelik olarak yer değiştirdiğinde yapılanın insansal önemi göz ardı edilebilir.

Eğitimin tanımında önceliğin insan olup olmadığı onun amacının saptanmasıyla doğrudan ilişkili görünmektedir. "Ülkenin artan teknoloji açığını kapatacak insan gücünü yetiştirmek" gibi bir amaç ile "kişileri ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirmek" amaçlarda öncelik farkına örnek olarak gösterilebilir. İlkinde insan eğitimde bir araç iken ikincisinde kendini gerçekleştirecek olan bir amaçtır.

Eğitim, "bakmak, beslemek, yetiştirmek ve içindekini dışarı çıkarmak" anlamlarına da dayandırılır (Gingell ve Winch, 2008, s.63). İlk iki anlamına bakıldığında eğitenin amacı bir bakıcı da olduğu gibi çocuğun bedensel olarak gözetilmesi gibi görünmektedir. Ancak yetiştirmek, amaçlar doğrultusunda istenileni aktarmak; içindekini dışarı çıkarmak ise var olan potansiyelin ortaya çıkarılması şeklinde düşünülebilir. Bir başka yaklaşımda ise eğitim bireylere, yurttaşlara kültür kazandırmaktadır. Eğitimle modeller, kavramlar, tasarımlar, ideler, düşünceler ve ütopyalar kazandırılır. Böylece temel bilgiler, eylem biçimleri, tutumlar, dış dünyaya ilişkin tavırlar bireye ve bireylere aktarılmış olmaktadır (Çotuksöken, 1995, s.50) .

Eğitimin bir tür kültür aktarımı olarak tanımlanması hangi kültürün, hangi iyinin aktarılması gerektiğini düşündürmektedir. Çünkü belli bir yerde ve aynı zaman içinde farklı yapıların kendilerine özgü "iyi" ve "kötüleri" bulunabilmektedir. Bunların her biri kendi aralarında çatışabileceği gibi küreselleşen dünyanın değerleriyle de uyumsuzluk gösterebilir.

Ayrıca eğitimin ne olduğuna dair farklı bir bakış da onun meslek edindirme işi olarak algılanmasında yatmaktadır. Herhangi bir meslek eğitimine yönelik bilgi aktarımı ile kişi eğitimi aynıymış gibi ele alınmaktadır (Kuçuradi, 2009, s.49). Buna göre kazandırılmak istenen davranışlarla ilgili eğilimin çoğunlukla toplumsal kabulleri aktarmak şeklinde ortaya çıkması ve eğitimin işlevinin ne olduğu noktasındaki anlaşmazlıklar eğitim yolu ile ayrışmaları keskinleştirmektedir, denilebilir.

Çoğunlukla eğitim ve öğretimde çatışmaların beslendiği alan insan bilimleridir. Çünkü bu alan çok sayıda önyargı ve yersiz inançların hüküm sürdüğü yerdir. Çözüm ise eğitilene hem yeni yeni bilgiler aktarmak hem de onu bu önyargılardan ve boş inançlardan kurtarmak olacaktır (Hacıkadiroğlu, 1995, s.36). Eğitim çocuğa yetişme süreci içinde insanlığını kazandırmaktadır. Ancak insanlık kısa bir sürede gelişip olgunlaşan bir birikim değildir. Bir çocuğa insanlığın kazandırılması demek aslında insanlığın gidilebilen en eski tarihinden günümüze kadar biriktirdiği, insan olmaya dair her ne varsa vermek demektir. Bunun olabildiğince mümkün olması ise eğitim ve öğretimin bu amaç doğrultusunda planlanmasına bağlıdır (Hacıkadiroğlu, 1995, s.33).

Bir başka tanıma göre "eğitim; kişilerin, ulusların ve dolayısıyla insanlığın geleceğine ilişkin tasarımdır" (Miser, 2013, s.115). Eğitim bir tasarım işiyse bu tasarımın belirlenmiş amaçlar doğrultusunda gerçekleşmesi beklenmelidir, denilebilir. Amaçlar belirlenirken ölçütün (esas amacın) ne olması gerektiği de ortaya çıkarılmalıdır.

İnsan etkinlikleri denildiğinde insanın yaptığı her şey bu başlık altına alınabilir gibi görünmektedir. Ancak "insan" vurgusu üzerinde tekrar düşünüldüğünde insan türüne uygun etkinlikleri almak eğitimin amacının belirlenmesinde önemli görünmektedir. Bu nedenle insan etkinlikleri, insana özgü etkinlikler olarak çerçevelendirilmelidir. Düşünmek, eleştirmek ve doğru kararlar verebilmek gibi özellikler sadece insan türüne özgüdür ve bu sebeple insan etkinlikleridir. İnsana özgü gibi duran etkinlikler ise insan etkinliğinden beslenir ama kişilerin insan olmasına değil meslek sahibi olmasına vurgu yapar (tamircilik, yöneticilik vb.). Bu tür etkinliklerin insan etkinlikleri ile şekillendirilmesi uygun görünmektedir. O halde eğitimin çerçeve

amacı için kişileri insana yaraşır şekilde insan etkinlikleri ile yetiştirmektir, denilebilir. Böylece eğitimin esas amacının insana özgü etkinlikleri kazandırmak değil, insan etkinlikleriyle kişileri yetiştirmek olduğunu görmek mümkündür, denilebilir.

Eğitim görmenin temel bir hak olduğu göz önüne alındığında "en iyi insanı" yetiştirmeyi amaç edinen eğitimin merkezinde olması gereken unsur eğitilendir, denilebilir. Bu nedenle eğitime eğitilen açısından bakmak gerekmektedir. Böyle bakıldığı takdirde eğitim ve öğretimin insanı merkeze alan bir amaçla düzenlenmesi sağlanabilir. Eğitimin "kim tarafından verileceği?" sorusu "eğiten" kavramını karşımıza çıkarır. Eğitimin amacı, eğitim alan her bireyin kendi iç amacına uygun olarak verilmelidir. Böyle bir eğitimden geçen kişi insansal etkinlikleri tek başına gerçekleştirebilecek düzeye ulaşmalıdır. Buna yardım edecek olan eğitendir. Ancak eğitenin işinde başarılı olması kendi aldığı eğitimin insan etkinliklerine dair felsefi bilgiyi içermesine bağlıdır (Kuçuradi, 1995, s.9).

Bu noktadan hareketle eğitimcinin amacının kişiye insansal olanakları gerçekleştirebilmesi için yeterlilik kazanmasına yardım etmektir ve eğitimcinin bu amaca yönelik olarak eğitimi düzenleyebilmesinin şartı ise onun yeterliliğini gerektirmektedir, denilebilir.

Gelişimi ve dönüşümü amaçlayan eğitim insansal olanakların gerçekleşmesi için gerekli ortamı hazırlar. Ancak bu olanakların gerçekleşmesiyle insanın yaratan, ortaya çıkaran gücü etkisini gösterebilir. İnsanda potansiyel olarak var olan yaratıcı gücü ortaya koyacak bir eğitim amacına uygun olan bir eğitim olarak şekillenmiştir, denilebilir. Eğitimle ortaya çıkması beklenen yaratıcılık, insanın diğer var olanlarla arasındaki en temel farkla ilgili görünmektedir. Yaratıcılık insanın olanı dönüştürme etkisinde de kendisini gösterir. İnsan yalnızca hazır olarak kendisine sunulan bilgileri almaz; akıl sahibi olması gereği bir sonraki adımı ve daha sonrasında geleceği öngörebilir ve aldıklarını bu doğrultuda değiştirebilir, geliştirebilir.

İnsansal olanakların ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi sadece belli bir yaş dönemiyle, örgün eğitimle sınırlandırılamaz. Eğitim ömür boyu devam etmesi beklenen bir süreçtir. Böylelikle sınır çizilmemiş eğitim, sınırı çizilemeyen insanın gelişiminin önünü hep açarak ilerler. Bu gelişim ve ilerleme sürekli birbirini bir adım öteye taşır. Eğitim sayesinde ortaya çıkan bir gelişimin devam edebilmesi için kendisini taşıyacak olan eğitimin de gelişmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Eğitimin yeniyi aktarmak ve geliştirmek dışında bir işlevi de var olan aksaklığı düzeltmek ve gidermektir. Eğitilecek kişi bozuk bir bilinç ve pek çok yanlış inanç kalıplarıyla gelebilir. Eğitimden beklenen kişiye bu yanlışları görmesini sağlayacak bir beceri kazandırmaktır. Böylelikle kişi hem kendisinde var olan yanlışları görebilecek hem de kendisine aktarılanları süzgeçten geçirebilecektir.

Eğitim dışarıdan verilse bile onun amacına ulaşması içsel bir çaba gerektirir. Eğitimin bir zihniyet ve davranış değişikliği yapabilmesinde kişinin sorumluluk alması önemli görünmektedir. Çünkü insan kendisini oluşturabilecek yeteneğe sahiptir. Eğitimin görevi kişiye bunu yapabilecek ufku kazandırmaktır.

Buradan hareketle bazı özellikler kişilik yapısı değildir ve eğitimin oluşturduğu yapı ile değişimi mümkündür, denilebilir. Aksi halde eğitime ihtiyaç kalmazdı. Her özelliğin kişilerde doğuştan var olduğu düşünülür ve her şey olduğu gibi kabul edilirdi. Hâlbuki eğitim kişilerin olumsuz özelliklerinden sıyrılmalarına yardımcı olarak onlara özgürlük kazandırır. Bu özgürlük onlara irade kazandıran bir eğitimle mümkün görünmektedir.

Eğitim için özetle eğitilenin amaç olduğu ve eğitenin eğitim görme hakkının temel bir hak olduğu bilinci ile hareket ettiği bir ilişki ve planlanması gereken, temelde insan etkinliklerine dayanan etkinliklerdir, denilebilir. Bu etkinlikler kişinin insansal olanaklarını ortaya çıkaracak şekilde düzenlenmelidir. Bir kez bu olanaklara göre eğitim gören, kendi potansiyelinin farkına varan kişi örgün eğitimden ayrıldığında da kendine yeter olacağı için eğitim ve gelişiminin sürekli devam etmesi mümkündür.

Etik ve Kavramları

"Etik" kavramı hayatın her alanında ve yaşadığımız pek çok sorunda karşımıza çıkmaktadır. İki arkadaşın yapılan bir davranıştan dolayı sorun yaşaması, annenin çocuklarından birine daha çok ilgi göstermesi ya da bir doktorun hastasına gerekli bilgilendirmeyi yapmaması gibi örnekler sınırsız şekilde çoğaltılabilir. Bu kadar uçsuz bucaksız görünen bir sorun alanını tanımlamak zor olsa da imkânsız görünmemektedir. Etik kavramının doğru tanımına ulaşmak etik sorunlara çözüm üretmek adına önemli görünmektedir.

Etik, felsefenin en eski disiplinlerinden biri olarak karşımıza çıkar. İnsanlar arası ilişkilerde ortaya çıkan eylemi konu edinir. Eylemi belirleyen unsurları ve ögeleri değer sorunları açısından inceleyerek eylemle ilgili doğru bilgiyi ortaya koymaya

çalışır. Etiğin bu şekilde ortaya koyduğu bilgi insanın insan gibi yaşayabilmesinin en önemli şartlarından birini oluşturmaktadır (Kuçuradi, 2009, s.47). Bu eylemler değer sorunlarını içine alan eylemlerdir; çünkü insan ilişkileri aynı zamanda değer ilişkileridir, denilebilir. Yaşanan her etik sorunda soruna maruz kalanın karşı karşıya kaldığı duygu değersizlik olarak adlandırılabilir.

Etikten beklenen insanın yaşadığı etik sorunları doğru ve yanlış açısından değerlendirmesidir. Bu şekilde etik, insana etik dışı davranışlar sergilememesi adına yol gösterebilir. Ancak etik bunu yaparken normlar koyarak yapılması gerekeni söyleyemez (Tepe, 2016b, s.51). Etik için etik sorunlar karşısında kişilere ya da karar mercilerine kılavuz bilgiler sağlar ve onlar bu bilgiler doğrultusunda etik kararlar verebilir, diyebiliriz. Norm veremez; çünkü zaten sınırsız olarak adlandırdığımız etik sorunlar alanına norm üretmesi mümkün değildir; ancak onun ortaya koyduğu bilgilerden toplumlar ve farklı mekanizmalar uygun normlar üretebilir.

Etik, etik bilgiler üretirken felsefenin diğer alanlarında olduğu gibi felsefenin tabiatına uygun olarak birtakım sorular sorar ve bunların cevaplarıyla ilgilenir. Bu sorular insanın yapıp etmelerindeki amaçları, insanın eylemleri sonucunda karşılaşılan sorunları sorgulamak üzerinedir (Tepe, 2016b, s. 27).

İnsanların yapıp etmelerini konu edinmesi, iyi nedir, yanlış nedir gibi sorulara cevap araması nedeniyle "etik, ahlak mıdır?" sorusu sıkça sorulur. Çünkü iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramlar toplumların ahlaki değer yargılarında sıkça kullanılır. Bu durum etik ve ahlak kavramlarının sınırlarının çizilmesini gerekli kılmaktadır.

Bir ahlakı oluşturan, değer yargıları, normlar ve ilkelerdir. Bunlar yaşanılan toplumda kişilere neyin iyi veya kötü olduğunu söyler ya da kişilerin neyi yapıp, neyi yapmaması gerektiğini belirler. Ahlaklar toplumlara özgü olduğu için iyi ve kötü olarak adlandırılan değer yargılarının ölçütleri de yine kendilerine özgüdür. Kişiler bu değer yargılarının içine doğar ve bunlarla yetişir (Tepe, 2016b, s. 40).

Etiğin ahlak kavramından en önemli farkı için etik; var olan normları ve değer yargılarını inceler, bunlara dair bilgiler sunar; ancak değer yargısı ya da norm ortaya koymaz, denilebilir. Bu bilgiler doğrulanıp yanlışlanabilen bilgilerdir. "Büyükler başlamadan yemeğe başlanmaz" ya da "kadın kocasına karşı çıkmaz" gibi ifadeler bilgi değildir; çünkü doğrulanıp yanlışlanmaları mümkün değildir. Bu yargılar etik açıdan incelenebilir bir konu iken ahlak için bir değer ifade edebilmektedir.

Ahlak, kaynağını akıl yürütmekte değil deneyimlerde bulmaktadır. Bu deneyimlerden çıkan kurallar işlevseldir. Toplumun belirli bir düzen içerisinde

kalmalarını ve toplumsal hayatın devamını sağlayabilirler. Ancak çoğunlukla insanlar bu kuralları neden uyguladıklarını, bu kuralların nasıl ortaya çıktığını bilmez ve sorgulamazlar.

Etik sadece kişinin diğer kişilerle ilişkisi, durumlar karşısında kararları ve eylemleri ile sınırlı değildir. Kişinin etik ilişkiler kurabilmesi ve etik eylemlerde bulunabilmesi kendisiyle kurduğu ilişkiyle de bağlantılıdır. Kişinin biricik ve tek olan yaşamını nasıl ve neye göre sürdüreceği ve bunun ilişkilerine nasıl yansıyacağı kendisiyle kurduğu etik ilişkinin şekline bağlıdır. Ancak çoğu zaman bu farkına varılmadan bir ömür geçer. Farkına varılması ise kişide sorgulama bilincini gerektirmektedir. Kendisiyle etik ilişki kurabilmiş kişilerin sayıca çokluğu etik ihlallerin azalmasında önemli görünmektedir. Etik doğrultusunda bir eğitim bizleri bu amaca yaklaştırır, denilebilir.

İnsan ahlaki yönüyle insan olarak yaşayabilmeye erişmektedir. Bu ahlakın ise etikle şekillenmesi bütün var olan ahlakları birbirine yaklaştırabilir. Tüm insanların ortak etik değerlerde buluşabilmeleri, barış içinde ve daha yaşanılabilir bir dünya adına önemlidir. Bu nedenle meslek etiklerinde olduğu gibi normların düzenlenmesi gerekli olmakla birlikte bunun ötesinde ve üstünde etik bir bilincin hâkim kılınması çok daha öncelikli görünmektedir.

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan etik sorunlar insanları ortak bir ahlak anlayışı geliştirmeye itmektedir. Bu nedenle en azından temel konularda birleşebilmek bir ihtiyaç halini almıştır ve bu nedenle gelenekselin ötesinde bütün dünyayı içine alabilecek değer ve ölçülere ihtiyaç vardır (Oktay, 2006, s.393). Küreselleşme insanı kendi ülke sınırlarının ötesine taşımıştır. Toplumlara özgü ahlaklar yaşanılan toplum için bir düzen ifade edebilse de insanların kendi toplumlarının dışındaki insanlarla da ortak değerlerde buluşabilmesi gerekmektedir. Bu ortak değerlerin neler olması gerektiğini belirleyecek olan etiktir. Ancak bu sayede otak akılda buluşmak mümkün görünmektedir. Aksi durumda siyasi ve ekonomik olarak güçlü olanın ahlakını dayatması ihtimali vardır. Çünkü aklın geri çekildiği yerde güç unsuru devreye girmektedir, denilebilir.

Sınırları aşan ortak bir etik zemininde buluşulabilmesi için diğer kültürlerde saygı gören, benimsenmiş ve meşru kabul edilen değer ve normların bilgisine sahip olmak onları değerlendirerek hangilerinin ortak ahlak anlayışında uygulanabilir olduğunu saptamak etiğin görevidir (Pieper, 1994, s.11). Böylece etik hem küresel

olarak geçerli olabilecek normların belirlenmesinde hem de etik bir donanıma sahip insanların yetişmesinde yol gösterici olacaktır, denilebilir.

Ahlakı ve eylemleri konu edinen, hayata, insana dair etik bir bakış açısı oluşturabilmiş Aristoteles, Kant, Kuçuradi gibi filozofların görüşlerini içeren "etiğin" normatif bir etkinlik olmayıp bir bilgi alanı olması ve yaşamda karşımıza çıkan sorunların çözümüne dair ondan bilgiler türetilmesi, bu bilgilerin kendisi için türetilmediğini ve kendisinde amaç olmadığını göstermektedir (Tepe, 2016b, s.28). Dolayısı ile bu bilgi türünden beklenen yaşamda bir şekilde karşılık bulmasıdır, denilebilir.

Etikten türetilen ve etik sorunların çözümünde başvurduğumuz başlıca kavramlara açıklık getirmek, etik bir sorun karşısında nerelere bakılması gerektiğine dair yolumuzu aydınlatabilir. Bunlar meslek ahlakı olarak da adlandırılabilen, bir meslekle ilgili oluşturulmuş normları içeren, tıp etiği, çevre etiği gibi alanları içine alan "meslek etiği" ve normların boşluğunu dolduran, kişilere, olaylara özgü olarak ortaya çıkan "bu durumda ne yamalıyım?" sorusunu soran "değerlendirme kavramlarıdır".

Meslek Etiği

Ahlakın esas amacı insanların iyi bir şekilde birlikte yaşamalarını sağlamaktır. Ancak dünyada iyiliği hâkim kılmak farklı farklı değer yapılarına bırakılacak olursa iyi niyetlerle ama bu niyetlerin kötü sonuçlarıyla karşılaşmak mümkün görünmektedir. Bu konuda tarihe bakıldığında insanlık adına insana yapılmış yıkım ve katliamların çokluğu görülecektir (Yıldırım, 2006, s.513). Etik dışı davranışların verdiği bu zararlardan çıkarılan dersler sonucunda ortak ahlaki değerlerin önemine yapılan vurgu artmış ve bu doğrultuda ilkelerin oluşturulması hız kazanmıştır (Türer, 2019, s.5). Bu ilkelerin büyük bir kısmı meslek etiklerine ait görünmektedir. Çünkü gelişen bilgi ve teknoloji sonucunda mesleklerin sayısı da aynı doğrultuda artmıştır. Bu mesleklerin her biri konuşulan farklı dillere rağmen kendi aile mensuplarıyla dünyanın neresinde olursa olsun ortak bir dil belirleyip bu doğrultuda konuşma ihtiyacı göstermektedir, denilebilir.

Meslek etikleri son yıllarda çokça konuşulan alanlar arasındadır, denilebilir. Bilgi hızla artmakta ve onun temelinde ortaya çıkarılıp beklemek değil kullanılmak yatmaktadır. Bu artış var olan mesleklerin ilerlemesini sağladığı gibi yeni mesleklerin de oluşmasına ve aynı zamanda ilişkiler alanı olan mesleklerin bu açıdan daha çok ele alınmalarına sebep olmaktadır. Her bir mesleğin kendi içerisinde birtakım kurallar

dâhilinde uygulanmasının yanı sıra bu mesleklerin insanla ve çevreyle ilişkisi de bazı ilkelerin belirlenmesini ve kuralların oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Bu amaçla oluşturulan normatif bilgilere meslek etikleri (meslek ahlakları) denilmektedir.

Meslek ahlakından kastedilen, belirli bir meslekte (doktorluk, öğretmenlik, ticaret gibi) uyulması beklenen davranış kurallarıdır. Bu kurallar bir bölgeye ya da herhangi bir topluma ait değildir. Dünyanın her yerinde aynı şekilde kabul gören kurallardır. Bir hastanın rızası olmadan ona ait bilgilerin doktoru tarafından başkalarıyla paylaşılmaması ya da gazetecinin gerçeğe aykırı haber yapmaması gibi kurallardır (Kuçuradi, 2009, s.34). Meslek etikleri farklı uğraşlar için farklı olarak adlandırılsa da meslek etikleri sorunlarının özünde "etik" sorunlar yatmaktadır. Ancak bu sorunlar ele alınırken o mesleğin bilgisinin de değerlendirmeye katılması gerekmektedir (Kuçuradi, 2000, s.24).

Meslek etikleri sadece belirli alanlarda insan ilişkilerini değil; aynı zamanda insanın insan dışındaki çevresini de konu edinmektedir. Konunun insan ilişkilerinin ötesinde ele alınması ihtiyacı, insanın doğal çevresiyle kurduğu yanlış ilişkilerin sonuçlarıyla karşılaşmasında aranabilir. Böylece insan kendi türünün dışında kalana olduğundan farklı bir duyarlılıkla yaklaşmak zorunda kalmıştır, denilebilir.

Mesleklerin ahlaki olarak yapılması ihtiyacı çok eski zamanlara dayandırılabilir. Günümüz meslek etiği vurgusunun yüzyıllar öncesinden Aristoteles, meslekler için birtakım kuralların olması gerektiğini şöyle dile getirir: "nerede mesleki beceri ve bilgi işin içine girerse hem amaç hem de o amaca götüren araçlar tam bir denetim altına alınmalıdır" (Aristoteles,2000, s.218). Bugün mesleklerin denetimi çok daha gerekli görünmektedir. Çünkü insanın teknoloji ve bilgi yarışında yaşadığı dünyayı yok etmeye doğru gidiyor olması büyük bir kaygı yaratmaktadır. Bilgi ve teknolojideki bu ilerlemelerin yok etmek yerine daha yaşanılır bir dünyaya hizmet edecek bir şekilde kullanılmasının mümkün olup olmadığı sorgulanmaktadır (Anğ, 1995, s.42).

Meslek etikleri çevresel duyarlılık adına bir gelişimdir. Bilim ve doğası üzerine yapılan tartışmalar beraberinde toplumsal bir bilinçlenme getirmiştir. Bu durum insana ve doğaya eşit yaklaşım sergilemenin önünü açan bir düşünce devrimidir (Topdemir, 2019, s.221). Bahsedilen düşünce devriminin bir sonucu olarak insanın çevresiyle etkileşiminden kaynaklı sorunları ahlak sorunu olarak ele almak mümkün görünmektedir. Bu açıklamaya çevre etiğinden yola çıkarak bakılabilir. Çevre etiğinde amaç doğal çevresel sorunları önlemek değil, insanın yol açtığı çevresel sorunların

ahlaki boyutuna dikkat çekerek eylemleri bu yönde sınırlandırmak ve bozulan çevreyi iyileştirmeye yönelik davranışları teşvik etmektir (Ünder, 2019, s.143).

Bir diğer nokta ise her ne kadar bilgi ve teknolojik ilerlemelerin sınır tanımaması sonucu meslek etikleri daha çok gündeme gelmiş olsa da esas sorunun bu ilerlemeler değil ilerlemeyi insanın ve çevrenin aleyhine kullanan, üstelik sonuçlarını öngörerek kullanan insan zihniyetiyle ilişkili olduğu gerçeğidir. Burada bağlantı bu şekilde kurulmadığı takdirde ilerleme karşıtı görüşlerin ve bu yönde davranışların ortaya çıkması ve başka sorunlara yol açması kaçınılmaz görünmektedir. İlerlemenin bir insan hakkı ve bunun karşısında duran her şeyin bir insan hakkı ihlali olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Kuçuradi, 2000, s.26).

Bilimsel araştırmalar sonucu çıkan etik sorunlara bakıldığında temelinde bilim adamlarının eylemlerinde ekonomik ya da siyasal çıkarların yattığı görülmektedir. Bu eylemlerin sonucunda doğrudan ya da dolaylı olsun insanın nasıl etkileneceği göz ardı edilmektedir ve bilginin bu çıkarlara hizmet eden bir araç olarak görülmesi etik sorunlar yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır (Tepe, 2016a, s.79).

Bilginin hangi doğrultuda kullanıldığı onun aynı zamanda nasıl bir güç olduğunu göstermektedir. Bilgi aydınlatan, geliştiren olabildiği gibi ezen ve bastıran da olabilmektedir. Bu gücün ne zaman yapıcı ya da ne zaman yıkıcı olarak kullanıldığının ayrımına varabilmek önemli görünmektedir. Kişilere bu öngörüyü kazandırabilecek bir eğitim vermek, bu yönde yetişmelerini sağlamak eğitimcilerin görevleri arasında yer almaktadır (Artıcı, 1995, s.25).

Bir meslekte iyi olmak, mesleki bilgisinin yanında iyi insan olmanın bilgi ve bilincini de gerektirmektedir. Meslek eğitiminde kişilerin o mesleğin gerektirdiği şekilde yetiştirilmesi beklentisi vardır. Ancak bu "amaçlı bir insan etkinliği" olan meslekler için yeterli değildir (Demirdöven, 2006, s.379).

Öyle görünüyor ki bilginin ne amaçla kullanılacağının kişilerin kendi tercihlerine bırakılması ve bu tercihlerin sıklıkla etik dışı kararlardan yana yapılması insanları meslek etikleri gibi normlar üretmek zorunda bırakmaktadır. Ancak sadece normlar çerçevesinde hareket etmek sorunları belirli ölçüde çözebilecektir, denilebilir.

Meslek etiği normlarının önemli ancak yetersiz olabileceği noktasında Platon'un söylediklerinden yola çıkılabilir: ''baktığı ya da yetiştirdiği kimselerden uzun zaman uzak kalacağını sandığı bir yolculuğa çıkmaya hazırlanan bir hekim hastalarının verdiği öğütleri akıllarında tutamayacağına inanarak bir reçete ya da izlence bırakmak istemez mi?" (Platon, çev. 1998, s.79) der. Bırakılan izlence uyulması beklenen kurallardır.

Ancak bu kuralların sınırsız ilişkiler ve durumları kapsaması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Platon kişinin durum değerlendirmesi yaparak kimi zaman mevcut kuralların dışında kararlar almak zorunda kalabileceğini söyler. Çünkü ‘’yasayı koyan her kişiye yapması gerekeni noktası noktasına göstermek için hayatının her anında her bir kişinin yanında nasıl bulunabilir?’’ (Platon, çev.1998, s.79).

> Ama umduğundan daha kısa süren bir yolculuktan sonra hastasının yanına döner de hastasını beklenmedik başka bir değişme yüzünden daha iyi bir durumda bulursa yazılı emirlerinin yerine başkasını vermekten çekinir mi? Kendisi başka bir reçete vermeyerek sanki yalnızca bu reçeteler hekimliğe ve sağlığa uygun başka her davranış aykırıymış gibi eski reçeteleri bozmaya hakkı olmadığında inat mı edecektir? Bilim ve sanata böyle davranmak yasa oluşturma tarzını büsbütün gülünç duruma sokmaz mı? (Platon, çev. 1998, s.80).

Buradan hareketle normların değerlendirme yapmaksızın sadece norm oldukları için mutlaka yapılmak üzere oluşturulmadıklarını söylemek mümkündür. Aksi bir anlayış bilim ver sanatın olağan tabiatında yer alan ilerlemenin de yolunu tıkayacaktır, denilebilir.

> Yasa en yararlı emirler verecek biçimde herkes için en iyi, en doğru olanı aynı zamanda kapsayamaz. Çünkü insanlarla onların işleri arasındaki ayrılık, sonra insana ait hiçbir şeyin hiçbir zaman olduğu yerde durmaması, hiçbir sanata, hiçbir konu üzerinde her zaman ve her durum için doğru, mutlak bir kural koymak olanağı vermiyor (Platon, çev. 1998, s.77).

Görüldüğü gibi beklenen, yasaların oluşturulması ancak kişilerin gerektiği zaman hareket edebilecekleri bir alan yaratabilmeleridir. Bu yaratabilme gücü sorumluluk alabilme becerisi ile yetişmiş olmayı gerekli kılmaktadır. Aksi halde sorumluluk alamayan kişiler durum ayırt etmeksizin var olan normlarla hareket edecek; ancak etik dışı bir duruma sebebiyet verdiğinde sorumlu olarak kuralları ve yasaları gösterecektir. Öyleyse etik bir kişilik gösteren kişi için hangi durum ve koşullarda yargıda bulunacağını bilen ve buna göre eylemde bulunan kişidir, denilebilir. Ancak durumlar karşısında farklı eyleyebilme sorumluluğu sadece yasayı uygulayanların olmamalıdır. Yasa koyucuların da karşılaşılabilecek farklı durumlara esnek bir yaklaşım gösterilmesini kolaylaştıracak şekilde normlar oluşturmaları ve böylece norm dışı etik davranışları desteklemeleri beklenebilir.

İnsan belli programlara göre kodlanabilen ve buna göre hareket eden bir robot değildir. İşini yaparken elinde tutacağı kılavuzlar yardımcı olmakla birlikte yeterli olmayacaktır. Amaç sadece mesleğin türüne göre o mesleği en iyi şekilde yapmak, değildir. Meslekte “iyi” bir terzinin en mükemmel dikişi dikmesi ya da bir öretmenin

bilgiyi en iyi şekilde aktarması olarak algılanmamalıdır. Aristoteles iyinin bilgisine ulaşıldığı takdirde bir marangozun, bir doktorun ya da bir kumandanın mesleklerinde nasıl daha yararlı olunabileceğinin bilgisine ulaşılabileceğini, söyler (Aristoteles, 2009, s.16). Meslek etikleri etik sorunlar yaşanmaması adına bir yere kadar çözüm sunabilir. Ancak esas olarak etikten beslenerek çözüm üretmek gerekmektedir. Çünkü iyinin bilgisinin ne olduğuna ulaşmak ve meslek etiklerine kaynaklık etmek felsefi etiğin işidir. Meslek etikleri ancak insani değerleri merkeze alarak şekillendiğinde gerçek anlamda etik çözümler sunacaktır. Her bir meslek uygulayıcısı mesleğinin insan odaklı amacı doğrultusunda hareket ettiğinde meslek etikleri ve etik uyumu yakalanmış olacaktır, denilebilir.

> Şimdi insanın özelliğini meydana getiren etkinlikler belirli bir şekilde o etkinlikler olarak amaçlarının bilincinde ve işlevleri yerine gelecek şekilde kişilerce gerçekleştirildiğinde - sözgelişi ampulü yapan bilim, bilginin ya da adaletin ne olduğunu göstermeye çalışan felsefe, *Calais Burjualari*ni yapan sanat ombudsmanı getiren hukuk, insan haklarını korumaya yönelik ilkeleri etkili kılmaya çalışan siyaset olarak karşımıza çıktığında - insanın değerini oluştururlar (Kuçuradi, 1996, s.170).

Bütün mesleklerde doğrudan ya da dolaylı olarak insanın daha insanca yaşayabilmesine katkı sağlayacak bir üst amaç vardır. Bu amaç gizli, görünmez değil, vurgusu sıkça yapılması gereken bir amaçtır. Örneğin makina alanında eğitim alan bir öğrencide üst amaç onun yetenekleri doğrultusunda yetişmesini sağlamak olabilir. Bu amaç onun insan olanaklarını içine alan insan değerine vurgudur. Bundan sonra gelen amaçlar böyle bir vurgu yapmıyorsa alt amaç olarak kabul edilebilir.

İnsana ait özelliklerin en çok görülmesi gerektiği mesleklerden biri için öğretmenliktir, denilebilir. Çünkü öğretmenin esas amacı insanın olanaklarını keşfetmesine yardımcı olarak türüne tam anlamıyla uygun bir hayat sürmesinde öğrencilerine rol model olmaktır. Böylece öğretmen hem kendi insan olma amacına uygun yaşayabilecek hem de pek çok kimsenin bu amaca ulaşmasına yardım edebilecektir.

Öğretmenin sahip olduğu üst amaç doğrultusunda hareket edebileceği bir ortam oluşturulması adına öğretmenliğin sadece bir alan bilgisi uzmanlığı olduğu yönündeki algının değişmesi önemli görünmektedir. Öğretmen olma bilinci ister felsefe, matematik ister teknik bilgi öğretmenliği olsun insanlaşmayı ve bu doğrultuda başka insanların insanlaşmasına katkıda bulunmayı gerektirmektedir (Kuçuradi, 2009, s.50). Bu şekilde bir yaklaşım öğretmene sadece bilgi aktaran değil, eğiten ve yetiştiren sıfatlarını da

kazandıracaktır. “Eğiten” öğretmen, insanın aslını bozmadan onun tabiatına uygun olarak şekillenmesinde yardımcı olacaktır. Onun nasıl şekillendiği ise nasıl bir dünyada yaşanacağının ön koşuludur. Bu nedenle eğitim dünya için önemli bir meseledir.

Öğretmenin ne denli önemli olduğu göz önünde bulundurulacak olursa onun nasıl bir eğitimden geçmesi gerektiğinin de aynı derecede önemli olduğu kabul edilebilir. Alan bilgisi, genel kültür ve pedagojik formasyon eğitimlerini alan öğretmenin aldığı eğitimleri harmanlayacağı bir etik eğitiminden geçmesi öğretmenlik mesleğinde “iyiye” ulaşmak adına önemli görünmektedir. Böyle bir öğretmenin etik kişiler yetiştirmesi ve kurulacak etik ilişkilerin sayısını artırması beklenebilir.

Ayrıca öğretmenlik mesleğinin hedeflenen etik amaçlar doğrultusunda sürdürülebilir olması için mesleğe nasıl başlanması gerektiği konusu ele alınmalıdır. Her mesleğin kendine özgü bir yetenek gerektirdiği düşünüldüğünde hem öğretmen adaylarını kabul edecek sistemin bu açıdan geçerliliği olan bir sistem olması hem de öğretmen adaylarının bu mesleği tercih etmeden önce kendilerini uygunlukları açısından sorgulamaları ahlaki bir sorumluluktur. Bu şekilde bir uygunluk olmadan adım atıldığında meslek onuruna zarar verebilecek sıkıntıların ortaya çıkması ihtimali yüksektir (Karabacak ve Küçük, 2018, s.350).

Öğretmenlik mesleğinin bir standardının oluşturulması ihtiyacı üzerine ABD’de bazı ülkelerde eğitim kurumları tarafından (Association of American Educators, National Council For Accreditation of Teacher Education vb.) öğretmenlik meslek etiği ilkeleri saptanmış ve bu ilkeler doğrultusunda kanunlar çıkarılmıştır. Ülkemizde de bu etiğin hangi normlardan oluşacağı, neyi kapsayıp neyi kapsamayacağı tartışılmaktadır. Bu bağlamda Erdem (2019) şöyle der: “eğitim etiğinden beklenen bir eğitimcinin mesleğini icra ederken genel olarak neleri yapması, neleri yapmaması gerektiği sorusunu, bir eğitimcinin belirli bir durumda karşılaştığı bir sorunu nasıl çözmesi gerektiği sorusunu yanıtlamasıdır” (s.183). Buradan hareketle bir meslek etiğinden beklenenin sadece genel durumlara yönelik kurallara açıklık getirmek değil, belirli durumlarda yaşanabilecek sorunlara etik felsefesinden yola çıkarak çözüm üretilebilmesinin önünü açmaktır, denilebilir.

Eğitimin amaçlarından sapmadan bir eğitim sergilemek ciddi bir uğraşıdır. Bu uğraşı aynı zamanda yaratıcılık istediği için bir sanattır. Öğretmenden beklenen sanatını icra ederken genel olarak belirlenmiş ilkelerin özel durumlarda ustalıkla uygulanmasını sağlayabilmektir (İnam, 1995, 21) . O halde öğretmenlik meslek etiğinden bekleneni, bir ustalık üzerine olan öğretmenlik mesleğinin pratikte etik adına bir işlevsellik

kazanabilmesi için genel ve özel durumlarda öğretmene yol göstermesi olarak özetleyebilir.

Etik Eylemde Değerlendirme

Etik; insan eylemlerini, var olan ahlak normlarını ve iyi-kötü gibi değerlendirme kavramlarını inceleyerek gerektiğinde kendisine başvurulacak kaynak bilgiler sunar. Ancak her ne kadar bu bilgilerden yola çıkılarak oluşturulan kanunlar ve meslek etiği normlarıyla etik sorunlar azaltılmaya çalışılsa da nihayetinde verilmesi gereken her etik karar ve karşılaşılan her etik sorun özelinde değerlendirme yapmayı gerektirmektedir. Çünkü her bir etik sorun için bir kanun ya da norm bulmak mümkün görünmemektedir.

Bir öğretmenin ailesiyle sorunlar yaşayan öğrencisinin sınav başarısını değerlendirirken esnek davranması ya da bir gazetecinin yapacağı haberle kimlerin zarar göreceği noktasında normların kapsamı dışında kalan kişileri de göz önünde bulundurması kanunlar ve normatif etikler dışında karar vermeye örnek olarak verilebilir. Normlardan geriye kalan boşlukların nasıl doldurulabileceği noktasında değerlendirme kavramına başvurmak mümkündür. "Değerlendirme nedir?" sorusuna Aristoteles' ten bir alıntı ile cevap verilebilir.

> Eylemler ve yararlı olanlar konusunda ise hiçbir şey sabit değildir- sağlığa yararlı şeyler konusunda olduğu gibi. Genel olan konusunda temellendirme böyle olduğuna göre, tekler konusundaki temellendirme çok daha az kesinlik taşır; çünkü o ne bir sanat ne de bir talimat konusudur. Tıpta ve kaptanlıkta olduğu gibi, eylemde bulunanlar hep duruma bakmalı (Aristoteles, 2009, s.31).

Değerlendirme için her bir durumda geneli ele alan normlara bakıp ancak durumun kendi özel koşullarını da göz önünde bulundurarak bir sonuca varmaya çalışmaktır, denilebilir. Çünkü burada karar verici kendi felsefi donanım ve yaşantısını katarak doğru sonuca ulaşma çabasında olacaktır.

Değerlendirme günlük yaşantımızda karşılaştığımız her etik sorun için söz konusu olmakla birlikte ona yasa ve diğer normların uygulayıcıları açısından bakmak ayrıca önemli görünmektedir. Çünkü normların adaleti sağlamak noktasında eksik kaldığı yerlerde boşluğu dolduracak olan kimi zaman yargıçlar ve çoğu zaman her mesleğin uygulayıcılarıdır. Uygulayıcıların aldıkları kararlarda durum değerlendirmesi değerlendirme uygun olarak yapmadığında etik bir sorun yaşanmaması ihtimali zayıftır, denilebilir. Bu açıklamamız için Aristoteles'in adalet ve doğruluk arasında kurduğu ilişkiye bakılabilir.

> Doğru olan adaletlidir; ancak adalet her zaman doğruyu vermeyebilir; çünkü adalet yasaya uygunlukla ilgilidir. Yasalar ise geneli ele alır. O halde özel olan durumlar için de doğrunun sağlanması adaletin tam olarak gerçekleşebilmesi anlamına gelecektir (Aristoteles, 2009, s.112).

Kişi meslek normlarına göre karar vererek yasalara uygunluktan dolayı adaletli davranabilir; ancak karar verdiği kişinin durumu ele alındığında doğru olan ile adaletli olan uyuşmayabilir. Böyle bir durum için Aristoteles şöyle yol gösterir:

> Doğru olan yasa koyucunun genel olarak konuşmakla atladığı ve yanıldığı yerde eksik olanı düzeltmek, yasa koyucunun eğer kendisi orada bulunsaydı, söyleyeceği şeyi söylemek ve eğer bilseydi, yasasına koyacağı şeyi yapmaktır. Bunun için doğru adaletli bir şeydir ve bir tür adaletten daha iyidir, ama genel olarak adaletten değil; genel olarak adaletin yanılgıya götürdüğü yerde daha iyidir (Aristoteles, 2009, s.112).

Buradan yola çıkarak denilebilir ki bir yargıya ulaşırken var olan normlar işe yarar görünse bile etik dışı bir karar verme ve davranışta bulunma ihtimali her zaman vardır. O halde her meslek üyesi hatta her insan için amaç öncelikle durumlar karşısında doğru eylemi gerçekleştirebilecek etik bir donanıma sahip olmaktır. Burada özellikle üzerinde durulması gereken nokta bahsedilen donanımın "gerçekleştirilebilir" olmasıdır. Çünkü donanıma sahip olmak aksiyonda bulunabilme becerisini önceler denilebilir.

Kişi istediği kadar erdemli olsun, bu erdem hayat bulmuyorsa bir anlam ifade etmemektedir. Bu nedenle Aristoteles "etkin olmayı" etiğin merkezine yerleştirmiştir. Bu anlayışta, bilgiye sahip olmak önemli olmakla birlikte bahsedilen bilgileri kullanabilmenin, bilginin işlerlik kazanması adına daha değerli olduğu ifade edilebilir (Çankaya, 2009-2010 s.105). Kişi bir durumda etik bir karar alıp almama noktasına geldiğinde dayandığı değerler ancak karar alıp eyleme geçmesiyle hayat bulacaktır. Bir değere gerçek anlamda sahip olmak onu yaşamakla eş değer görünmektedir.

Değerlendirmene niçin ihtiyaç duyduğumuz ile ilgili bir başka nokta, insanların normları bir kılıf olarak kullanabilmeleridir. Kişiler normları arkalarına alabilirler ve böylece aldıkları kararlarda sorun olmadığı iddiasıyla savunma yapabilir ve hatta kendilerini rahatlatabilirler. Ancak hukuksal açıdan uygun olan bir karar etik bir karar anlamına gelmeyebilir. Bir işverenin işçilerini işten çıkarmasında yasal olarak bir sorun olmasa dahi bu eylemin sonucunda kimlerin nasıl etkileneceği göz önünde bulundurulmamış ve gerekli tedbirler alınmamışsa ortaya etik bir sorun çıkacak demektir (Tepe, 2016a, s.145).

Her durumun normalar kapsamında ele alınamaması, değerlendirme açısından belirleyici bir ölçüt saptamayı gerektirmektedir. Değerlendirmede neye, nasıl bakarak

karar verilmelidir? Bu soruya cevap verebilmek değerlendirmeye ne olduğuna dair netlik kazandırmak adına da önemlidir. Bakılması gereken nokta, yasalar sorun olarak görsün veya görmesin insanın değerini azaltan bir durumun olup olmadığıdır. İnsanların amaç değil araç olarak görüldüğü, değerlerinin hiçe sayıldığı her bir durum etik bir sorundur ve böyle kabul edilmesi için ortada hukuksal bir dayanak olması şartı yoktur. Her gün komşusunu görmezden gelerek yanından geçen bir kimsenin kendi insan değerini de hiçe sayarak komşusuna yaşattığı ya da karşıdan karşıya geçmek için yardım isteyen birinin karşılık alamaması gibi örnekler normların kapsamına girmeyen insan değerini zedeleyen sorunlara örnek olarak gösterilebilir.

Değerlendirme normlar arasında ikilemde kalındığında kişilere yol göstermesi açısından daha da önem kazanmaktadır. Bir belediye başkanı bulunduğu bölgede istihdam yaratacak olan bir işletmenin açılmasına izin verirken açılması gereken yerde yaşayan insanların geçim sağladığı bağ, bahçe gibi yerlerin tahliyesi konusunda neye göre karar verecektir? Halkın genel menfaati esas alınarak işletme açılmalı mı, yoksa kişilerin geçimlerini sağladıkları yerler ve dolayısıyla mevcut menfaatleri mi korunmalı? Böyle bir durum etik bir karar verebilmek için elindeki kodların dışında hareket edebilen, sorumluluk alabilen, değerlendirme becerisi gelişmiş kişiler olmayı gerektirmektedir. "tartarak insan için gerçekleştirilebilir en iyi şeyi gözeten kişi mutlak anlamda iyi düşünüp taşınandır. Ayrıca aklı başında yalnızca geneli değil, ayrıntıları da bilmeli. Çünkü eylemle ilgili eylem ise tek tek nesnelerle ilgili" (Aristoteles, 2009, s.121).

Değerlendirme becerisi, değerin ne olduğunun bilgisine sahip olmayı gerektirir ki kişi neye göre değerlendirme yapabileceğini bilsin. "Değer nedir?" sorusuna karşılık olarak bir şeyin kişide önemli görünen anlamıdır, diyebiliriz. Ancak kişide anlam bulan değerlerin nasıl oluştuğu ve gerçekten değer olup olmadıklarının çözümlenmesi etik kararlar alabilmek adına önemli görünmektedir. Çünkü kişi bu değerlere göre değerlendirme yapacak ve eylemde bulunacaktır.

Değerlendirme yapmak konu üzerinde düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Ancak yapılan değerlendirmelerin çoğu ezbere değerlendirmeler, değer atfetmeler ve değer biçmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun altında yatan neden ise doğru değer bilgisine sahip olmayan insanın kendi yaşantısıyla bağ kurması sonucu bir şeyi iyi ya da kötü olarak adlandırmasıdır (Kuçuradi, 1996, s.18). Bu şekilde hareket eden kişinin doğru eylemi sergilemesi şans üzerine olacaktır. Doğru eylem ise değerli olan eylemdir. Değerli eylem insanın değerini gözeten eylemin sahibi, eyleme maruz kalan ve durum

bilgisi hesaba katılarak insanın değerini olabildiğince zedelememeye çalışan eylemdir (Kuçuradi, 1996, s.81).

İnsanın değerler doğrultusunda hareket edebilme olanağı vardır. Bu olanak doğrultusunda etik eylemlerde bulunabilmek insanı gerçek anlamda insan yapacaktır. Bu olanağı bizlere gösteren etik eylemlerde bulunan insanların her biridir. (Tepe, 2016b, s.66). Buradan yola çıkarak denilebilir ki değerli eylemde bulunabilecek kişilerin etik bilinci ile kendi değerlerini oluşturmuş olması beklenir. "kişinin düşünce dünyasının zenginliği, zihinsel ufkunun genişliği, onun yaşamını anlamlı kılmasına yol açar. Anlamlı yani değerli… Değerlerini oluşturamamış insanlar ister istemez başkalarının değer yargılarının tutsağı olacaklardır"(Atıcı, 1995, 27).

Başkalarının değer yargılarına bağımlı olmamak için değerlerin sorgulanması, kaynağına inilmesi önemli görünmektedir. Ahlak kuralları çoğunlukla deneyden gelir; eylemin değeri ise insanın değer bilgisinden gelir. Paranın insan ilişkilerinin önüne geçtiği bir toplumda yaşayan biri kişinin saygınlığını parasının miktarıyla doğru orantılı görebilir ya da çok eşliliğin kabul edildiği bir toplumda bir kadının hemcinslerinden farklı olarak böyle bir yaşam şeklini kabul etmemesi ayıplanabilir. Bu örneklerde görüldüğü gibi değerin kaynağı akıl ve insan değeri değil toplumsal kabullerdir. O halde denilebilir ki doğru değerlendirmede merkeze alınması gereken "insan değeridir". "insanın değeri nedir?" sorusu ise onu insan yapan unsurlarda aranmalıdır. Bu unsurlar onun sahip olduğu olanaklardır. Akıl yürütme, eleştirebilme, değiştirme ve dönüştürme gibi olanaklardır.

İnsanın değeri insan olanaklarından türetilen "insan haklarıyla" doğrudan ilgilidir. Çünkü insan hakları sayesinde insan sahip olduğu olanakları gerçekleştirebilmektedir. Bu haklar dünyanın her yerinde her insan için geçerli olan vazgeçilemez, doğuştan getirilen ve evrensel olan haklardır. İnsan haklarının her biri aynı zamanda bir değerdir. Bu değerlere yaşam, eğitim, özel hayatın korunması, din ve vicdan özgürlüğü hakları örnek olarak verilebilir (Topsakal, 2018, s.205).

İnsan hakları ile kültürel normlar arasındaki farkların neler olduğuna dair bilgiyi ortaya koymak gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde ortaya çıkacak olan bir sorun da pratik olarak çözüm gerektiren durumlarda aynı anda birbiriyle çelişen normlarla karşılaşmamızdır. (Kuçuradi, 2000, s.31) . İnsan haklarının bilgisine sahip olan kişinin onun üstünde bir değer tanımaması ve böylece kültürel ya da başka bir değer uğruna insan hakları değerlerini harcamaması beklenmektedir.

İnsan haklarına saygı duymak ve onları korumak her insan için bir ödevdir ve diğer insanlara karşı sahip olduğumuz tüm yükümlülüklerin üstündedir. Yerine getirilen bu ödevler sayesinde insanın değeri korunabilir. Eylemlerimiz sevgi ve iyilikseverlik gibi kişiden kişiye değişen, standardı olmayan eğilimlere değil de bu haklara dayalı olarak gerçekleştirildiğinde insan hak ettiği yaşama kavuşabilir (Kant 2003,s.209). İnsan hakları ve buna uygun eylemlerde bulunmak her bir insanın birey olarak kendisine ve genel olarak türüne, insanlığa olan borcudur, denilebilir. Bu bilince sahip olunduğunda yasal ya da yasal olmayan etik sorunların azalması söz konusu olabilir.

Değer ölçümüz kişilere göre değişen değerlendirmeler değil, eylemin değeri olmalıdır. Bu durum sonuçlara dair öngörü yapabilecek bir bilgiyi gerektirir. Ayrıca yaptığımız eylemlere hâkim olmak durumların bilgisine sahip olmayı gerektirmektedir. Bu bilgilere sahip olan kişi neyi yapıp neyi yapmaması gerektiğine karar verebilecektir. Bu konuda Aristoteles şöyle der:

> Eylemler ile huylar aynı anlamda 'isteyerek olan' şeyler değildir; çünkü tek tek durumları bilince baştan sona kadar eylemlerimize hâkimizdir; oysa huylarımızın başlangıçlarına hâkimiz, tek tek durumlarda beklenen ise -tıpkı hastalıklarda olduğu gibi- bilinemez; ama belli bir şekilde davranmak ya da davranmamak elimizde olduğu için bundan ötürü isteyerek olan şeylerdir (Aristoteles,2009, s.56).

O halde eylemde bulunmak akıl sahibi kişi için aynı zamanda sorumluluk almak demektir, denilebilir. Çünkü kişi elindeki bilgiler dâhilinde nasıl eyleyeceğine karar verebileceği bir olanağa sahiptir. Her ne kadar belli bir şekilde davranmak bir norma işaret edebilse de; her durumun müstakil oluşu, normları da dikkate alarak bir değerlendirme yapmayı ve ona göre karar vermeyi gerektirmektedir. Ayrıca tek tek durumlarda neye karar vereceğimiz, doğru değerlendirmenin yanı sıra huy edinilen erdemlerle de oldukça ilişkili görünmektedir. Yalan söylenmesi ihtimal dâhilinde olunan bir durumla karşılaşıldığında kişide doğru sözlü olma erdemi huy olarak edinilmişse zor bir durum dahi olsa tavrını doğrudan yana kullanma ihtimali fazladır denilebilir. Ancak burada Kant etiği için bir parantez açılabilir. Kant etiğinde bu sebepten dolayı yani huy edinildiği için doğru eylemi seçmek marifet değildir; Çünkü ona göre kişiler huylarla hareket etmenin dışına çıkabilmelidir ki ahlaklı eyleyebilsinler. Kişilerin eğilim ve huylarına sınır getirebilmeleri doğuştan getirilen bir olanaktır. Bununla birlikte bu olanak eğitim yoluyla gün yüzüne çıkarılır, denilebilir. Bu eğitim bir felsefe eğitimidir. Gerekli olan felsefe eğitimi verilmediği takdirde kişi etik ikilemde

kaldığında neye göre karar verecektir? Mevcut ahlak kurallarına mı uyacak? Çıkarını mı gözetecek? Ya da etik bir karar mı verecektir?

Değerlendirme ölçütlerine sahip olmak, değerlendiren açısından da birtakım şartların yerine getirilmesini gerektirmektedir. Değerlendirenin keskin bir bilme yeteneğine ve karşılaşılabilecek yaşantı olanaklarına sahip olması, değerlendirme konusunda bir eğitim alarak, değer sorunlarını tanıyor olması ve bu şekilde eyleme yaklaşması gerekmektedir (Kuçuradi,1996, s.22). O halde etik bir sorun karşısında etik bir altyapısı olan kişi değerlendirme yaparken ve buna göre bir eyleme karar verirken duruma ait bilgiyi ele almalı, üzerine düşünüp taşınmalı ve insan haklarını gözeterek karara ulaşmalıdır, denilebilir. Aksi takdirde değerlendirme kişinin oluşturduğu dünyasına ait değerlere bağımlı kalacaktır. Üstelik bu şekilde değerlendirmede bulunan kişiler çoğu zaman değerlendirmelerinin doğruluğundan şüphe etmeyecektir. Çünkü o zamana kadar yaşantıları ve toplumsal yolla edinilen değerleri sorgulama gereği dahi duymamıştır. Akıl yürütmeden pay almayan bu tavır, değerlendirilen kişi ya da durumu değer biçmelere ya da değer atfetmelere mahkûm etmektedir.

Değer atfetme ve değer biçmelerden olabildiğince kaçınmak etik sorunlarla karşılaşma ihtimalini azaltmaktadır. Bunun için gerekli olan ise değerlendirme yapılabilecek koşullar sağlanmadığında değerlendirme yapmaktan vazgeçmektir (Tepe, 2016b, s.66). Sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için gerekli koşullara nasıl ulaşılabileceği noktasında Aristoteles'in belirledikleri ölçüt olarak kullanılabilir. Bunun için Aristoteles şu soruların sorulması gerektiğini söyler: "kim, neyi, ne hakkında, ne durumda yapıyor, kimi kez de ne ile-söz gelimi hangi araçla- ne için-söz gelimi kurtuluş için- nasıl-söz gelimi sükûnetle mi yoksa sertçe mi yapıyor?" (Aristoteles, 2009, s.46). Hırsızlık bütün toplumlarda hem etik hem de hukuksal olarak kabul edilmeyen bir davranıştır. Ancak aç kalan bir çocuğun o anlık, doyacağı kadar ve kimseye zarar vermeden yaptığı hırsızlığın etik bir sorun olup olmadığı tartışma konusudur.

Değerlendirme için özet olarak şöyle denilebilir: Aristoteles ve Kant gibi etik felsefesinde önemli olduğu bilinen isimlerin düşüncelerinin işlendiği, etik felsefesi ile ilişkilendirilmiş bir eğitim almış kişi 'doğru eylem nedir?' sorusundan yola çıkarak 'bu durumda neyi yapmam doğru olur?' sorusunun cevabına ulaşabilecektir. Bu cevaba ulaşmış olan kişinin durum değerlendirmesi yapabilecek bir düzeye gelmesi, insansal etkinliklerde ve bunun sonucunda etik eylemlerde bulunması beklenir. Bu şekilde etik çatısı altında insan değeri merkeze alınarak norm ve durumlar arasında etik bir uyum sağlanması olanaklı görülmektedir.

Aristoteles'in Felsefesinin Kavramsal Çerçevesi

Aristoteles'in İnsan Doğası Görüşü

Felsefenin insanı anlama çabasının bir sonucu olarak "insan nedir?" sorusuna filozofların verdikleri cevaplar insan doğası görüşlerini oluşturur. Bir filozofun insan doğasına yaklaşımını bilmek; felsefesini anlamak ve ondan olabildiğince yararlanmak adına bir ön koşuldur, denilebilir.

İnsan doğası görüşlerine bakıldığında temelde iki farklı yaklaşım görülmektedir. Bunlar insan doğasının değişebilir veya değişemez olduğu savlarıdır. İnsan doğasının değişmez olduğu düşüncesine göre insan birtakım değişmeyen kodlarla dünyaya gelir ve bu kodlara göre hareket eder. Eğilimleri vardır ve bunun sonucu olarak ihtiyaçlarını gidermek üzere hareket etmesi onun doğası gereğidir.

İnsanın değişmezliğini savunmak onun çok yönlü bir varlık olduğunu yok saymaktır. İnsanı sadece beden ya da sosyal yaşantıların bir sonucu olarak görmek onu anlamaktan uzak bir yaklaşımdır (Bayraktar, 2019, s.430). İnsan doğasının değişmezliğini ileri süren görüşlerin beslenmesinde farklı disiplinlerin kendi anlayışları ve bilgileri doğrultusunda var olma şeklini teke indirgeyici ve insanı sadece biyolojik olarak ele alan yaklaşımları etkili olmuştur. Bu anlayışta insan doğası sadece genlerin getirdikleri olarak algılanmaktadır (Kılıç, 2004, s.114). Oysa İnsan doğasının değişebilir olduğu yaklaşımı için tarihte insanın yaptıklarına bakmak bizlere gerekli bilgiyi sağlayacaktır (Kılıç, 2004, s.112).

Eylemlerin tarihsel süreçteki değişimlerini göz önünde bulundurarak insan doğasının değişebilir, gelişebilir olduğunu söyleyen ve düşünceleri birçok alanda öncü kabul edilen filozoflardan biri Aristoteles'tir. Aristoteles'in insan doğası düşüncesi kendisinden önce bu konuyu ele alan filozofların söylediklerinin incelenmesi ve eylemlerin değerlendirilmesi ile birlikte diğer varlıklarla insanın karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Böylece Aristoteles insanın doğasında var olan diğer türlerle farklılık ve temelde ortaklık gösteren yönlerini ortaya koyarak onun doğasını çözmeye çalışır. Örneğin "balta gibi bir aleti doğal bir cisim var sayalım: Baltanın neliği cevheri olacaktır ve bu nelik baltanın ruhu olacaktır; çünkü cevher baltadan ayrılsaydı bir eş sesliliğin dışında artık balta olmayacaktı" der (Aristoteles, 2001, s.68). Bu tür karşılaştırmalardan yola çıkan Aristoteles insanın "neliğinin" ve "neyi olmazsa" insan olma özelliğini kaybedeceğinin bilgisine ulaşmaya çalışır.

Aristoteles'e göre insan ruh ve bedenden oluşur. Ruh olmazsa bedenin bir anlamı yoktur; çünkü ruh bedeni ortaya çıkaran ilkedir, nedendir (Aristoteles, 2001, s.73). Buna göre beden bu ilke doğrultusunda hareket edecek ve ruhuna uygun bir yaşam sürecektir. Yabani bir hayvanın ruhunun onu avlanmaya itmesi ya da bir arının çiçekten çiçeğe konarak sonunda bal yapması gibi varlıkların canlı olarak kendi türlerine uygun bir var olmayı gerçekleştirmelerinin nedeni ruhtur. O halde insan ruhundan beklenen de kendi türüne uygun olanı gerçekleştirmesidir, denilebilir.

İnsan bedeninin ilkesini, yani onun esas olan iki bölümünden biri olan ruhunu bilmek beden ve ruh bütünlüğünde insanın nasıl bir yaşam sürmesi gerektiği ile ilişkili görünmektedir. Aristoteles bu soruya cevap verebilmek için başka bir soru sorar: "insanın işi (işlevi) nedir?" "Aristoteles'te insanın işlevinin ne olduğu sorusu pratik uslamlama ve insanın eylemleriyle doğrudan bağlantılıdır" (Erkızan, 2009-2010, s.87). Pratik uslamlama ve Eylemlerden yola çıkan Aristoteles ruhu, diğer canlılarla ortaklığında akıl yoksunu, farklılığında ise akıl sahibi olarak ikiye ayırır. Ancak akıl yoksunu kısım da kendi içerisinde ikiye ayrılır. Çünkü diğer canlılara bakıldığında bazılarının beslenme, büyüme gibi özellikleri varken "istemekten" ve buna bağlı hareket etmekten yoksun görünürler. Tıpkı bitkiler gibi. Bitkilerin bu yönü insanla ortaktır. Hayvanlarda ise bunun dışında akıl sahibi olmayan ama akıldan pay alan bir kısım vardır (Aristoteles,2009, s.27-28). Bu kısımda istek, iştah duymak gibi eğilimler yer alır. Ancak hayvanlarla görünen bu otaklıkta şöyle bir fark mevcuttur: İnsan akıldan pay alan yönüne egemen olabilir. Böylece tür olarak doğasının farkını ortaya koyabilir.

Arzu ve iştah duyumsama yetileriyle birlikte insanları ve hayvanları bu yönlerini doyurmaya yönelik harekete geçirir. Duyumsamayı ve dolayısı ile istemeyi harekete geçirecek sonsuz sayıda uyaran mevcuttur. Aristoteles' e göre hayvanlar bu istemelerini doyurarak kendileriyle uzlaşır. Aynı durum acı için de geçerlidir (Biçer, 2018, s.28). Acıdan uzaklaşan hayvan için sorun ortadan kalkar. Ancak insan için bu her zaman geçerli değildir. Akıldan uzak bir istemenin gerçekleşmesi ya da uzaklaşılmaması geren bir acıdan kaçmak insana farklı türde bir acı verebilmektedir. Bu acı onun doğasına aykırı hareket etmesinin acısıdır.

Aristoteles nasıl akıl sahibi olmayan yanı ikiye ayırıyorsa akıl sahibi yanı da ikiye ayırır: Birincisi salt akıldır. Düşünen, eleştiren, yorum yapan gibi özelliklerin olduğu akıl. İkincisi ise söz dinleyebilen, egemen olunabilen (olunması gereken) akıldır.

> Öğüt verme, her türlü yerme ve teşvik etme de akıldan yoksun yanın bir şekilde akıl tarafından ikna edildiğini belirtmektedir. Eğer buna da akla sahip demek

> gerekiyorsa akla sahip olan yan da ikili olacaktır: Biri asıl ve kendisi akıl sahibi olan, öteki ise babanın sözünü dinleyen [akıl alan]yan anlamında (Aristoteles, 2009, s.29).

Buna göre eğilimler ruhun akıl yoksunu ancak akıldan pay alan kısmında bulunur. Bu kısmın aklın söz dinleyen kısmı ile dizginlenebilir hale getirilmesi insan olma noktasında önemli görünmektedir. Örneğin isteğimiz üç kişilik yemeği tek başımıza tüketmek şeklinde olabilir. Ancak akıl diğer iki kişi için de pay bırakmamızı söyler. Ya da isteğimiz uyku olabilir. Ancak akıl işe yetişebilmemiz için kalkmamızı buyurur. Buna göre tercihlerimiz akla değil eğilime yönelik olursa insan olma özelliğimizi yitirmemiz olası görünmektedir, denilebilir. Bu nedenle aklın söz dinleyen kısmının geliştirilmesi ve böylece akıldan pay alan kısım üzerinde hâkimiyet kurulması gerekmektedir.

Aristoteles insan doğasını bir bütün olarak ele alır. Bu bütünlükte akıl ve akıl dışı olan birbirleriyle ilişkilerinde değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda insanın olanaklar varlığı olduğu sonucuna ulaşılır. İnsan bu olanakları hayata geçirebildiği ölçüde gelişir, değişir. Böylece insanın bedensel yaşamının amacı ondan çok daha yüksek bir amaca ulaşmasında aracı olur (Pakaluk, 2020, s.1)

Zekâ ve akıl yürütme gibi özellikler insan doğasının bir parçasıdır. Bunları nasıl kullanacağı ise insanın kendisine kalmıştır. "biri diyebilir ki herkes kendine iyi görüneni arzu eder, ama hayal gücünün efendisi değildir; her bir kişi nasıl insansa amaç da ona öyle görünür; öyleyse her kişi belli bir şekilde kendi huyunun nedeni ise hayalinin de nedeni belli bir şekilde kendisi olacaktır" (Aristoteles, 2009, s.55). Görüldüğü gibi insanın hayali, amacı ve dolayısı ile yaptıkları kendisinin nasıl biri olduğu ile ilgilidir. Nasıl biri olması gerektiğine karar verecek olan da kendisidir.

İnsanın değişebilir olduğu düşüncesinden yola çıkarak kendini ve yaşamını kurma olanağına ve sorumluluğuna sahip olduğu söylenebilir. Kişi doğru yargıda bulunmadığı zaman ben bundan yoksun doğdum diyerek yanılgılarına haklı sebepler bulamaz. Ya da öfke benim tabiatımda var, ben öfkeli biriyim demek öfkeye hâkim olunmadığında doğabilecek sorunlardan kişinin sorumlu tutulmasını engellemez. Çünkü eğilimlerini yönetebilmek de eğilimlere sahip olmak gibi doğuştan getirilir. Sonradan elde edinilemez; ancak geliştirilebilir. Önemli olan hangisinin baskın çıkacağıdır.

Aklın söz dinleyen yanının güçlendirilmesi durumunda insanı diğer türlerden ayıran ve bu farkı ortaya çıkaracak olan "insanın işi nedir?" sorunun cevabı verilebilecektir. Çünkü insanın işi insanın aklını ne yönde kullandığı ile ilişkilidir. Akıl

doğrultusunda iyi bir yaşam sürmek insana özgü olan işi gerçekleştirmek demektir. Bu iş insandan alındığında cevherini kaybeden bir altının hükmü ne ise insanın hükmü de o olacaktır, denilebilir.

> Eğer bu böyle ise (ayrıca insanın işinin belli bir yaşam olduğunu, bu yaşamın da aklın ruha uygun etkinliği ve böyle eylemler olduğunu; erdemli insana yakışanın bunları iyi ve güzel biçimde yapması olduğunu; her şeyin ise kendine özgü erdeme göre iyi yapılırsa, iyi gerçekleştirilmiş olduğunu da ileri sürüyoruz), insansal iyi ruhun erdeme uygun etkinliğidir (Aristoteles, 2009, s.18).

Aristoteles; insan doğası, iyi olan ve erdemleri birlikte ele alır. Çünkü insan doğasına uygun bir yaşam ruhun akıl ve erdemler ilişkisinde hareket etmesine bağlıdır. Erdemler insan doğasının yönetilmesi açısından değerlendirilir. Buna göre erdemde doğruyu bulmak orta yolu bulmakla eşdeğerdir. Ancak yatkınlıklarımız (eğilimlerimiz) bizi iyiye ya da kötüye itebilir (Aristoteles, 2009, s.42). Kişinin neye yatkın olduğunu bilmesi orta yolu bulup doğasını yöneterek erdemli olmasına katkı sağlayacaktır. Kişinin yatkınlıklarının farkına varması kendisini tanımasından geçer. O halde "insan nasıl kendisini tanır?" sorusu sorulabilir. İnsan kendisini türünün doğru bilgisiyle karşılaştırarak tanıyabilir. Türünün bilgisini edinen, diğer canlılardan onu farklı kılanı kavrayabilen kişi bu farklılığın devamı için ne yapılması gerektiğini de soracaktır. Böylece eğilimlerini törpüleyip daha çok insan olma bilinciyle hareket edebilecektir.

İnsanın değişip gelişmesi elinde olan, irade gösterebileceği durumlarla ilgilidir. Aristoteles kişinin elinde olduğu halde yapmadığı şeylerin onun için kabul edilemez olduğunu söyler. Doğuştan getirilen hiçbir şey kınanmaz ya da ayıplanmazken var olan bir olanağı kullanmamak, aklı yok saymak anlamına geldiği için ayıplanır. Kimse özel gereksinimi olan birine neden böyle doğdun diyemez. Öfke, açgözlülük, cinsel hazlar gibi eğilimler yönetilebilecek bir olanakla birlikte var olmasaydı onlar da ayıplanamazdı. Ancak kişinin kendi elinde olduğu halde sarhoş ya da düşkün olmayı tercih etmesi kınanır (Aristoteles, 2009, s55).

Erdemler ve insan doğası ilişkisinden yola çıkarak Aristoteles'in etik görüşünün kaynağını insan doğası görüşünden aldığı söylenebilir. Aristoteles etiğinde erdemli davranışların gerçekleştirilmesi ve bu yolla mutluğun sağlanması esastır. Erdemler ise insan doğası gereği tercihlerle ortaya çıkabilecek bir tür huy olarak adlandırılır. Bu huy akıl tarafından ve aklı başında insan tarafından sergilenebilen bir huydur (Aristoteles, 2009, s.37).

Ne erdem ne de mutluluk insan doğasında var olan sağduyu olmadan sağlanabilir. Onların elde edilmesi insanın çabasını gerektirmektedir. Çaba ise düşünme

ve çalışmanın ortak ürünüdür. Böylece erdem sadece alışkanlık olarak davranış haline gelmez aynı zamanda onun bilgeliği de edinilmiş olur. Bu bilgelik bir hareket tarzında etik olarak hareket edebilmeyi sağlayan bir bilgeliktir. Böylece kişi genel kuralları özel durumlarda uygulayabilme becerisini de kazanmış olur. Ruhun akıl sahibi yanı tarafından edinilen erdem ve etik eylemler sadece ezbere bir adalet kavramına dayandırılmaz ayrıca her etik ilkenin nedeni de kavranmış olur (Loosman, 2013, s.8).

Aristoteles'e göre insan, doğası gereği var olma nedenini ve amacını kendisinde taşıyan, yapabilme ve yaratabilme gücünde olan bir varlıktır (Özcan, 2011, s.174). Bu gücü ortaya koyabilmesi ancak doğasına uygun bir yaşam sürmesi ile mümkün görünmektedir.

Aristoteles'in insan doğası görüşü için insanın tür olarak farkını aklını kullanmasında bulan bir görüştür, denilebilir. Böylece insan diğer türlerle ortaklıklarının yanı sıra var olan akıl farkı ile hareket ederek insana uygun bir yaşam sürebilir. Ancak insanın böyle bir farka sahip olması onu diğer türler üzerinde güçlü yapmak için değil, kendini yönetebilmek adına bir güç olarak ortaya çıkmalıdır. Kendini yönetebilen insan zayıflıklarıyla baş edebilir böylece daha iyiye ve erdemli olmaya ulaşabilir. İnsan doğası kapsamında erdem ise alışkanlıklardan ziyade üzerine akıl yürütülebilmiş, bilinçli olarak tercih edilmiş erdem eylemleri olarak algılanabilir.

Aristoteles'in Etik Görüşü

Etik, insan eylemlerini nesne edinen felsefe disiplinidir. Eylemler ise çok çeşitli etkinliklerdir. Etik bir eylemi herhangi bir etkinlikten ayırmanın yolu onun niçin gerçekleştirildiğini, yani amacını bilmekle mümkündür (Kuçuradi, 1996, s.170). Örneğin ticari bir işletmenin gelirini artırmak amacıyla toplantı düzenlemesi bir etkinliktir; ancak çalışanlarının çalışma şartlarını iyileştirmek üzere toplantı düzenlemesi ve bu yönde gerçekleştirilen eylemler için etik etkinliklerdir, denilebilir.

Eylemleri amaçları bakımından inceleyen ve sınıflandıran, felsefenin birçok alanında olduğu gibi etikte de kendisine sıkça başvurulan filozoflardan biri, Aristoteles'tir. Aristoteles etkinliklerin ne amaçla gerçekleştirildiğini, neyin amaç edinilmesi gerektiğini, dolayısıyla insan yaşamının amacını sorgular. Böylece onun etik görüşü ortaya çıkar.

Aristoteles'in etik teorisi, insanın akıllı bir varlık olduğuna ve aklın sağladığı ilkeler ile yaşaması gerektiğine dayanır (Yılmaz, 2004, s.151). Aristoteles etiğinde akıl

sahibi olarak düşünme yetisini kullanmak ve erdemli olmak; ancak bu erdemlerin eylemlerle hayat bulması esastır. Erdemler etkinlikler olarak karşımıza çıktılarında bizleri iyiye ulaştırabilir. Aristoteles etiğinde amaç ise insana dair iyiye, insansal iyiye ulaşabilmenin koşullarını göstermektir, denilebilir (Yurtsever, 2009-2010, s. 127).

Aristoteles'te etik bir yaşam sürmek kişinin günlük yaşam kaygılarının üstüne çıkarak sırf yaşamak için yaşıyor olmayı aşmasını gerektirmektedir. Çünkü yaşamın esas değeri kişilerin hem bireysel hem de toplumsal olarak nasıl iyi bir yaşam sürülmelidir kaygılarıyla ortaya çıkabilecektir (Erkızan, 2009-2010, s.114).

Aristoteles'in etik görüşünü oluştururken hangi yöntemi kullandığını bilmek onun etik yaklaşımının daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Aristoteles, etik üzerine yaptığı çalışmalarda diğer alanlarda kullandığı yöntemi kullanır. Buna göre önce var olandan yola çıkarak problemler tespit edilir ve o problemlere dair eğer varsa o zamana kadar söylenenler değerlendirilir, bu değerlendirmeler sonucunda onların arasında en önemli bulunanlar üzerinde durularak sorunların çözümüne ulaşılmaya çalışılır. Bu yöntemden yola çıkarak şöyle bir sonuca ulaşmak mümkün görünmektedir: Ahlak felsefesi insanın ortak düşünce ve söylemlerini konu edinir, onlar ile iyi ve doğru olana ulaşılabilir (Erkızan, 2009-2010, s.88). Aristoteles'in bu yaklaşımı onun etiğinin tek başına insanı değil toplum içinde insanı ele aldığını göstermektedir.

Etikte çaba insanın diğer insanlarla mümkün olabildiği kadar en iyi şekilde ve mutlu olarak yaşamasını sağlayacak olan bilgiye ulaşmaktır. Bu nedenle etikte "iyi" kavramının önemli bir yeri vardır. Bu kavrama açıklık getirilmediğinde neye ve kime göre iyi olduğu sorunu doğacaktır. Aristoteles'in etik düşünceleri de iyinin ne olduğu ve ona nasıl ulaşılabileceği üzerine bina edilmiştir, denilebilir.

İyi kavramının ne olduğu genellikle niteliği ve göreliği ile dile getirilir. Oysa onun göreli olarak algılanmasından öte bir var oluşu olmalıdır. Nasıl ki insanı insan yapan şey herkeste aynı ve değişmez ise "iyi" de de bunu bulmak gerekmektedir (Aristoteles,2009, s.14). Bu amaçla Aristoteles "iyi" olarak adlandırılanları inceler ve sınıflandırır. İlk olarak iyiyi kendi doğası gereği olan ve kendisinden pay alınan olmak üzere ikiye ayırır. İkincisine iyinin ideası adını verir. İyinin ideası kendi başına iyidir. Doğası gereği iyi olan ise diğer iyilerle ortaklık gösterir (Aristoteles,2009, s.27). Ortak olan iyi için zaman örneğini verir. Hekimlikte doğru zaman da hastaya müdahale "iyi" iken, denizcilikte uygun zamanda denize açılmak "iyidir" (Aristoteles,2009, s.31).

Var oluşundan kaynaklı ikiye ayrılan "iyi" kullanım anlamlarına göre de değerli/onurlu olanlar, övgüye değer bulunanlar, imkânlar ve iyiyi yaratan/koruyan

olarak da dörde ayrılır. Bunlardan değerli olanlar tanrısal ya da kadim olanlardır: düşünme yetisi, ruh; köken, ilke gibi. Erdem de bunlar arasında sayılır çünkü ona bağlı olarak başka şeylere değer atfedilir. Övgüye değer bulunanlar ise erdem değil ama erdem gibi olarak adlandırılır ve onlar uğruna yapılan eylemlerin sonucunda ortaya çıkarlar. Buna adil davranan bir yargıcın kararı örnek olarak verilebilir. İmkânlar için ise diğer iyilerin ortaya çıkışını kolaylaştıran etkenlerdir, denilebilir: zenginlik, güç, iktidar gibi. Bunları iyi yapan şey ise kişinin bu kavramları nasıl gördüğü ve ne yönde kullandığıdır. Zenginlik kişinin kendi refahı için kullanılabileceği gibi, bir başkasının ihtiyacını karşılamak için de kullanılabilir ya da güç yok etmek için de kullanılabilir, korumak için de. İyiyi yaratan/koruyan iyiler ise sağlık için doğru beslenme, çalışkanlık için disiplin gibi örneklerdir (Aristoteles,2016, s.35).

İyi amaç olup olmaması durumuna göre de tasnif edilir. İyi olan bazı şeyler amaç iken bazıları amaca götüren araçlardır. Örneğin sağlık amaç olarak kabul edilecek olursa sağlık için yapılan beslenme, spor gibi etkinlikler araç olarak adlandırılır (Aristoteles, 2016, s37). Buradan hareketle eğitim görmek bizim amacımızsa okullar bu amaca hizmet eden araçlar olarak konumlandırılabilir veya adalet yüksek bir amaç olarak belirlendiğinde adaleti sağlayacak olan ilkelerin, kanunların oluşturulması adalete götüren iyi araçlardır, denilebilir.

Ancak her iyi her zaman, herkes tarafından istenmez, bu nedenle iyi tercih edilip edilmeme durumuna göre bir ayrıma daha sahiptir. "söz gelişi adalet ve diğer erdemler her yerde ve herkesçe tercih edilirler, ama güç, zenginlik ve yetenek ne her yerde tercih edilir ne de herkesçe (Aristoteles, 2016, s.37). Güç örneğini ele alabiliriz. Bir ülkeyi yönetmek kişilere oldukça fazla güç verebilir; ancak aynı zamanda büyük bir sorumluluğu da üstlenmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle herkes tarafından istenmeyebilir.

Görüldüğü gibi "iyi" kavramı birçok açıdan sınıflandırılmıştır; ancak Aristoteles'in etiğinde iyi için amaç ve araç olarak yapılan sınıflandırma anahtar niteliğindedir, denilebilir. Çünkü kendisi için tercih edilen başka bir şey için aranandan daha çok amaçtır ve en çok amaç olana ulaşmak en iyi olana ulaşmak demektir. En iyiye ulaşmak ise etiğin esas olarak sağlamak istediği bilgidir.

> En iyi kendisi amaç olan bir şey olarak görülüyor. Demek ki kendisi amaç olan yalnızca bir tek şey varsa aradığımız bu olur; daha çok şey varsa bunların arasında en çok kendisi amaç olanı. Kendisi için aranan başka bir şey için aranandan; hiçbir zaman bir başka şey için tercih edilmeyen de hem kendileri hem de onun için tercih edilenlerden daha amaçtır diyoruz; hiçbir zaman başka

> bir şey için tercih edilmeyip hep kendisi için tercih edilene ise sadece kendisi amaçtır diyoruz. En çok mutluluğun böyle bir şey olduğu düşünülüyor, çünkü onu hiçbir zaman başka bir şey için değil hep kendisi için tercih ediyoruz; ama onuru, hazzı, usu ve erdemi hem kendileri için tercihe ediyoruz (çünkü hiçbir yere götürmesek bile onların her birini yine tercih ederdik) hem de mutluluk uğruna, onlar aracılığıyla mutlu olacağımızı düşündüğümüz için tercih ediyoruz (Aristoteles,2009, s.16-17).

Aristoteles en iyi olarak mutluluğun kabul edildiğini söyler. "ne için eyleniyorsa o en yüksek amaçtır ve onun altındaki nesnelerin nedenidir, her şeyin en önde gelenidir. Dolayısıyla iyinin kendisi insanların yapıp edeceklerinin amacı olsa gerek" (Aristoteles,2015, s.21) der. İnsanların yapıp ettiklerinde amaç en iyiye yani mutluluğa ulaşmaktır. O halde bundan sonra izlenecek olan yol, mutluluğa nasıl ulaşılacağının bulunması üzerine olmalıdır. Mutluluk nasıl elde edilir? Mutlu olan herkes aynı mıdır? Mutluluk doğanın sağladığı bir avantaj mıdır, yoksa öğretim yoluyla elde edilecek bir bilgi midir (Aristoteles,2015, s.9)? Mutluluk kişilere ve durumlara göre farklılık göstermektedir. Bir çocuk için mutluluk istediği bir oyuncağa sahip olmak iken bir hasta için iyileşmek mutluluk anlamına gelebilmektedir. Bu farklılıktan yola çıkan Aristoteles "değişmeyen mutluluk nedir?" diye sorar ve iyi bir yaşam için onun ne olduğunun bulunması gerektiğini söyler (Aristoteles,2009, s.11).

Aristoteles'e göre mutluluk ne doğuştan getirilir ne de onun olması için her kişinin aynı olması gerekir. Mutluluk insanın yapıp ettiklerinde en iyiyi gözetmesi ve en iyiyi yapması ile ilgilidir. Yapılacak olanda en iyi için yani mutluluk için belirlenmesi gereken ölçüt ise "tek başına alındığında yaşamı tercih edilecek kılan ve hiçbir eksiği bulunmayan şey" dir. Mutluluk böyle olmasaydı kendisine ufacık bir iyi eklendiğinde daha çok tercih edilirdi. Oysa mutluluk kendine yeter olandır (Aristoteles,2009, s.17).

> Mutluluk etkenliktir, bütün güçlerimizin ve iyiliğimizin tam olarak kullanılmasıdır.- koşullu olarak değil, mutlak olarak. Bu "mutlak" la da ahlaklı ya da soylu olanları söylemek istiyorum. Örneğin adalete ilişkin eylemler, verilen zararların adil olarak ödetilmesi ve adil cezaların çektirilmesi adalet eyleminden kaynak almaktadır; fakat bunlar zorunlu ya da koşulludur ve içlerinde her ne iyilik varsa zorunlulukla oradadır. Fakat şereflere ve yüksek yaşam ölçütlerine yönelen eylemler, mutlak olarak soylu eylemlerdir. Çünkü öteki eylemler kötülüğün kaldırılmasından ibarettir, berikiler ise öyle değildir; bunlar, tersine somut iyinin yaratılması ve ortaya konmasıdır (Aristoteles,2000, s.219).

O halde mutluluk için erdemli bir yaşam sürme konusunda eylem halinde olmaktır denilebilir. Bu eylemler kötülüğü ortadan kaldırma yolu ile iyiye ulaşmak ya da daha iyiyi oluşturmak şeklinde yapılabilir. Kötülük ortadan kaldırıldığında

kendiliğinden iyi olanlar zorunlu olarak ortaya çıkacaktır. Ancak kötülüğün kaldırılmasına yönelik olanın üstünde bir iyiyi oluşturmak, mutluluğa daha uygun görünmektedir.

Aristoteles mutluluğu oluşturan birçok faktör olduğunu söyler. "bedensel olarak var olmak, zihin ve ahlaki nitelikler ve bunların dışında kalan her şey mutlu bir yaşamın bileşkeleridir" (Aristoteles,2000, s.196). Buna göre mutluluğun ön koşulu şudur: "her insan manevi ve zihni iyilikten pay aldığı ve bunlara dayanan hareketleri yaptığı ölçüde mutlu olur" (Aristoteles,2000, s.197).

Böylece mutluluğun bedensel ve zihinsel koşulları uygun herkes için bir olanak olduğu sonucu çıkarılabilir. Mutluluk, erdemi içeren ancak erdemin doğru değerlendirme sonucu etkinlik olarak ortaya koyulmasını şart koşan, yani yaşama yansıyan etik bir sonuçtur, denilebilir.

Mutluluk ve insanın en iyiyi yapmasının gerekliliği Aristoteles'te erdemlere bakmayı gerektirmektedir. Çünkü Aristoteles mutlu olmayı iyi yaşamak, iyi yaşamayı ise erdemlere uygun yaşamak olarak tanımlar (Aristoteles,2016, s.43).

Aristoteles erdemlere ruhu inceleyerek ulaşır. Buna göre; ruhta olanlar etkilenim, olanak ve huy olarak üçe ayırır. Ona göre haz ya da acının kişi de bıraktığı duygu etkilenimdir. Sevgi, öfke, özlem gibi; bu etkilenimlerden etkilenmemizi sağlayana olanak ve etkilenimler karşısındaki durumumuza ise huy adını verir. Erdemler bir çeşit huydur. İyi ve kötü de ortayı bulmak olarak konumlandırılan huylardır (Aristoteles,2009, s.35). Örneğin kişinin çocuğuna duyduğu haz sevgi olarak etkilenimdir. Kan bağı dolayısıyla bu etkilenimin ortaya çıkması olanak ve bu sevgide ölçülü olmak ise kişinin huy olarak erdemidir. Aristoteles etkilenimleri iyi ve kötü açısından tarafsız kabul eder, onları iyi ya da kötü yapan bizim durumumuz, tepkilerimizdir. Öfke genel olarak zararlı kabul edilir; ancak adaletsiz bir durum karşısında ölçülü bir öfke duymak kişileri adaletin sağlanması adına harekete geçirebilir ya da nefret söz konusu olduğunda erdemsiz davranışlara duyulacak ölçülü bir nefret kişileri bu davranışları yapmaktan alıkoyabilir. Sevgi her ne kadar iyi olarak algılansa da kişilerin birbirlerine duyacakları ölçüsüz bir sevgi aklın önüne geçebilir ve kötüye neden olabilir. Aristoteles erdemlerde ölçünün belirleyiciliğine duyumsanabilir olandan tüme varım yöntemiyle yola çıkarak ulaşır. Sağlık için idman önemlidir ancak azı yetersizken fazlası sağlığa zararlıdır ya da yiğitlikten ölçü olarak korku alındığında ortaya çılgınlık çıkacaktır (Aristoteles,2016, s.49).

Aristoteles doğru yargılama ve bilgelik gibi özelliklerin akılla birlikte giden erdemler olduğunu söyler. Erdemlerden akılla doğrudan ilişkili olanlarına düşünce erdemleri, akla boyun eğenlere ise karakter erdemleri adlarını verir (Aristoteles,2015, s.25). Karakter erdemlerinin ortak özelliği bunlara sahip olan kişilerin övülmesidir. Çünkü bu kişiler zayıf yönlerini kontrol ederek, insan olmanın farkını ortaya koyabilen kişilerdir. Aristoteles karakter erdemlerinin içinde yer aldığı karakter için şöyle bir tanım yapar: "karakter ruhun akıldan pay almayan yanının, ama buyurucu akıl yanına göre aklın peşinden gidebilen yanının bir niteliğidir" (Aristoteles,2015, s.26).

Aristoteles erdemlerin yatkınlık olduğunu söyler; ancak bu yatkınlıklar olanak olarak algılanmamalıdır. Onlar tercihlerdir. Olanak ise doğuştan var olandır. Erdemler olanak olsaydı kişiler üzerinde uğraşmaksızın iyi ya da kötü olurlardı (Aristoteles,2009, s.35). O halde burada olanak olarak karşımıza çıkan kavram "tercih edebilme" yetimizdir. İnsan bu olanaktan dolayı erdeme ya da kötülüğe yatkındır, diyebiliriz.

Aristoteles, etkilenimler sonucu ortaya çıkan eylemler için gerektiği zaman, gereken şeylere, gereken kişilere karşı, gerektiği için, gerektiği gibi davranmanın orta yol yani erdemli olmak olduğunu söyler. "o halde erdem, tercihlere ilişkin bir huy: akıl tarafından ve aklı başında insanın belirleyeceğiyle belirlenen, bizle ilgili olarak orta olanda bulunma huyudur" (Aristoteles,2009,s.37) .

Aristoteles'te erdemler insan doğası ile ilişkilidir. Buna göre insan ruhu akıl sahibi olmayan ve olan olarak iki kısma ayrılır. Akla sahip olan yan da ikiye ayrılır: ilki aklın kendisi, ikincisi ise söz dinleyen kısım. Bu ayrım erdemleri de belirleyen bir ayrımdır. Buna göre bazı erdemler düşünce erdemleri iken (bilgelik, aklı başındalık, doğru yargılama vb.) bazıları karakter erdemleridir (cömertlik, dostluk, yiğitlik vb.). Birinin karakterinden bahsederken "o nasıl biridir?" sorusuna çoğunlukla karakter erdemleri ile cevap verilir: Cömert biridir ya da çok cesur biridir gibi (Aristoteles,2009, s.29).

Aristoteles'ten önce de erdem konusu ele alınmıştır. Örneğin Sokrates mutluluğun ancak erdemli olmakla mümkün olacağını söyler. Erdemli olmak için iyinin bilgisine sahip olmayı şart koşar (Tepe, 2016b, s.55). Ancak Aristoteles bu noktada şöyle bir fark ortaya koyar: En iyinin erdeme sahip olmakta bulunması ile erdeme uygun eylemede bulunması aynı şey değildir. Ona göre sahip olmak huydur; kullanmak ise etkinlikte bulunmaktır. Birincisi iyiyi oluşturmayabilir; ancak etkinlik iyiye ulaştırabilir (Aristoteles,2009, s.20). Erdemde amaç sadece erdeme sahip olmak değildir. Erdem, insanları iyi bir yaşama götürmelidir. Erdem sahibi biri hayat boyu

eylemsiz kalabilir ve üstüne eklenebilecek talihsizlikler de göz önünde bulundurulduğunda kişi mutluluktan uzak bir ömür sürebilir (Aristoteles,2009, s.13). O halde denilebilir ki Aristoteles etiğinde eylem önemlidir. Kişi ağırbaşlı, hak yemeyen biri olarak erdemli biri olabilir; ama suya sabuna da dokunmayabilir. Bu kişi için erdemli olsa bile Aristoteles'in gözettiği "kent için iyiye" yani toplumsallığında ortak iyiye katkısı olmayan pasif biridir, denilebilir.

İyi yaşam ve erdem ilişkisi için Aristoteles şunları söyler: "her bir durumda erdem, erdemi olduğu şeye ilişkin iyiyi yapar ve diğerlerinin yanında ruh kendisi aracılığıyla yaşadığımız şeydir. O halde ruhun erdemleri sayesinde iyi yaşayabiliriz" (Aristoteles,2016, ,s.41).

Bir işte iyi olmanın o işin erdemi olmasından yola çıkan Aristoteles, insanın tür olarak işinde iyi olması, yani türünün farkını ortaya koyabilmesiyle insanın erdeminin ne olduğu bağlantısını kurarak şöyle der: "İnsanın erdemi insanın iyi olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlayan huy olmalı"(Aristoteles,2009, s.36).

"İnsanların yaşamayı onlara rağmen seçtikleri pek çok şey var: sözgelişi hastalıklar, dayanılmaz acılar, kara günler"(Aristoteles,2015, s13). Aristoteles yaşamın bu yönünden hareket ederek bakma ve duyumların sağladığı hazlar olmayacak olsa yeme içme ya da cinsel hazlar için yani diğer canlılarda da ortak olan bu hazlar için yaşamın çekilemeyeceğini söyler (Aristoteles,2015, s.13). Buna göre insan yaşamı, yeme içme gibi doğal ihtiyaçların karşılanmasının ötesinde farklı bir yaşam olmalı. Bahsedilen farkı yaratacak olan insanın akla sahip bir varlık olarak erdemli davranışların hâkim olduğu bir yaşamı tercih etmesi ve bu yönde hareket etmesidir. İnsan ancak bu şekilde mutlu bir yaşam sürebilir. Çünkü her varlık doğası gereği olana uygun bir yaşam sürmelidir. İnsan doğasında türünün en belirgin farkı akıldır. Bu nedenle akıl doğrultusunda sürdürülecek bir yaşam onun için mutluluk verecek olan en uygun yaşamdır, denilebilir.

Aristoteles insansal işlerin hiçbirinin ki buna bilimler de dâhil erdeme uygun etkinlikler kadar mutluluk veremeyeceğini söyler (Aristoteles,2009,s.24). Erdeme uygun bir yaşam süren kişinin vazifesi akıl doğrultusunda hareket etmektir. Ancak yaşam insan iradesinin dışında da sürmektedir. Kimi zaman hastalık, yoksulluk gibi talihsizlikler, kimi zaman da bunun tersi durumlarla karşılaşmak olağandır. Erdemli yaşayan kişi için yaşamın getirdikleri olumlu ya da olumsuz onun mutluluğuna ne engeldir ne de sebeptir. Aristoteles mutlu insanı şöyle tarif eder:

> Hep ve herkesten çok erdeme uygun olan şeyleri yapacak ve görecek, talihin cilvelerine de en iyi ve en uygun şekilde katlanacak, gerçekten iyi ve pürüzsüz, dört dörtlük bir kişi olacak. Talihin getirdikleri de önemli önemsiz pek çok şey olduğuna göre, açıktır ki küçük talihsizlikler yönünü değiştirmeyecek birçok büyük talihlilikler ise yaşamını daha mutlu kılacaktır (Aristoteles,2009, s.24) .

Ona göre nasıl ki iyi bir kumandan her koşulda ordugâhı savaş için en uygun duruma getirebiliyor ya da bir ayakkabı ustası elindeki malzemeyle en iyi ayakkabıyı yapabiliyorsa işi iyi insan olmak olan kişi de her koşulda yaşamı en iyi şekilde, yani erdeme uygun olarak yaşamalıdır ki bu kişi için mutlu denilebilsin (Aristoteles,2009, s.25).

Mutlu bir yaşam sürmek erdemli bir yaşamla eşdeğer olmakla beraber Aristoteles kişinin tam olarak mutlu kabul edilmesi için tam bir zaman dilimi ve yetişkinliği şart koşar; çünkü çocuk henüz erdeme göre yaşamayı edinmemiştir. Tam bir zaman diliminden ise kasıt ömürdür ve kişinin ömrünün çoğunluğuna bakılarak mutlu bir yaşam sürüp sürmediğinin değerlendirilebileceğini, söyler (Aristoteles,2016, s.43). Aristoteles'in bu söyledikleri erdem ve akıl ilişkisinin gereğidir, denilebilir; çünkü nasıl beden çocukluktan yetişkinliğe büyüyerek geçiyorsa akıl da bu doğrultuda bir gelişme gösterir. Akılsal yetiler zamanla olduğundan daha çok gelişme olanağına sahiptir. Bu nedenle zaman, insan için erdemlerin tercih edilir duruma gelmesi ve erdemli davranışların alışkanlık halinde kişide yerleşmesi için bir koşuldur.

Erdemli bir hayat sürmek, insan için tercih edilebilirdir. Çünkü insan yaşamını tercihleri şekillendirmektedir. Bu tercihlerle insan hem kendini hem yaşamını yaratabilmektedir. "yaşamını kendi tercihine göre yönlendirebilen herkes güzel yaşamak için bir hedef koyar-mevki, ün, zenginlik ya da eğitim- tüm eylemlerini bu hedefe bakarak gerçekleştirir - yaşamı belli bir hedefe göre düzenlememek kuşkusuz büyük bir düşüncesizlik göstergesi" (Aristoteles,2015, s.10). O halde belirlenen hedefin ne olduğu kişinin biricik olan yaşamını bunun üzerine bina edeceği düşünüldüğünde oldukça önemlidir. En kısıtlı yaşamlarda dahi kişilerin var olan yaşamlarını değiştirdikleri defalarca görülmüştür. Buradan hareketle kişilerin yaşamları hususunda hedefler belirlemeleri ve aktif rol alma yükümlülükleri vardır, denilebilir. Aksi durumda kişi sadece hayatın getirdiği talihlere ya da talihsizliklere bağımlı bir yaşam sürecektir. Üstelik kişinin potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmesi ve buna göre tercihlerde bulunarak bir yaşam sürmesi sadece kendisine değil parçası olduğu insanlığa da bir borçtur, denilebilir.

Tercihlere göre belirlenecek bir yaşamda kişinin bilinç düzeyinin yüksek olması önemlidir. Bu da sorgulama, değerlendirme yetilerinin canlı olmasını gerektirir. Böylece kişi izleyeceği yolu belirleyebilir. "İlkin aceleci davranmadan, kayıtsızlık da göstermeden insan kendi kendine şu iki şeyi ayırmalı: bizim iyi yaşamamız nededir ve neler olmazsa insanlar için bunun bulunması olası değildir?" (Aristoteles,2015, s.10). Aristoteles'e göre iyi yaşamanın kendisi ile onu sağlayan koşullar aynı şeyler değil, bu nedenle bunun ayrımı yapmalıdır. Bu ayrıma varan kişi mutlu olabilecektir; çünkü iyi yaşamanın şansa bağlı olmadığını görebilecektir. Eğer öyle olsaydı çirkin olan ya da aileden zengin olmayan kişiler iyi bir yaşam sürmeye dair umutlarını yitirirlerdi. Güzel bir yaşam için kişinin niteliklerine ve eylemlerine bakmak gereklidir. Çünkü bu bakış açısı hem genel iyiye hem de tanrısal olana yaklaştıracaktır (Aristoteles,2015, s.11).

Aristoteles'in etiğinde etkin olmanın sonucu olarak beklenen, kişinin sadece kendisi için mutlu bir yaşam sürmesi değildir. Bu mutluluk onun deyimiyle "kent için" iyiyi içermelidir. Bunun için de iyi kişi aynı zamanda iyi bir yurttaştır. İyi yurttaşların oluşturduğu devlet mutlu bir yaşamın sağlayıcısıdır. Böyle bir devlette yurttaşlar, yasal ve siyasal görevleri olan, yargı ve yönetime katılabilen kişilerdir. Aristoteles iyi yurttaştan yönetebildiği kadar yönetilebilmeyi de bekler. Burada amaç, iyiliğin ve mutluluğun herkes için oluşturulabilir, olmasıdır (Toku, 2009-2010, s.119).

Aristoteles iyi bir biçimde düzenlenmiş ve kendi kaynaklarına dayanan bir toplumda yaşayanların başlarına kötü bir talihsizlik gelmediği sürece yaşamlarını iyi geçiren kişiler olarak kabul edildiğini söyler. Bu nedenle hemen hemen herkes için en iyi yaşamın ne olduğu noktasında bir anlaşma sağlanmalıdır (Aristoteles,2000, s.195). Böylece bu anlaşma sonucunda herkesin ortak olan iyi yaşam için birlikte çaba harcaması sağlanabilir.

Aristoteles'in bahsettiği herkes için en iyi yaşamı bulabilmek noktasında yine "herkesin" birer parçası olan teklere inmek yol gösterici olabilir. "bir ulusun cesareti ya da adaleti yahut bilgeliği bunlardan pay almış olduğu için kendisine adil, bilge, zeki denilen bir bireyle tam aynı durumdadır ve onunla aynı biçimde kendini gösterir"(Aristoteles,2000, s.197). Buna göre birey için istenen iyi "kent" için istenen iyi ile aynıdır. O halde bireyler için iyinin doğru bilgisine ulaşmak toplum için de bu birlikteliğe ulaşmayı sağlayabilir. Buradan hareketle nasıl bir toplum istenildiğinin, nasıl bireyler yetiştirilmesi gerektiği ile eş değer olduğu söylenebilir.

Aristoteles en iyi yaşam için uygun bir zeminin gerekliliğine de dikkat çeker. "gerek bireyler gerekse şehirler için en iyi yaşam erdemin gerektirdiği eylemleri

yapmaya yetecek kadar maddi varlıkla desteklenmiş erdemi olan yaşamdır" (Aristoteles,2000, s.197). O halde erdemli bir yaşam için maddi varlık gerçeği göz ardı edilmemelidir, denilebilir. Yeteri kadar maddi olanakların olduğu bir toplumda sadece refah bir yaşam değil, etik bir yaşam sürmek de daha olası görünmektedir. Öyleyse kalkınmanın gerekliliği insani, etik bir amaç olarak vurgulanabilir, görünmektedir.

Aristoteles, hangi eylemlerin erdem olabileceği noktasından hareketle eylemleri isteyerek ya da istemeyerek yapılan olarak ikiye ayırır. İstemeden yapılanlar erdem olamaz. Çünkü erdem akıldan ve iradeden bağımsız değildir. Ayrıca bu şekilde bir ayrım ile hangi durumda eylemin sonucunun erdemli ya da yergi içeren olduğunun bilgisi edinilebilir. Yasa koyucular da bu ayrımdan hareket ederek, ödül ve ceza konusunda bunu bir ölçüt olarak kullanır (Aristoteles, 2009, s.44). Buna göre "zorla ya da bilgisizlik nedeniyle yapılanlar istemeyerek yapılmış gibi görünüyor. Başlangıcı, yapanın ya da maruz kalanın dışında bulunan, böyle olduğundan dolayı da yapanın ya da maruz kalanın hiç payı olmadan yapılan 'zorla yapılan'dır" (Aristoteles, 2009, s.44).

Eylemlerin isteyerek veya istemeyerek yapıldığının yargısı yapıldığı ana bakarak söylenmeli. Organları harekete geçiren kişinin kendisi olsa bile denizcilerin denize fırtınada bir şeyler atmak zorunda kaldıkları gibi zorunluluk durumları söz konusu olduğunda kişi istemeyerek yaptı denilebilir (Aristoteles, 2009, s.44). Eylemin başlangıcının kişilerde aranmasının gerektiğinin bilinmesi ilk etapta eylemin sorumluluğunun kaderde, eğilimde ya da dışarıda aranmaması açısından önemlidir. Ancak eylemin şartlardan tamamen bağımsız olamayacağı da göz önünde bulundurulmalıdır, denilebilir.

Aristoteles bilgisizlikten dolayı yapılan eylemler için kişi pişmansa "istemeyerek yaptı", pişmanlık yoksa "isteyerek yapmadı" ifadelerinin kullanımının doğru olacağını söyler. Ayrıca bilgisizlikten dolayı yapmak ile bilmeden yapmak kavramlarını da birbirinden ayırır. Buna göre sarhoş ya da öfkeli birinin yaptığının bilmeden yapılanlar sınıfına alınabileceğini söylüyor. Bilmeden yapmak bilgisizlikten dolayı işlenen hatalardan daha kötüdür; çünkü kişi sarhoşluğun ya da aşırı öfkenin sonuçlarını öngörebilir (Aristoteles, 2009, s.46). "sarhoşlar için ceza iki kattır; çünkü yaptığının başlangıcı kendisindedir, sarhoş olmamak ona bağlıdır" (Aristoteles,2009, s.54). O halde bilmeden yapılanlarda kötülük ortaya çıkacak olan bu olumsuzluklara bilerek meydan vermektedir, denilebilir. Aristoteles bilgisizlikten yapılan eylemleri de ele alır ve şöyle der:

> Yasalarda bilinmesi gereken ve bilinmesi zor olmayan bir şeyi bilmeyenler de cezalandırılır. Bilgisizliklerini gidermek kendi ellerinde olmasına karşın savsama nedeniyle başka konuları da bilmedikleri düşünenlere aynı şekilde ceza verilir; çünkü bilmememe durumunda olmamak ellerindeydi. Çünkü buna çaba göstermek onlara bağlı. Belki de 'öyle kişiler ki, çaba gösteremezler' denilebilir; ama böyle kişiler olmalarının nedeni de kendileridir (Aristoteles, 2009, s.54).

Yapılan hata suç boyutundaysa bilgisizlik çok da kurtarıcı bir neden olmayabilir. Bu nedenle kişilerin kendilerini eğitme yükümlülüklerinin bulunduğu söylenebilir. Bu eğitim için kendilerine yol göstericiler, okullar bulunmayabilir. Ancak kişinin haz peşinde koşmayarak, yapacakları eylemlerde aklın yol göstericiliğini tercih ederek dahi kendini belli bir düzeye kadar eğitmesi mümkündür. Bir dönem kaza sonrası araçta sıkışan kazazedelere etraftaki iyi niyetli vatandaşların yardım etme çabalarına sıkça rastlanırdı. Yaralılar bu iyi niyetli ancak bilgisiz kimseler tarafından araçtan çıkarılmaya çalışılır, bu durum yaralılar için daha ağır sonuçlara yol açardı. Kimse bu insanlara kötü niyetli diyemez; ancak bilgisizlik eylemin kötü olmasına neden olabiliyorsa bilgisizce hareket eden insana erdemli insan demek de mümkün değildir.

Aristoteles'in etik yaklaşımına göre erdemli olmak yeterli değildir; ancak erdeme göre etkinlikte bulunmak da en iyi için, yani mutlu yaşam için yeterli görülmez. "erdeme uygun eylemlerin kendileri hoş olsa gerek. Bu eylemler ayrıca iyi de güzel de olur, elbette eğer erdemli kişi iyi yargıda bulunuyorsa"(Aristoteles, 2009, s.21). Bir eylem erdemli olması niyetiyle yapılmış olabilir; ancak doğru kişiye, doğru zamanda ve gerektiği ölçüde yapılmadığında amaç gerçekleşmiş olmaz. Bu durum eylemi gerçekleştiren kişilerin yanılmış olabileceğini gösterir. O halde bu tür yanılgıların olabildiğince az olması için kişilerin "değerlendirme ve yargıda bulunma" becerilerinin işler olması gerekmektedir, denilebilir.

Aristoteles'te erdemler ve buna göre eylemlerde bulunmak hem kişinin hem de yurttaşlık bütünlüğünde toplumun daha iyi ve daha mutlu bir yaşam sürmesi için akla dayalı bir temellendirme ile ele alınır. Buna göre aklın yol göstericiliğinde ölçülü davranmayı ilke edinmek, kişilerin etik bir yaşam sürmelerinin önünü açabilir. Aristoteles'te genel olarak erdemler kavramına açıklık getirdikten sonra etik erdemlerin neler olduğunu ele almak onun etik görüşünü anlamak adına faydalı görünmektedir.

Aristoteles Felsefesinde Etik Erdemler.

Yiğitlik. Yiğit olmak Aristoteles'te bir erdemdir. "yiğit kişi güzel bir ölüm karşısında ve ölümü getirebilecek şeylerle burun buruna geldiğinde korku duymayana denilebilir" (Aristoteles,2009, s.57). Böyle bir kimsenin güzele ve iyiye dair birtakım değerlerinin olması beklenir. Kişi bu değerler söz konusu olduğunda kendi canını feda edebilir. Kendisinden sonrakilere özgür bir yaşam bırakmak için ülkesinin istilasına karşı mücadele eden, ya da bir salgın hastalıkta hastalığı kapma ihtimaline karşın hastaların imdadına koşan bir sağlık görevlisi yiğit olma erdemine örnek olarak gösterilebilir. Çünkü onların insan değeri temelli değerleri vardır. Bu değerler her değerin üstünde tutulabilir.

Bir de yiğitmiş gibi görünen ancak harekete geçmek söz konusu olduğunda bir şey yapmayan kişiler vardır. Aristoteles bu kimseleri "cüretli" olarak adlandırır. Cüretli kişi ve yiğit kişi eylem noktasında birbirinden ayrılır. İlki kaçarken ikincisi görev başında ve etkindir; ancak öncesinde sakindir (Aristoteles,2009 s.59). Buna göre yiğitlikte aşırılığa kaçan ancak eylem noktasında cesaretini yitiren kişi için cüretli denilebilir.

Ölçülülük. Ölçülülük, Aristoteles'te haz düşkünlüğü ile birlikte ele alınır. Haz düşkünü olanlarda aşırılık, esas haz alınan nesneyi anımsatan şeylerden dahi haz almaktır. Oysa ölçülü kişide arzu uyandıran şey ölçülü ve az olmalı, akla ters düşmemelidir. "nasıl ki çocuk eğiticinin buyurduklarına göre yaşamalıysa, aynı şekilde arzulayan yanımızın da akla uyması gerekir" (Aristoteles,2009, s. 68). Buna göre ölçülü olma erdemi ruhun akıldan pay alan yönü aracılığı ile akla sahip olmayan yönü üzerinde gerekli hâkimiyeti sağlamakla ilgilidir. Ölçülülük erdemi diğer bütün erdemler için bir ön koşuldur, denilebilir. Çünkü zayıf yönlerini yönetemeyen kişinin dostluk, cömertlik gibi erdemlerde de ölçüyü bulması oldukça zor görünmektedir.

***Cömertlik*.** Cömertlik mal mülk konusunda ölçülü olarak verebilmek ile ilgili eli açıklık olarak da adlandırılan bir erdemdir (Aristoteles,2009, s.68). Aristoteles cömertlik için şöyle bir ölçüt belirler: "eli açıklık, gösteriş meraklılığı ve eli sıkılığın ortasıdır. Eli açıklık <mala mülke> sahip olan biri için uygun harcamalara dairdir (Aristoteles,2016, s.93). O halde cömertlik herkesin kendi sahip olduklarını paylaşma noktasında sahip olduğu bir erdemdir. Daha az varlığa sahip olan biri zengin olan birine göre kendi orta yolunu bulduğu takdirde yeterince cömert olabilir.

Aristoteles zengin kişinin ise cömert olmanın ötesinde bir fark yaratabileceğini söyler. Böyle kimseler büyük bağışlarda bulunabileceği için sahip oldukları erdem ihtişamdır. İhtişam sahibi kişiye muhteşem der. " muhteşem insan cömerttir; ama cömert mutlaka muhteşem değildir" (Aristoteles,2009, s.74).

Yüce Gönüllülük ve Alçak Gönüllülük. Aristoteles yüce gönüllülüğün kendisinin büyük şeylere layık olduğunu düşünen ve gerçekten layık olan kişilere özgü bir erdem olduğunu söyler. Alçak gönüllü olmak ile arasındaki farkı şöyle açıklar: "küçük şeylere layık olan ve kendini böyle gören kişi ise yüce gönüllü değil, ölçülü kişidir; çünkü yüce gönüllülük büyüklükte bulunur (Aristoteles,2009, s. 77). Alçak gönüllü kimsenin olumlu erdemi kendini tanıması ve buna göre bir ölçü ile hareket etmesidir. Olduğundan daha fazlasını istemeyecektir; çünkü küçük şeyler kendisi için uygundur.

Aristoteles, yüce gönüllü kimseyi şöyle tarif eder: "Hiç kimseden bir şey istememek ya da zar zor istemek, ama seve seve yardıma koşmak, yüksek mevkideki ya da talihli kişiler karşısında büyüklük göstermek ve orta hallilere karşı alçak gönüllü olmak da yüce gönüllülüğün özelliğidir" (Aristoteles,2009, s.80). Buradan yola çıkarak kavramlara açıklık getirmenin ne kadar önemli olduğunu vurgulayabiliriz; çünkü birçok kültürde alçak gönüllü olmak sıkça övülür. Çocuklara bu yönde yetişmeleri için öğüt verilir; ancak görüldüğü gibi yüce gönüllü olmak alçak gönüllü olmaktan daha iyidir ve insana daha çok yakışmaktadır.

Doğru Sözlülük. Aristoteles sözlerinde ve yaşamında doğru sözlü olmayı huy edinen kimsenin bu erdeme sahip olduğunu söyler. Doğru sözlü olan adaleti sağlamak için yalan söylemeyen değil, söylediklerinin hiçbir fark yaratmayacağı durumlarda dahi yalan söylemeyendir, der (Aristoteles,2009, s.86). Genel olarak yaşamında yalan söylemeyi sorun olarak görmeyen kişi adaletin sağlanmasına dair kendisine bir sorumluluk düştüğünde çıkarları ve adalet uyuşuyorsa tercihini doğrudan yana kullanabilir. Ancak doru sözlülüğün huy olarak kendisinde yaşadığı birinin zaten adaletten yana taraf olması beklenir.

Adalet. Aristoteles adaleti toplum olmayı sağlayan en önemli erdemlerden biri olarak görür. Çünkü adalet ilişkilerde ortaya çıkacaktır. Bu ilişkilerin adil olmaması düzenleri sarsıcıdır. "adalet kendi amacını kendinde taşıyan bir erdemdir- ama kendi başına değil, bir başkasıyla ilişkide bir erdem olarak- bu nedenle sık sık adaletin erdemlerin en iyisi olduğu düşünülüyor" (Aristoteles,2009, s.92). Adalete sahip kişi bu erdemi hem kendisi hem de başkaları için kullanacaktır. Bazı erdemler kişinin

kendisiyle ilişkisini merkeze alırken adalet bir başkasıyla ilişkide önem kazandığı için toplum olarak yaşayabilmenin ve dolayısıyla insanlığın devamı için son derece gerekli bir erdemdir, denilebilir.

Aristoteles adaletin çok ve az arasında bir orta olduğunu ve bunun da koşulunun eşit ilişki gerektirdiğini söyler. Ona göre bu bir orantı işidir. Söz gelimi zengin olanın olmayana göre daha çok katkıda bulunması eşitliği ve dolayısıyla adaleti sağlayacaktır (Aristoteles, 2016, s.101).

> Eylemler nasıl yapılırsa ve verilen şeyler nasıl verilirse adaletli olacaklar, bunu bilmek sağlığa yararlı şeyleri bilmekten daha büyük bir iştir. Çünkü sağlık konusunda da balı, şarabı, hıyar-ı şembeyi, yakmayı, kesmeyi bilmek kolaydır; ama sağlık için bunları kime, ne zaman vermek ya da yapmak gerektiğini bilmek doktor olmak kadar zor bir iştir[…]Nasıl ki doktorluk yapmak ve iyileştirmek, kesmek ya da kesmemek ve ilaç vermek ya da vermemek değil de bunu belli bir şekilde yapmaktır. Adaletli eylemler, genellikle iyileri paylaşanlarla ve bunlardan daha fazla ve daha az almaları söz konusu olanlarla ilgilidir (Aristoteles, 2009, s.111).

Aristoteles'in bu sözlerinden hareketle adaletli olmanın eğitim, çaba ve pratik isteyen bir erdem olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü adaletli kişi iyiyi paylaşma noktasında bunu nasıl yapacağını bilen kişidir. Bilmek, öğrenmeyi ve çoğu zaman da uygulamayı beraberinde getirir, denilebilir.

> Nitekim biri hiçbir tercihte bulunmadan, güzele ilişkin hiçbir şey bilmeden yalnızca akıldan bağımsız doğal eğilimlerle adil davranabilir, öte yandan bu dosdoğru ve sağ akla uygun olabilir (demek istediğim, doğru aklın buyuracağı şekilde eylemiş olabilir). Ama yine de böylesi bir eylem övgüye değer değildir. Ancak daha iyisi tanımlamış olduğumuz üzere güzele yönelik eğilimin akla eşlik etmesidir. Böylesi bir şey hem erdemdir, hem de övgüye değerdir (Aristoteles, 2016, s.129).

Ayrıca Aristoteles adalette eşitlik kavramının gözetilmesi gerektiğini vurgular. Eşit olanlara üstünlük vermek ya da denk kimselere dengi olmayan yerler vermek eşitsizliğe neden olarak adaleti bozacaktır. Böyle bir durum doğanın dengesine aykırıdır ve bu dengeye aykırı olanın haklı olması beklenemez (Aristoteles, 2000, s.201).

Aklı Başındalık. Aristoteles aklı başındalık için eyleme geçme noktasında seçimle kaçınmanın mümkün olduğu, yapıp yapmamanın elimizde olduğu durumlarda ortaya çıkan bir erdemdir, der (Aristoteles,2016, s.121). Aklı başında olmak bir seçim yapmak durumunda ortaya çıkar gibi görünse de aslında bu bir yaşam biçimidir. Çünkü bu erdeme sahip olan kişi düşünme yetisini sürekli canlı tutmak durumundadır.

Aklı başında olanlar ve aklı başındalık daima en iyi olanları hedeflemek, bunları tercih edebilir ve yapabilir olmaktır, öte yandan zeka ve zeki olanın ilgilendiği

eylemlerin her birinin neyden çıkmış olabileceğini incelemek ve bunları tedarik etmektir (Aristoteles, 2016, s. 125).

Aklı başındalığı çok yakından ilgilendiren bir başka kavram ise basirettir. Aristoteles basiret için aklı başındalığın nesnesine, yapıp edilenlere dairdir, der. Basiretli kişi bir şeyi tartma, yargıda bulunma ve ayrıca görebilme imkânına sahiptir (Aristoteles,2016, s.125). İyiyi tercih etme ve iyi bir yaşam oluşturabilme noktasında basiret sahibi olan kişilerin isabetli kararlar alabilmesi talihe göre yaşayan insanlara göre daha olasıdır, denilebilir.

Aristoteles erdemin akıldan ayrıldığında küçük bir şey olduğunu ve övgüye değer olmadığını söyler. Erdemi değerli kılan akılla birlikte ortaya çıkmasıdır (Aristoteles, 2016 ,s.127). Adil olma özelliğiyle tanınan bir yargıçtan yola çıkalım. Bu artık onun huyudur, erdemidir. Ama bir gün sırf adil olacağım diye yasalara uygun fakat yeterince tartmadan vereceği bir karar erdemle sonuçlanmayabilir. Örneğin bir banka dolandırıcılığıyla bir çocuğun yaptığı hırsızlık eşit değildir ve aynı yaptırım uygulandığında adil olunamaz. O halde her erdem beraberinde aklı başındalık ve basiret içeren bir durum değerlendirmesi ile hak ettiği yeri bulacaktır, denilebilir.

Dostluk. Aristoteles dostluk gösterebilmeyi bir erdem olarak kabul eder ve şöyle der: "iyi kişilerin ve erdeme uygun olarak birbirine benzer kişilerin dostluğu mükemmeldir. Bunlar iyi olduklarından ötürü birbirleri için karşılıklı iyi şeyler isterler; kendi başına iyidirler. Dostlarına sırf onlar için iyi şeyler isteyenler en çok dost olanlardır" (Aristoteles,2009, s.158). Buradaki benzerlik akıl doğrultusunda hareket eden insanların benzerliği olarak kabul edilebilir; çünkü Aristoteles'te "iyi" akıldan bağımsız değildir.

Aristoteles dostluk için bazı ölçütler belirler. Bu ölçütler doğrultusunda hareket edebilen kişilerin dost olabilme özelliklerine sahip olduğunu söyler. Buna göre dostlukta kişi sahip olduğunun fazlasını eklemez, karşısındakini ne aşağı çeker ne de onu hak etmediği halde över, ayrıca genel olarak dostluk gösterebilen kişiler kendi gibi düşünmeyenlerle zıtlaşmaya girmez. (Aristoteles, 2016, s.97).

Dostluk sadece başkaları ile ilişkileri ilgilendiren bir erdem değildir. Dostluk özelliklerine sahip olan kişi öncelikle kendisi ile dost olma durumundadır. Bunun yolu ise kişinin kendi iç dengesini oluşturmaktan geçmektedir. Ruhun akıl ve duygu kısımları arasında ahenk sağlanabilirse kişinin kendisiyle dost olması mümkün görünmektedir (Aristoteles, 2016, s.213). Tek tek kişilerin kendileriyle uyum içinde

yaşaması içinde bulundukları topluma da yansıyacak ve beraberinde toplumsal uyumu, barışı getirecektir, denilebilir.

Aristoteles'in Eğitim Görüşü

Aristoteles'in eğitim görüşü insan doğası görüşünü temele alan etik görüşü üzerine bina edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümde onun eğitim görüşü insan doğası ve etik görüşü bağlantısı ile incelenecektir.

Aristoteles için eğitimin amacı insanın hedefi ile aynıdır. Aristoteles, eğitimin insanın kendisini gerçekleştirmesi için gerekli olduğunu düşünmektedir. Bu gerçekleştirmede amaç mutluluk veren en iyi yaşama ulaşmaktır. Bahsedilen yaşam ise erdemli olabilmeyi sağlayan bir eğitim ile mümkündür (Hummel, 1999, s.2).

Aristoteles'e göre etik bir yaşam mutluluk veren bir yaşamdır. Böyle bir yaşama ulaşmak insanın doğası gereği sahip olduğu olanakları akıl doğrultusunda kullanmasıyla mümkündür. Bunu yapabilen kişilerde mutluluk bir yaşam biçimi şeklinde sürdürülebilir. Bahsedilen yaşam biçimine kişiler doğuştan sahip olmaz, o ancak eğitim yolu ile edinilebilir.

> Erdemce sakat olmayan herkes belirli bir öğretim ve çabayla ona sahip olabilir. Rastlantıyla değil, bu şekilde mutlu olmak daha iyi ise bunun böyle olması akla yakın; tabii ki eğer doğal olarak olanlar olabilecek en iyi şekilde olmuşlarsa; ustalık ürünü olan ve başka herhangi bir nedenin- özellikle en iyisini- ürünleri Olan şeylerle de bu böyle. En büyük ve en güzel şeyi rastlantıya bırakmak pek yanlış olurdu (Aristoteles, çev. 2009, s.22).

Aristoteles eylemlerimizde sürekli iki şeyi göz önünde bulundurduğumuzu söyler: " ne yapılabilir?" ve "ne yapılmalıdır?" (Aristoteles,2000, s.246). Bu soruların cevabı insana ve onun potansiyeline dair bilgiye sahip olunduğunda doğru verilebilir. İnsanın doğru bilgisinden yola çıkarak "yapılabilir olana" ulaşmak ve "yapılması gerekeni" düzenlemek eğitimi oluşturmak anlamına gelmektedir.

Eğitimden beklenen hem birey olarak hem de toplumsallığında insanın iyi bir yaşam sürmesinin yolunu açmaktır. Çünkü insan ancak birlikte yaşadığı toplumda erdemlerini hayata geçirebilir ve bu yolla mutlu, iyi bir yaşam sürebilir. Ayrıca bireylerin iyi yaşamlara ulaşmaları, o toplumu ve düzeni sağlayan devleti de iyi yapacaktır.

Aristoteles en yüksek iyi olan amacın bütün şehir için bir ve tek olduğunu söyler. Bu nedenle amaca ulaşmada eğitimin ayrı ayrı özel bir iş olarak değil; kamu

eliyle yürütülmesi gerektiği düşüncesini uygun bulur. "her adam kendi çocuklarını yetiştiriyor ve onlara ne öğrenmeleri gerektiğini düşünüyorsa, öğretiyor. Bütün topluluğa ilişkin her türlü konuda bunları yapmanın öğrenilmesini de tüm topluluğun sorunu saymak gerekir" der (Aristoteles,2000, s.233). Buradan hareketle Aristoteles birey ile yurttaş olma ilişkisinde iyi olmayı ele alır ve bunun için gerekli koşulları açıklar:

> Bir şehrin iyi olması o anayasayı paylaşan yurttaşların iyi olmalarına dayanır ve bizim için bütün yurttaşlar anayasayı paylaşır. Öyleyse soru bir adamın nasıl iyi olacağıdır. Elbette (yalnız teker teker yurttaşların değil) hepsinin birden iyi olmaları olanağı vardır ve bu daha iyidir, çünkü hepsi birini zaten kapsar. Fakat gerçekte insanlar üç nedenden ötürü iyi ve erdemli olurlar. Bunlar doğa, alışkanlık ya da eğitim ve akıldır. Önce doğa: bir adam doğmalıdır, başka bir şey olarak değil de bir adam olarak doğmalıdır; kendisinde bir adam vücudu ve zihni olmalıdır. Belli bir takım niteliklerle doğmakta hiçbir yarar bulunmayabilir, çünkü alışkanlık ve eğitim bunlarda değişiklere yol açar (Aristoteles,2000 s.219).

Buna göre doğası gereği iyi olma olanağı bulunan bir insan donanımını geliştirebilecek yeterlilikte dünyaya gelmelidir. Bu noktada bir eksiklik olmaması şartı ile doğuştan birtakım özelliklerin diğer insanlara göre olumlu anlamda fazla olması çok şey ifade etmeyebilir; çünkü bu özellikler alışkanlık ve yanlış bir eğitim yolu ile yitirilebilir. O halde tersi düşünüldüğünde bir kişinin ortalama olması eğitim ve alışkanlıklar yolu ile onun daha iyi noktalara taşınmayacağı anlamına gelmemektedir. Görüldüğü üzere Aristoteles eğitim yolu ile insanın değişebilir, gelişebilir olduğu görüşündedir.

Aristoteles'in bahsettiği yurttaş olarak eğitilen kişi devlet uğruna feda edilmiş, bireyselliği elinden alınmış bir kişi olarak algılanmamalıdır. Bu noktada eğitim siyasetin bir parçası ve pratik bir bilim olarak görülür. İnsan doğası gereği çift yönlü olduğundan eğitimde bir amaç onun toplumun ve devletin refahını geliştirecek ve dolayısıyla toplumsallığını sağlayacak bir eğitimken insanın diğer yönüne uygun bir eğitim de onun serbest zamanlarını değerlendirerek ruhunu inceltmesi üzerine planlanır (Burnet, 1903, s.7). İnsan devlette güç için bir araç değildir. Böyle bir amaçla eğitimin düzenlenmesi iyi olan yaşamı oluşturamaz. Savaş ve güç üzerine inşa olan milletlerin bu noktada kendilerinden üstün olanlarla karşılaşmaları ya da gereksinimlerinin tükenmeleri üzerine varlıklarını koruyamadıkları tarihte örnekleriyle bilinir; ancak bireyi bu güç uğruna harcamayan, bireyin iyisi ile devletin iyisini eşdeğer gören milletlerin durumu farklı olacaktır (Aristoteles, 2000, s.222).

Savaş ve bunun gibi zor zamanlar insanlar için eğilimleri kısıtlama sebebi olabilir. Arzu ve iştah baskılanabilir; ancak esas erdem, durumu yönetme kişinin elinde olduğu zaman kendine hâkim olup olamamasında yatar. Bu nedenle güç odaklı, kişileri olabileceğinden daha fazla zorlayan bir eğitim erdemlerin ortaya çıkmasında engel oluşturacaktır (Aristoteles,2000, s.225).

Aristoteles'in eğitim düşüncesinde iyiye ulaşmada izlenilecek yolda öncelik amaçların saptanmasıdır. Bu amaca götüren alt amaçlar aslında birer araçtır. Hangilerinin öncelikli amaç, hangilerinin araç olduğu ise edinilebilir bir bilgidir. Eğitim kişilere bu ayrımı yapabilme yetisini kazandırmalıdır.

"Nedenin onun altındakiler için amaç olduğunu ise öğretim gösterir: [öğretmenler] amacı saptadıktan sonra öteki şeylerin her birinin iyisinin o olduğunu gösterirler" (Aristoteles, 2015, s.21). Bu sözler günümüz eğitim sistemi için de amaçların doğru belirlenmesi gerektiğine yönelik önemli bir saptama olarak kabul edilebilir ve kişinin bütün bir yaşamını şekillendirecek olan iyi, yani mutlu yaşamaya dair amaçlar üzerinden bir yol çizilmesi adına aydınlatıcı olabilir.

Aristoteles amaçların ve araçların doğru tespit edilmesini takiben eğitimin akıl yürütme yoluyla mı yoksa alışkanlıklar edinmeyle mi sağlanması gerektiğini ele alır. Ona göre her ikisi birlikte verilmelidir. Çünkü akıldan yoksun bir alışkanlık kazandırma eğilimi insanın akıl yönünü yani doğası gereği olan bir yönünü yok saymaktır. "bizlerde insan olarak, büyümemizin eğilim gösterdiği amaçlar akıl ve zihindir. Dolayısıyla, varoluşumuz gibi alışkanlıklarımızın düzenlenmesi de bu amaçlara yöneltilmelidir" (Aristoteles, 2000, s.225).

Eğitimde akıl süzgecinden geçmiş bir birikim olan deneyim önemlidir. Böylece eğitilenlerin daha önce yaşayanların tecrübelerini kullanabilme ve yapılan hataların benzerlerini yapmama olanağı doğabilecektir. Aristoteles gençlerin yeterince deneyimi olmadığı için doğru yargıda bulunmalarının güç olduğunu söyler. Deneyim kazanmak yaşla doğru orantılıdır. Ancak deneyimli kişi olarak kabul edilmek için sadece yaş koşulu yeterli olmayacaktır. Deneyimlerinden yararlanılacak kişiler belli bir yaşa gelmiş ve yaşamlarından çıkardıkları sonuçlar üzerinde akıl yürüterek doğru yargıda bulunabilme yeterliliğine ulaşmış olmalıdırlar. Ayrıca bu kimseler yaşları yeterli olduğu halde "toy" olan kişiler değillerdir. Çünkü yaşamları boyunca haz peşinde koşan, kendine hâkim olamayan kişiler yaşları ne kadar ilerlerse ilerlesin gerekli olgunluğa ulaşamayacaktırlar (Aristoteles, 2009, s.11).

Aristoteles'in eğitim yaklaşımında etik görüşünde olduğu gibi erdemler ön plandadır. Çünkü insanın esas amacı erdemli bir yaşam oluşturabilmesidir. Dolayısı ile eğitim erdemlerin kazandırılması üzerine planlanmalıdır. Eğitimden beklenen erdemlerin kişide etkin bir biçimde var olmasıdır. Bunun için gerekli olan ise erken yaşlarda bu yönde bir eğitim verilmesidir.

Aristoteles erdemleri düşünce ve karakter erdemleri olarak ikiye ayırır ve düşünce erdemlerinin zaman ve deneyim esaslı bir eğitimle; karakter erdemlerinin ise alışkanlıkla edinileceğini söyler (Aristoteles,2009, s.29). Karakter sözcüğünün alışkanlık anlamına gelen "ethos" tan türemesi, karakter erdemlerinin alışkanlık yoluyla kazanılır olduğunun bir göstergesidir (Aristoteles,2016, s49). Ona göre doğal olarak insanda bulunanın alışkanlıkla kazandırılması ihtiyacı yoktur (Aristoteles,2009, s.30). Karakter erdemlerini edinebileceğimiz bir yapımız, yani olanağımız vardır ancak onlar doğuştan bizimle gelmez. Yeteri kadar zaman, deneyim ve uygulama erdemleri edinmenin yoludur. O halde karakterimiz birer alışkanlık olan huylarımızın yansıması olacaktır. İyi bir karaktere sahip olmak bu huyların erdemlerden oluşması ile mümkün görünmektedir. Bahsedilen sahip olma durumu uzun bir süreçtir ve erken yaşlarda başlanacak planlı bir eğitimi gerektirmektedir.

> Tek cümleyle söylersek benzer etkinliklerden huylar oluşur. Bu nedenle etkinlikleri belli bir şekilde gerçekleştirmek gerek; çünkü bunların farklarına göre huylar oluşuyor. Demek taa gençlikten beri şöyle ya da böyle alışmak arasında az değil, çok büyük fark oluyor, daha doğrusu her şey buna bağlı (Aristoteles,2009, s.31).

Aristoteles iyi biri olmanın elimizde olup olmadığını sorgular ve yasaların iyiyi buyurup kötüyü yasaklayıp cezalandırmasından yola çıkarak iyi ve kötünün tercih edilebilir olduğu kanaatine ulaşır (Aristoteles,2016, s.57). Aksi bir durumda eğitimden bahsetmek de gereksiz olurdu. İnsanlar iyi ya da kötü olarak dünyaya gelirdi. Ancak Aristoteles hem temelde iyinin yerleşmesi hem de var olan kötülüklerin iyileştirilmesi adına eğitimi gerekli ve önemli görür.

Aristoteles, kötü işler yapan kişi için ruhu hasarlı ifadesini uygun bulur ve nasıl bedenen hasta olanlar iyileşmeleri adına diyete tabi tutuluyorlarsa onların da zenginlik, güç iktidar gibi şeylerden uzak tutulmaları gerektiğini söyler (Aristoteles,2016, s.139). Bu ifadelerin günümüzdeki karşılığına mahrumiyet cezası kavramları uygun düşebilir. Aristoteles böyle cezalarla kişide iyileşmeyi hedefliyor görünmektedir. O halde denilebilir ki kişinin iyi olması hedefleniyorsa bu henüz kişiliği oluşmamış olan çocuk

yaştakiler için daha ulaşılabilirdir. Yetişkinlerde ise erdeme uygun olmayan alışkanlıklar varsa iyileştirme yolu ile iyi olmak sağlanabilir.

Aristoteles, karakter erdemleri için onları iyi ve övülesi yapan şeyin herkesin kolay kolay erdemli olmayı başaramayacağından kaynaklandığını söyler. Ona göre kişinin erdemli olmasına giden yol, öncelikle kötüden uzak durmasıyla mümkündür (Aristoteles, 2009, s.42). O halde erdem eğitimi için kötünün ne olduğunun bilgisine sahip olmak gereklidir, denilebilir. İyi ve kötüyü göstermekteki esas amaç kişilerin farkında olarak -tesadüfi değil bile isteye -iyiyi tercih edebilecek bir yetkinlik düzeyine ulaşmalarını sağlamaktır. Ancak bu bilgi doğrudan kötüyü vererek değil iyiye bakarak edinilmelidir. Çünkü bilgi edinmek gelişmektir ve gelişimin yönü hep iyiye doğru olmalıdır. Aksi bir yaklaşımda çocuğa bir şeyler öğretmekten çok çocuğun kötüye maruz kalması ihtimali daha yüksek görünmektedir. Aşağıda *Politika'dan* alıntılanan bölüm bu düşüncemizi doğrular görünmektedir.

> Theodoros, seyircilerin her zaman kulaklarına gelen ilk sese kapıldıklarını söyleyerek kendisinden önce sahneye hiç kimsenin- hatta aşağı değerde bir oyuncunun bile- çıkmasına razı olmamakla bu bağlamda çok haklı bir gözlem yapmıştır. İnsanların birbirleriyle ilişkilerinde, gördükleri ve işittikleri şeylerde de bu türlü bir tutumun geçerli olduğunu sanırım. İlk başta sevmek eğilimini taşırız. Onun içindir ki aşağılık şeyleri, özellikle içlerinde iğrenç kötülükler olan şeyleri gençlerden uzak tutmalıyız (Aristoteles, 2000, s.230).

İnsanda alışkanlık ve doğası gereği olan akıl ile birlikte hareket etmelidir. Aristoteles'te iyi insan doğası gereği erdeme uygun olarak eylemde bulunandır. Erdeme uygun olmayan, akılla çelişen her şey kötü olarak adlandırılabilir. " yurttaşlar yalnızca yapanı aşağılaştırmayan faydalı uğraşlara katılmalıdır. Özgür insanların ruhunu ya da zekâsını erdemin istek ve etkenlikleri için elverişsiz kılan her şeyi aşağılaştırıcı etkenlikler ve bayağı işler arasında saymamız gerekir". Bayağı işlerden kastedilen kendi iç değeri olmayan kendisi ya da dostları için yapılmayan işler olarak görülmektedir (Aristoteles,2000, s.234). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere eğitim esas olarak erdemi amaç edinmelidir, erdemli davranışların kendi iyisinin dışında fayda gibi getirileri olabilir; ama bunlar amacın önüne geçmemelidir.

Aristoteles'e göre karakter erdemi eğitiminde kişinin nelerden hoşlanıp nelerden hoşlanmaması gerektiğinin bilinci kazandırılmalıdır (Aristoteles, 2009, s.194). Böylece kişi kendisine haz veren basit ihtiyaç gidermelerinin çok üzerinde yer alan erdemli davranışları gerçekleştirmenin hazzını diğer hazlara tercih edebilir ya da sırf acı verdiği için erdemli bir davranışı yapmaktan kaçmayabilir. Acı karşısında insan akıl yosunu

yönü gereği kaçma eğilimi gösterir. Ancak hangi acının ne için ortaya çıktığını bilen kişi erdemin bir sonucuysa acı karşısında gereken duruşu sergileyebilecektir.

Aristoteles'in eğitim görüşünde erdem eğitimi önemli bir yere sahip olmakla birlikte diğer unsurlar göz ardı edilmez. Çünkü insan bir akıl varlığı olduğu kadar bir doğa varlığıdır. Önemli olan bunun dengesinin kurulmasıdır. Bedenen iyi yetişmemiş bir kimsenin erdemlerinin ortaya çıkma olanağının azalacağı söylenebilir.

> Canlıların çoğunluğu doğaya ya da hem doğaya hem de alışkanlıklara göre yaşam sürerken insanda bu ikisine akıl da eklenir. Ancak bu üç öge uyumlu olmalıdır çünkü insanı sadece akla göre hareket edecek şekilde yetiştirmek onun doğa varlığı olmasını inkâr etmektir ki, doğanın gücü açıkça ortadır. Geriye kalan ise öğrenimle ilgilidir (Aristoteles, 2000, s.220).

Bir durumu anlamak için temeline bakmak doğru bir yöntem olabilir. İnsanın doğduğu andan itibaren büyümesi aklın gelişimiyle doğru orantılıdır. O halde bu gelişimi desteklemek noktasında kendisinden yola çıkılan akıl olmalıdır. Alışkanlıklarımız ise akıl ile uyum sağlayacak bir biçimde düzenlenmelidir. Ama planlama yaparken belirlenen amacı kaybetmeden bedenin, iştahanın (eğilimler) ve aklın eğitimi diye sıraya koymak uygun olacaktır; çünkü beden olmadan var olunamaz, eğilimler ise aklın gelişiminden önce ortaya çıkar (Aristoteles,2000, s.225).

Eğitimde bedensel gelişimden aklı eğitmeye doğru giden bir temellendirme yapan Aristoteles başka bir sıralamayı da amaç-araç ilişkisi içerisinde yapar. Buna göre kazandırılması gereken alışkanlıklarda amaç sıralaması önemlidir. Her zaman "en iyi" olan en önemli amaçtır

> Yapılan şeylerden bazıları ahlaki değeri olan eylemler sınıfına girerler, ötekilerinse zorunlu olmalarına karşılık böyle bir değerleri yoktur. Bunları seçilmesinde ruhların bölümlerinde olduğu gibi etkenliklerde de aynı ilkeye daha küçüğün daha büyük için olmasına uyulmalıdır; yani biz savaşı barış için seçeriz; çalışmayı boş zaman bulmak için, aşağılık ve faydalı eylemleri soylu eylemler için (Aristoteles,2000, s.222).

Aristoteles insanın belirleyicilerinden biri olan doğanın kişi dünyaya gelmeden önce alınacak bazı tedbirlerle az ya da çok kontrol edilebileceğini görüşüne sahiptir. Çiftlerin anne baba olmadan önce taşıması gereken şartların belirlenmesiyle daha sağlıklı çocukların dünyaya gelebileceğini söyler. Buna göre kadın ve erkeğin aralarında yirmi yaştan fazla, kadının on sekizden küçük erkeğin de dolayısıyla kırktan fazla olmaması doğurganlık kalitesi ve doğacak çocuğun sağlığı açısından bir ölçüt olarak kabul eder. Ayrıca çocuğun ilk eğitim gördüğü yerin aile olduğu gerçeğinden hareketle annenin küçük yaşta olmasını hem annenin haddinden fazla sorumluluk yüklenmesi

hem de ahlaki olarak uygun olmayan tutumlar geliştirme ihtimaliyle doğru bulmazken, babanın da çok genç yaşta olmasının aile yönetimi; yaşlı olmasının ise karşılıklı yardımlaşma adına bir fayda sağlayamayacağını söyler. Ayrıca çocuk yapma hususunda hekim ve bilginlerden bilgi edinilmesini hatta bununla ilgili el kitaplarından yararlanılmasını öğütler (Aristoteles,2000, s.226-227). Buradan yola çıkarak iyi bir eğitim için hazırbulunuşluk düzeyini artırmak önemlidir, denilebilir. Böylece bedenen yeterli bir sağlığa sahip olmak, anne ve babada çocuğun eğitimini gözetecek bir altyapının bulunması eğitimden beklenene ulaşma noktasında kolaylaştırıcı unsurlar olarak ortaya çıkabilir.

Aristoteles çocuk yapma konusunda yasal düzenlemelerle bir sınır getirilmesini savunur. "Bu düzenlemelere aykırı bir çiftleşme yapılır da kadın çocuğa kalırsa o zaman cenin daha can ve duyum edinmeden önce düşürülmesi sağlanmalıdır; burada doğru ile yanlışın ayrımı can ve duyumun olup olmamasına bağlıdır" (Aristoteles,2000, s.220). Can ve duyum şartı işle yaptığı bu ayrım bugün tıp etiğinde bir normun temelini oluşturmaktadır. Kürtajın bir hak olduğunu savunan bir kesim ilke olarak Aristoteles'in bu söylediklerini benimsemiş görünmektedir.

Beden gelişimi için çocuk anne karnına düşmeden önce uygun şartların sağlanmasıyla başlayan süreç anne karnında annenin doğru beslenmesi, bedenine özen göstermesi ve hatta zihni yorgunluktan uzak durmasıyla devam eder. " öyle anlaşılıyor ki, bitkilerin güçlerini topraktan almaları gibi daha doğmamış bebekler de iyiliklerini kendilerini taşıyan analarından alıyorlar" (Aristoteles, 2000, s.228). Buradan çocuğun eğitiminin doğanın belirleyiciliğine rağmen şansa bırakılmayacak kadar önemli olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu nedenle gerek bir çocuğun dünyaya gelmesi gerekse de yetişmesi, üzerinde düşünülmesi ve planlanması gereken bir öneme ve değere sahiptir, denilebilir.

Modern pedagoji ve tıbbın yakın zamanda vermiş olduğu tavsiyeler Aristoteles tarafından temellendirilerek yüzlerce yıl önce verilmiştir. Doğumdan sonraki süreçte beslenme ve özellikle süt ile beslenme önemlidir. Doğumdan beş yaşına kadar geçen sürede çocuklara bir şeyler öğretmek ve onlara gelişimlerine aykırı işler yaptırmak doğru bulunmaz. Ancak sağlıklı bir gelişim için hareketli olmaları salık verilir. Bunun için de en uygun yol olarak oyun oynamaları tavsiye edilir. Çünkü oyunda gelişim için birçok olanak mevcuttur. Oynanacak oyunlarda da özen aranır. Bu oyunlar özgür kişilere yaraşır nitelikte olmalıdır (o gün için özgür kavramı köle olmayan ve yurttaş olanlar için kullanılırken günümüz de herkesi içine alması ve özgürlüğün insan olmanın

gereği olarak kabul edilmesi gerektiği dikkate alınmalıdır). Ayrıca oyunlar yorucu olmamalı ve bir düzen içermelidir. Aristoteles bir de "çocuk denetçileri" kavramından bahseder ve onların çocuklar için ne gibi öykü ve masalların anlatılacağı noktasında da sorumlu olduklarını ifade eder. " çünkü şimdi dinleyecekleri her şeyi ilerideki okul dönemleri için bir hazırlık saymak gerekir. Bu nedenle oyunları geniş ölçüde daha sonra ciddi olarak yapacakları şeylerin bir öykünmesinden ya da prova edilmesinden oluşmalıdır" (Aristoteles,2000, s.229). Çocukluk erdemli bir yaşama geçite hayatın provası olarak görülmektedir. Bu provanın iyi yapılması yetişkin yaşamının sorumluluğunun taşınabilmesi adına önemlidir. Bu denenle eğitimin amaçlarının yanı sıra hangi materyallerin kullanılacağına kadar titizlik gösterilmelidir.

Aristoteles çocukların ahlaki bozulmalara yol açmayacak kişilerle ve uygun ortamlarda bulunmaları gerektiğini söyler. Bunun için çocukların kölelerle bir arada bulunmasını doğru bulmaz (Aristoteles,2000, s.230). İyi eğitimin sadece özgür insanlar için geçerli olması nedeniyle eğitilmişliğe aykırı davranışlara böyle ortamlarda daha çok rastlanılır olması olağan kabul edilebilir. Bu nedenle yapılan tespitler herkesin özgür oluşundan yola çıkılarak eğitimli ve ahlaklı kişilerin bulunduğu ya da bulunmadığı ortamların ayrımı şeklinde güncellenebilir.

Aristoteles utanmazca söylenen sözlerin davranışa dönüşme ihtimalinin bulunduğunu bu yüzden çocuktan devlet büyüğüne kadar herkesin bu konuda dikkatli olması gerektiğini söyler. Ayrıca bu utanmazlığa neden olabilecek türden resim, kitap ve tiyatrolar da bu kapsama alınır. Belli bir yaşa kadar gençlerin komedi temsillerini de izlememeleri gerektiği söylenir. Çünkü "o çağa geldiklerinde eğitimleri onlara bu gibi seyirlerin zararından koruyacak kadar bağışıklık kazandırmış olacaktır" (Aristoteles, 2000, s.230). O halde eğitim için kötü ve zararlı olana karşı kişide bir bağışıklık kazandırma işini de kapsar, denilebilir. Bu ise çocuğun hangi uyaranlarla muhatap olması ya da olmaması gerektiğinin bilgi ve bilincini gerektirir. Bu şekilde bir bilinç ile düzenlenmiş bir eğitim kişide iyinin ayrımını yapabilme noktasında farkındalık kazandırabilir.

Aristoteles'e göre hem kişi için hem de devlet için eğitimin amaçları ve izlenilecek yol belirlenmelidir. Ancak bunu yaparken insanın gelişimi göz önünde bulundurulmalıdır. "bütün insan topluluklarının hem olabilecek şeyleri hem de uygun şeyleri elde etmeye çalışmaları gerekir. Fakat bunlar ayrı ayrı yaşlar için başka başkadır" (Aristoteles,2000, s.246). Beş yaşına gelene kadar doğal sürecinde ve oyunla gelişen çocuk için artık amaçlı öğretme söz konusudur ve bunun için gözlem

kullanılmalıdır. Bundan sonrası için eğitim yedi yaştan ergenliğe ve ergenlikten yirmi bir yaşına kadar olmak üzere ikiye ayrılır. Bu bölmelerde temellendirme doğanın işleyişi ile ortaya çıkan gelişim süreciyle paraleldir; çünkü "her türlü eğitim ve öğrenim doğanın bıraktığı boşlukların doldurulmasını amaçlar" (Aristoteles, 2000, s.231).

Eğitimin gelişim dönemlerine göre yapılması gerektiği görüşünü temellendiren Aristoteles ardından eğitimin sistemli olup olmaması gerektiğini, kamu eliyle mi yoksa özel olarak mı yürütüleceğini ve eğitim sisteminin nasıl olacağını tartışır.

> Bir anayasa koyucunun birinci ödevinin gençlerin eğitimini düzenlemek olduğuna hiç kimse karşı çıkmaz. Bu yapılmayınca her keresinde anayasanın niteliğinin zarar göreceğine şüphe yoktur. Eğitim her bir örnekte yurttaşların kapsamı içinde yaşadıkları belirli anayasayla ilişkilendirilmelidir; çünkü bir anayasanın karakteri onu özgül olarak kendisi kılan şeydir (Aristoteles, 2000, s.233).

Buradan hareketle eğitimin yurttaş yetiştirme görevini kendisinde bulunduran devlet eliyle yapılması gerektiği sonucu çıkarılmaktadır. Böylece eğitimin herkes için ulaşılır ve ortak iyide birleşmeyi sağlayıcı olması olanağı doğmaktadır.

Aristoteles inceliklerle bezenmiş bir boş zamanı olan yaşamı değerli bulur ve kişinin kendi iç değeri olan şeyleri yapabilmesi için barış içinde yaşanması gerektiğini tavsiye eder. Eğitimin hem çocuklar için hem de yetişkinler için bunu sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini vurgular (Aristoteles,2000, s.222). Eğitim özelde kişinin genelde yurttaşın erdemli bir yaşam sürmesinin önünü açmaya yarayacak olan boş zamanı nasıl kullanması gerektiğinin bilincini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Bu boş zaman etkinlikleri "skhole" olarak adlandırılır. Aristoteles'in bu etkinliklerden kastı; ruhu incelten, kişilerin kaba olan şeylerin ayrımına varabilmelerine, basit hazları önemsemeyip erdemli bir yaşamın verdiği hazzı tercih edebilmelerine olanak sağlayan etkinliklerdir. Bu etkinlikler güzel sanatlar olarak adlandırılabilir.

Aristoteles'in resim, şiir, müzik gibi sanat etkinlikleri anlayışı kişilere estetik zevk kazandırmanın yanı sıra toplumsal eğitim için bir araç işlevi taşır. Bu nedenle Aristoteles gençlerin eğitimine katkıları bakımından sanatsal eğitimin önemini vurgulamış ve dolayısıyla bu sanatları icra edenleri yüceltmiştir. Sanatın yüzyıllardan beri insanlarda var olan yerinin bu denli özel olmasında onun bu bakışı etkili olmuş görünmektedir (Çelik, 2009-2010, s.168).

Aristoteles, müziğin erdemli olmayı yaratma konusunda sanatsal etkinlikler arasında ayrı bir önceliğe sahip olduğunu söyler. Müzik kişiye güzel olmayanı

beğenmeme alışkanlığı kazandırır. Böylece erdemli olmaya götüren "doğru yargıda" bulunabilme becerisi de gelişme gösterir.

> Müzik haz verici şeyler sınıfına girdiği ve orada erdem, doğru zevk almak, doğru şeyleri beğenip beğenmemek olduğu için, açıktır ki doğru yargıdan ve iyi ahlak ve soylu eylemler karşısında zevk almaktan başka (müzik yolu ile) öğrenilecek daha önemli bir ders ya da edinilecek bir alışkanlık yoktur (Aristoteles, 2000, s.241).

Müzik iyiyi oluşturabilir. Bu iyilik akıl yolu ile ortaya çıkan bir iyiliktir. Çünkü doğru değerlendirme ve eleştirel bakabilme gibi yetiler akılla ilgilidir. Müziğe doğru bakabilen ondan öğrendiklerini başka alanlara ve yaşama aktarabilir. Doğru bir müzik eğitimi almış bir kişinin karakteri aklın yolunda şekillenir. Aristoteles müziğin karaktere etkisini şu şekilde ele alır:

> Müziği daha çok karakter üstünde etki yapabilen ve böylelikle, doğru bir eleştirici değerlendirme alışkanlığına sahip insanlar meydana getirmeye yetenekli bir iyilik uyarıcısı saymamız gerekmez mi? Üçüncü olarak da müziğin hiç kuşkusuz akıllıca ve zevkçe gelişkin bir biçimde vakit geçirmeye katkısı vardır" (Aristoteles,2000, s.238).

Aristoteles, müziğin bir tür zihin yaratma gücü olduğunu söyler. Ancak böylesine önemli bir eğitimin çok küçük yaşta verilmemesi gerektiğini vurgular. "öğrenmek ciddi bir iştir; çocuklar öğrenirken oyun oynamıyorlar. Bir uğraş olarak müzik aracılığıyla zekâlarının işlenmesi için henüz çok gençler; (gelişmesi) tamamlanmamış bedende yetkin yaşayış olmaz" (Aristoteles, 2000, s.239).

Aristoteles oyun oynamayı boş zaman etkinlikleri açısından ele alır. Oyun dinlendirici etkisine rağmen bir skhole etkinliği değildir; çünkü yararı çalışma üzerinedir. Kişide hoşlanmanın getirdiği canlandırıcı bir etki bırakır. Bedeni çalıştırırken zihni dinlendirir. Bu nedenle faydalıdır; ancak bunun için uygun bir zaman sağlanmalıdır. Bu zaman "skhole" için ayrılan zamanı işgal etmemelidir (Aristoteles,2000, s.235).

Mutluluk ulaşılmak istenen bir amaçtır ve bu amaç acıyla değil zevkle birlikte gelir. Çalışmakta amaç, çalışılmayacak olan zaman dilimini yaratmaktır. Bu zaman dilimi boş zamandır. Kişinin burada ne yaptığı da onun mutluluğu için belirleyicilerden biridir. Ancak bu zamanın nasıl değerlendirilmesi gerektiği noktasında insanlar hemfikir değildir. "bundan boş zamanı değerlendirmeye hazırlanmanın bir hayli öğrenim ve eğitim görmeyi gerektirdiği anlaşılmaktadır" (Aristoteles, 2000, s.236). Eğitim öğretim bu konuda bir anlaşmaya varacak olursa "nasıl bir eğitim olmalı?" sorusunun önemli bir kısmı cevaplanmış olacaktır. Aristoteles kişinin boş zamanı doğru değerlendirebilme

bilinci ve alışkanlığına erişmesi için eğitimin zorunlu meslek bilgileri dışında verilecek olanların kendi iç değeri olan bilgi ve uğraşlar olması gerektiğini söyler. Örneğin müzik zorunlu bir bilgi alanı olmamasına rağmen eğitim programının bir parçası olmalıdır. Jimnastik, okuma yazma, çizim bilgisi gibi uğraşılar faydalar içerdiği için de değil kendi iç değerinden ve özgür insana yakıştığı için verilmelidir. Aristoteles programda yer alan bilgilerin sadece faydalı olması sebebiyle aktarılmasını doğru bulmaz. (Aristoteles,2000, s.236). Okuma yazma öğretimini de bu çerçevede ele alır ve şöyle der:

> Okuma yazma; yalnız faydalı olduğu için değil, çoğu kez daha ileri konuları öğrenmek bakımından araç olacağı için. Bunun gibi çizim ve resim bilgisi de salt özel alışverişlerde yanlış yapmaktan kaçınalım yahut eşya alıp satarken aldanmayalım diye faydalı değildir, daha çok, özellikle bize herhangi bir maddi nesnedeki güzelliği gözlemlemeyi öğrettiği için yararlıdır (Aristoteles, 2000, s.236).

Aristoteles'in eğitime dair görüşlerinde bedenin nasıl eğitileceği ele alınır. Ona göre beden eğitimi bir tür alışkanlık eğitimidir. Bu nedenle diğer alışkanlık kazandırma etkinliklerinde olduğu gibi erken yaşlarda bu eğitime başlanmalıdır.

> Alışkanlık edindirme yoluyla eğitimin akıl yürütme yoluyla yapılan öğretimden önce gelmesi gerektiği (nasıl ki ruhtan önce bedenin eğitimi gelir), çocuklarımızı jimnastiğe ve güreş çalışmaya göndermemiz gerektiği de açıktır; bunların ilki vücudun kendini düzenler, ötekiyse hareketlerini (Aristoteles,2000, s.236-237).

Aristoteles kendi zamanını değerlendirerek çocukların sağlıklı gelişimleri pahasına sporda ve sert davranışta aşırılığa gidildiğini ve sonuç olarak yırtıcılığa sebep olunduğunu söyler. "birçok kereler işaret edildiği üzere eğitim, yalnız bir nitelik yaratmaya ve onu ötekilerden daha çok geliştirmeye yöneltilmemelidir" (Aristoteles, 2000, s.237). Buradan anlaşıldığı üzere eğitim insanın çok yönlü olduğunun kabulü üzerine inşa edilmelidir. Aksi bir eğitim insanın doğasına aykırı olduğu için başarısız olacaktır, denilebilir. Tek bir yönde verilen eğitim bir başkası o yönde gelişmediği takdirde yalnız bir süre üstünlük sağlayabilir. Ama bu üstünlük ne kişilerde ne de toplumlarda istenen mutluluğu sağlayamaz. Spartalıların örneğinden yola çıkan Aristoteles tek yönlü bir eğitimin sonuçları için şöyle der:

> Temel eğitimlerine aldırış etmeden gençleri aşırı askeri talimlere sürenler, çıplak gerçek şu ki onları yurttaş yaşamının yalnız bir bölümü için hatta gösterdiğimiz gibi bunda bile başkalarından daha az yararlı kılarak bayağılaştırıyor, eğitimden yoksun bırakıyorlar (Aristoteles, 2000, s.237).

Çocukların eğitiminde ergenliğe kadar büyümeyi engelleyecek hiçbir şey yapılmamalıdır. Bunun için jimnastik uygun görülür. Ergin olduktan ve üzerine üç yıl

geçtikten sonra sıkı beden çalışmalarına ve besin rejimine girilebilir "zihin ve bedenin aşrı ölçüde çalıştırılması hiçbir zaman birleştirilmemeli; bunların her biri ötekine karşıt bir yönde işler, beden çalışması zihin, zihin çalışması bedenin gelişmesini engeller" (Aristoteles, 2000, s.238).

Aristoteles'in eğitim anlayışı etik anlayışında olduğu gibi insanı bir bütün olarak ele alan bir temele dayanır ve eğitimden beklenen etik bir yaşam sürebilmenin koşullarını oluşturmak ve yönetmektir. Eğitim yolu ile kişi iyiye ulaşmalı ve "iyi" eğitim yolu ile içinde yaşanılan toplumda ortak olanı oluşturmalıdır. Çünkü ulaşılmak istenen iyi sadece kişinin değil o kişiyi de içine alan tüm toplumun iyisidir. Toplumsal iyi ancak yaşayarak aktarılabilir. Kişilerin kendi içlerine dönük bir iyi olma durumları başkasına çok da katkı sağlamayacaktır. Buradan hareketle Aristoteles'in etik anlayışında olduğu gibi eğitim anlayışında da var olanın hayata geçirilmesine dikkat çektiğini söyleyebiliriz. Etikte erdemlerin eyleme dönüşmesi beklentisi varken; eğitimde bu hem erdem hem de bilgi için söz konusudur, denilebilir. Ayrıca Aristoteles bilgi noksanlığını ele alır ve şöyle der:

Bilgisizlikten kaynaklı yapılan hatalar kişileri sorumlu olmaktan kurtarmaz. Çünkü kişi bilgi karşısında kendini geliştirmekle yükümlüdür. Ancak bazı bilgisizlikler bu durumdan ayrı ele alınabilir. Örneğin bir çocuğun haksızlığın ne olduğunu bilmeyip haksızlık yapması gibi (Aristoteles, 2016, s.111). Bu tür bir bilgisizlik yalnız akıldan yoksun kişiler ya da akıl yürütme becerisi henüz gelişmemiş çocuklar için kabul edilebilir. Bu beceriyi geliştirecek olan ise gerek kişilerin kendini geliştirme çabaları sonucu ortaya çıkan bir eğitim gerekse de amaçlı olarak verilen bir eğitimdir. Bu eğitim etik bir eğitimdir, denilebilir. Çünkü doğru değerlendirme, akıl yürütme ve kişinin kendini kontrol edebilmesi gibi etik kavramlar ile oluşturulmuştur.

Etik bir eğitim için bilgiye sahip olma ve bu bilgi doğrultusunda yargıda bulunabilme becerilerinin geliştirilmesi şartı söz konusudur "kişi bildiği şeylerde iyi yargıda bulunur, bunlarda iyi bir yargıç olur. O halde bir konuda onda eğitim görmüş olan, genel olarak da çok yönlü eğitim görmüş olan iyi yargıç olur" (Aristoteles, 2009, s.11). Buna göre doğru bir değerlendirme için Aristoteles çok yönlü bir eğitimi şart koşar.

Aristoteles'in insan doğası görüşünden hareketle insanın doğuştan bir takım olanaklarla doğduğu ve bu olanakların doğru amaçlara yönelik kullanımı için uygun bir eğitim verilmesi gerektiği sonucu çıkarılabilir. Bu eğitimle kişinin ve toplumun etik bir kişiliğe ve mutlu bir yaşama ulaşması beklenir.

Kant'ın Felsefesinin Kavramsal Çerçevesi

Kant'ın İnsan Doğası Görüşü

Yukarıda değinildiği gibi İnsan doğasının ne olduğuna dair bilgiye ulaşabilmek "insan nedir?" sorusuna cevap verebilmeyi gerektirmektedir. Ancak yapılacak olan tanım, insana nereden bakıldığına bağlı olarak farklılık gösterebilir. Buna rağmen bazı filozofların bu konudaki görüşleri ön plana çıkarak insanı içine alan birçok yaklaşım için temel oluşturmuştur, denilebilir. Bu bölümde insan doğası görüşü ile dikkat çeken filozoflardan biri olarak kabul gören Kant'ın insan doğası görüşü incelenmeye çalışılmıştır.

İnsan, doğası itibariyle tanımlanması güç bir yapıya sahiptir. Bu tanımlama işini felsefe gibi bilim de üstlenmeye çalışmıştır. Ancak tek yönlü bir tanımlamada hep bir tarafının eksik kalacağı gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü insan sınırları net olarak çizilemeyen bir varlıktır ve birçok açıdan ele alınması gerekmektedir (Nutku, 2006, s.247). İnsanın sınırlarının bu denli belirsiz oluşu onu anlama çabasının önüne geçmemelidir. İnsan keşfedildikçe ilerleyen ve ilerleten bir varlıktır. Bu nedenle anlaşılmak onun türünün bir gereği olarak kabul edilebilir.

Kant'ın Kritikleri' nde ele alınan "ne bilebiliriz?", "ne yapmalıyız?" ve "ne ümit edebiliriz?" sorularına eklenen dördüncü soru, 'insan nedir?' sorusudur. Bu soru için birçok sorunun cevabına ulaştıracak olan kök bir sorudur, denilebilir (Hünler, 2006, s.170). Çünkü insanın yapısını ve olanaklarını bilmeden neyi bilebileceğini, neyi yapabileceğini kestirmek zor görünmektedir.

Kant, "insan nedir?" sorusuna "insan ne yapmalıdır?" sorusundan hareketle cevap verir. Bu bilgiye ulaşan kişinin insan olabilmek için sahip olduğu bilgi doğrultusunda "yapan olmanın" gerekliliği ile yaşamını sürdürmesi kaçınılmaz görünmektedir (Özkan, 2006, s.323). Bu doğrultuda düşünüldüğünde sırf insan olarak dünyaya gelmiş olmanın kast edilen anlamda insan olmayı karşılamadığı görülmektedir. İnsan "insan" olabilmek için neler yapması gerektiğini bilmeli; ancak bildiğini de yaşamına aksettirmelidir, denilebilir.

Kant insanı iki yönlü bir varlık olarak ele alır. Bu varlık hem içinde bulunduğu dünyaya aittir, hem de bu dünyaya yön verebilecek bir donanıma sahiptir. Sahip olduğu duyularla doğanın bir parçası olan insan, yine sahip olduğu düşünme yetileriyle diğer canlılardan farklı olarak özgürlüğe ulaşabilmektedir.

İnsanın özgürlüğü, düşünce dünyasında nasıl yol aldığı ile ilişkilidir. Bu yolda yürümek bir beceridir. Beceriyi kullanmak ise tek tek kişilerin sorumluluğundadır. Özgürlük her kişide bir olanak olarak mevcuttur (Tepe, 2016a, s.177). İnsan özgürlüğe doğru yol alırken doğa varlığı yönü ile akıl varlığı yönü bir çatışmadan geçmek durumundadır. Bu çatışma bir direnç ile birlikte insanda bunu aşması gerektiği düşüncesini de uyandırmaktadır (Ateşoğlu, 2006, s.488).

Kant'a göre insan doğa varlığı olarak sevgi, şefkat, öfke gibi eğilimlere sahiptir. Bu eğilimler insanın bastırması değil yönetmesi, hatta kendilerinden yardım alınması gereken bileşenleridir. Çünkü insan sadece ilkelerle hareket edemez. Bu noktada eğilimler kimi noksanlıkların giderilmesinde tamamlayıcı olabilir (Kant, 2003, s.209). Akıl varlığı olarak hareket edebilmek bir tercihtir. Ancak kimi zaman duyularla birlikte kimi zaman da duyulara rağmen alınan kararlardan oluşan bir tercihtir.

Kant'ta insan, sadece istemelerinden oluşan, ben sevgisiyle hareket eden ya da sadece ahlak yasasına göre eyleyen ve bu şekilde özgür olan bir varlık değildir. Aksine her iki dünyanın da vatandaşı olan, özgürlüğün kaynağını da bu ikili yönüyle elde etmiş bir varlıktır (Tepe, 2016a, s.177). Kant özgür bir insan olabilmenin bilgisine insanın doğa varlığı olma yönünü de ele alarak ulaşır. Ancak bu yön insanın akıl varlığı olarak ilişkisinde ele alınır. Kant, aklı teorik ve pratik akıl olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre kuramsal olarak bilmenin nesneleri ile uğraşan teorik akılda iş; nedene ve öze inmeyi gerektirdiğinde görevi pratik akıl devralır.

> Akıl teorik olarak bilme nesneleriyle uğraşır ancak ulaşılamayacak nesne ve kavramlarla karşılaştığında tıkanıyor; pratik akıl ise tasarımların karşılığı olan nesneleri meydana getiren ya da bu nesneleri meydana getirmek üzere belirleyen bir yeti olan istemenin nedenleriyle uğraşır (Kant, 1994, s.30).

İnsanda anlama, kategoriler aracılığı ile gerçekleşir. Kant, bu kategorilerden (doğanın kategorilerini genel kavramlar aracılığı ile nesnelere belirsiz olarak işaret eden düşünce biçimleri olarak gördüğü için) özgürlük kategorilerini daha üstün tutar; çünkü onlar aklın dışında değil temelinde yer alır (Kant, 1994, s.73).

Teorik aklın hareket noktası duyusallık sonucu elde edilen deneyimlerdir. Bu deneyimlerden birtakım ilkelere ulaşılır. Pratik akılda ise işleyiş nesneleri bilmek üzere değil kendi yetisine uygun bir biçimde yasasına ulaşmak üzeredir (Kant, 1994, s.98). Kant, saf pratik aklın en büyük uğraşısının deneysel ilkelerden kaynağını alan mutluluk öğretisini insanı ahlaklı eylemeye götüren ahlak yasasından ayırmak olduğunu söyler (Kant, 1994, s.101). Çünkü Kant'a göre duyusal olarak sağlanan mutluluk, insanın diğer

türlerle ortak olan yani doğa varlığı olma yönü ile sağlanır. Bu nedenle mutluluk peşinden koşulacak bir öneme sahip değildir. İnsanı farklı kılan özelliği bir akla sahip olmasıdır ve akılda amaç mutluluk olamayacak kadar yüksek bir iyi olmalıdır. "akıl mutluluk için değil, asıl bu amaç için belirlenmiştir, bu yüzden de insanın özel amacı, en yüksek koşul olarak onun altında durmalı[dır]" (Kant, 2009, s.11).

İnsanın aklın yol göstericiliğinde hareket edebilmesi; akıl yolu ile neyi, nasıl yapabileceğini sorgulamayı bilmesini gerektirir. Burada amaç nesnel geçerliliklere ulaşmaktır. Bu ise Kant'ta "salt akıl" olarak adlandırılan akıl ile mümkündür. Çünkü salt akıl ne doğaüstü ne de duyusal olarak herhangi bir kaynağa dayanmaktadır (Özlem, 2006, s.252).

Doğa, yasalara uyum doğrultusunda hareket eder. Buna göre bir bitkinin uygun sıcaklık ve nem gibi koşullar gerçekleştiğinde çiçek açması ya da bazı kuş türlerinin sıcaklık gibi etmenlerden dolayı göç etmeleri, parçası oldukları doğanın kendilerine uygun olan yasaları gereğidir. İnsan bu doğanın diğer canlılar gibi bir parçasıdır ve onun da birtakım yasalar doğrultusunda hareket etmesi beklenir. Ancak her canlı türünün kendisine özgü bir doğası ve bu doğaya uygun yasaları vardır. Bu nedenle insanın bağlı olduğu yasaların onun tür olarak kendisini gerçekleştirmesine imkân tanıması beklenmektedir.

İnsan, tür olarak diğer canlılardan farkını yasaya uyuyup uymama noktasında bir irade ortaya koyabilmesinde bulur. Çünkü "yalnızca akıl sahibi bir varlığın, yasaların tasarımına göre yani ilkelere göre eylemde bulunma yetisi ya da istemesi vardır. Yasalardan eylemleri türetmek için akıl gerekli olduğundan, isteme pratik akıldan başkası değildir" (Kant,, 2009, s.29). İnsan sahip olduğu isteme yetisi ile doğanın kendisini içine alan diğer yasalarından bağımsızlaşabilir. Bu durum onun "özgürlüğüdür" ve bu özgürlüğün de bir yasası vardır. Aksi halde insan her defasında diğer canlılarla ortak olan arzularına yenik düşer ve eğilimlerinin esiri olarak özgürlüğünü yitirir, denilebilir.

Doğanın sağladığı yasalarda eylemler neden sonuç zinciri içerisinde gerçekleşir ve bu böyle sürüp gider. Ancak Kant'a göre özgürlüğün nedenselliği doğa zorunluluğunun nedenselliğinden farklıdır (Kant, 1994, s.104). Böyle bir farklılık olmasaydı her eylem bir önceki eylemin zorunluluğu olurdu ve kişinin eylemde sorumluluk alması diye bir şey söz konusu olamazdı, denilebilir. Yoksunluk içinde doğduğum için hırsız oldum ya da güçlü olduğum için söz hakkı benim diyen kişilerin özgür olmayı gerçekleştiremedikleri ve doğa nedenselliği ile hareket ettikleri söylenebilir.

Gelişmemiş toplumlarda normlar deneyimlerden elde edilir ve çoğu zaman bu deneyimler dahi unutulur. İnsanlar alıştıkları için, öyle gördükleri için doğruluğuna inanarak çoğunluk tarafından kabul edilen ilkelere göre yaşamlarını sürdürürler. Kant'a göre neden kavramına yüklenen nesnel olmayan zorunluluk, aklın nesne üzerinde düşünmeyip yargıda bulunmayıp kişinin benzer şeylerin benzer sonuçlar doğuracağı alışkanlığıyla hareket etmesi demektir. Düşünmeyip alışkanlıklar üzerine hareket etmek ise akıl sahibi olan insan için uygun bir eyleme şekli değildir. Doğadaki nedensellik veya onunla benzerlik gösteren nedensellikler deneyciliktir. İnsanın hareket noktası deneycilik değil her defasında akıl olmalıdır. Çünkü "deneycilik kendisini duyulan bir zorunlukta, akılcılık ise doğrudan doğruya kavranan bir zorunlulukta temellendirir" (Kant, 1994, s.14).

Aklın belirleyiciliği isteme kavramıyla açıklanır. Buna göre insanda isteme içerik taşıyan a posteriori güdüleri ile biçimsel bir ilke olan a priori arasında tam ortada, bir yol ağzında durur gibi bekler. Kişinin a priori olana doğru yolunu seçmesi onun insani tarafını ortaya koyması demektir (Kant, 2009, s.15). Böylece insan istemesi bakımından doğaya bağımlılığından sıyrılarak özgürleşir. Artık belirleyici olan doğa değil isteme sonucu oluşan yasadır. Bu yasada nedenselliğin kaynağı başka herhangi bir şey değil tek başına yasanın kendisidir. Kant, isteme ve nedensellik ilişkisini şöyle ele alır:

> İstemenin bağımlı olduğu bir doğanın yasalarıyla bir istemeye bağımlı bir doğanın yasaları arasındaki fark (istemenin, özgür eylemleriyle olan ilişkisi söz konusu olduğu sürece) şuna dayanır: birincisinde nesnelerin, istemeyi belirleyen tasarımların nedeni olması gerekir, ikincisinde ise isteme nesnelerinin nedeni olmalıdır (Kant, 1994, s.51).

Kant'ın insan görüşünde pratik ve teorik akıl ayrımıyla ortaya çıkan "istemenin" bir sonucu olarak "özgürlük" kavramı teorik sahada geçen özgürlük antinomisi ile elde edilir (Çilingir, 2006, s.236). Özgür bir istemenin teorik akılla ilgisi şu şekilde kurulur: "bir mutlak kendiliğindenlik yetisinin idesi olarak özgürlük idesi yalnız bir gereksinme değil olanağı söz konusu olduğunda saf teorik aklın analitik bir ilkesidir" (Kant, 1994, s.55). Buna göre özgürlük pratik aklın bir işlevi olmakla beraber teorik akıl tarafından olması mümkün olarak görülendir. Ancak pratik akıl olmadan tam olarak anlamlandırılamayan bir kavramdır.

Kant özgürlük kavramına açıklık getirmek için uzay ve zamanda yer alan fenomenler alanı ile akılla ulaşılabilen ideler alanı arasında bir ayrım olduğunu ifade eder. Fenomenler dünyasında bir nedensellik söz konusuyken, ideler dünyasında böyle

bir bağlantı yoktur (Hacıkadiroğlu, 2006, s.301). O halde insanın temel olarak alması gereken ideler dünyasıdır, denilebilir. Çünkü fenomenler aklın dışında iken ideler içindedir. Kant, akla yakınlığı her zaman ön planda tutar.

Kant'ın insana dair görüşü insanın yapıp ettiklerine ve fenomenlerine bakarak oluşturulmuş bir görüştür. Görünen insanın ikili bir varlık olarak kendisinin dışındaki varlıklar gibi bir yönü ile doğaya ait olması ve doğanın yasalarının belirleniminden pay alması, diğer yönü ile sahip olduğu akıl yetisi gereği kendisini başka her şeyden ayırabilmesidir (Tepe, 2016a, s.196). İnsan ancak bu ayrımı yapabildiğinde insan idesine uygun bir yaşam sürebilecektir. Aksi durumda istemelerinin belirleyiciliğini doğa varlığı yönü ile yapacak, özgür olma olanağını görmezden gelecektir (Tepe, 2016a, s.198). Kant'a göre insan sahip olduğu olanağı herhangi bir bilgi olmadan da fark edebilir. Bu nedenle akıl doğrultusunda hareket etmek böyle bir bilgiye sahip olsun ya da olmasın herkesin sorumlu olduğu bir durumdur (Tepe, 2016a, s.197). Çünkü özgür olmak ve bu doğrultuda hareket etmek insanın doğası gereği sahip olduğu bir olanaktır. Bu olanak, insanın ona engel olmaması koşulu ile her defasında kendisini gerçekleştirmek isteyecektir. Engel olması ise insanın kendi doğasına aykırı hareket etmesi ve zamanla bu doğanın zara uğratılarak insani yönünün yok olması, demektir. Kötü konuşmanın ya da hırsızlığın alışkanlık haline gelmesi bu durum için örnek gösterilebilir. Kimse bu tür davranışların insanı temsil edeceğini ve insanı daima bir adım ileriye taşıyacağını söyleyemez. Oysa Kant'ın insan görüşü incelendiğinde insanın doğasına uygun olarak kendisini gerçekleştirmesinin hep bir ilerleme sağlayacağı söylenebilir. Bu ilerleme için her defasında daha çok insan olmayı içerir, denilebilir.

İnsan doğasına uygun olmaya, insanın aydınlanmasına ve dolayısı ile ilerlemesine de uygun değildir. Bu nedenle Kant, insan doğası ve ilerlemeyi aynı paralellikte ele alır. Bunun için tarihsel ilerlemeler kanıt olarak gösterilir (Akarsu, 2006, s.308). Tarihin bir birikim ile ilerlediği ve insan doğasının da bu tür bir işleyişe sahip olduğu düşünüldüğünde insanın yetilerinin gelişiminin de kendisinden öncekilerin sağladığı birikim ve katkı üzerine olması gerektiği söylenebilir. Böylece insan aynı zamanda bir kültür varlığı olarak kendisini diğer varlıklardan ayırabilir (Bozkurt, 1995, s.13). Buradan yola çıkarak gelişim ve ilerlemeyi gözetecek bir yaşam biçimi oluşturmak insanın doğasına uygun olandır, denilebilir. Böylece gelişim sadece yaşandığı çağı kapsamayacak diğer çağa taşacaktır, denilebilir.

Kant'ın insan görüşü; aklın varlığı ve işleyişi, duyu ve duyular üstünün akıldaki karşılığının ne olduğu ve bunların sonucunda teorik akıl ile pratik aklın işbirliği üzerine bina edilir. İnsan bunlarla bir bütündür, bir yönü olmadan diğer yönü anlamını yitirir. Bütünlüğü sağlayabilmiş kişi insan olma noktasında başarıyı yakalayan kişidir, denilebilir. Kant'a göre böyle bir kimse hem özelinde hem de insanlığa katkısıyla genelinde saygı duyulmayı hak eden kişidir. Üstelik bu saygı kaçınılmaz olarak duyulan bir saygıdır. Bu nedenle Kant şöyle der: "saygı öyle bir ödenektir ki istesek de istemesek de onu ödememezlik edemeyiz; yapabileceğimiz şey en fazla bu saygıyı açıkça göstermemektir; ama onu içimizde duymaktan kaçınamayız" (Kant, 1994, s.85). Kant'ta bahsedilen saygı insanın doğası gereği doğuştan sahip olduğu özerk olma olanağından çok bu olanağın kullanılması sonucu insanlığın yüceltilmiş olmasına duyulan saygıdır. Çünkü ona göre ahlak yasası ile oluşan insanlık, kutsal olacak kadar önemlidir (Kant, 1994, s.96). O halde insan her defasında özerkliğine uygun olarak içinde bulunduğu ve parçası olduğu insanlığı gözetmek durumundadır; çünkü onun yitirilmemesi adına insan bir sorumluluğa sahiptir. İnsanlığın ön planda tutulması bireylerin yok sayılması değil aksine değer olarak ortaya çıkması demektir. Bu nedenle tek tek her kişi önemli görünmektedir.

Kant'ın insan görüşü öznelerin bir tür tasarımıdır. Bu özneler akıl varlığı olmanın gereğini bilen, bilmediği şeylerde ise sınırını bilen kimselerdir (Yücel, 2006, s.53). Ortaya koyulan bu tasarım yüksek bir bilinç gerektirmektedir. Bu bilinç akla dair sahip olunan olanakların kullanılarak yükseltilebileceği bir bilinçtir.

Kant'ın insan doğası görüşü için özet olarak insanın iki yönlü bir varlık oluşuna dayandırılır, denilebilir. Bu yönlerden biri onu doğa varlığı yaparken diğeri onu tür olarak insan yapar. Tür olarak insanın diğer canlılardan farkı akıl sahibi olmasıdır. Tek tek her insandan beklenen bu yönüne vurgu yaparak türünün gereğini ortaya koyabilmesidir. Çünkü her varlık türüne uygun özellikleri ile bir diğerinden ayrılır: Bir elma ağacından diğer faydalarına rağmen ille de elma vermesi beklenir ya da bir arıdan esas olarak bal yapması ve hatta tüm yırtıcılığına rağmen aslandan beklenen avlanmasıdır, aksi halde türüne yabancı kalacaktır. İnsanın türüne uygun davranması demek olayları, durumları ve kişileri akıl vasıtasıyla ele alarak buna göre eylemde bulunması demektir. Böyle hareket eden insan, doğa nedenselliği mantığıyla bir arada bulunan toplumsal yaşamı sürü yaşamı olmaktan ancak kurtarabilecektir, denilebilir.

Eğer insan tek yönlü olsaydı yani sadece akıl ya da eğilimleri ile hareket eden bir doğa varlığı olsaydı hiçbir ahlaki sorumluluğu olmayacaktı. Eğilim varlığı olarak

diğer canlılardan farkı kalmayacak ve bir sivrisinek nasıl ki zarar verdiği halde suçlanmıyorsa insan da yaşamak için doğası gereğince hareket edecek ve suçlanmayacaktı. Tam karşıtı olarak düşünüldüğünde ise sadece akıl varlığı olarak kutsal hale gelecek, hiç hata yapmayacaktı. Oysa hata yapma ihtimaline rağmen olabildiğince yapmaması ve bu yönde bir irade sergilemesi insanı insan yapan özelliğidir, denilebilir.

Kant'ın Etik Görüşü

Kant, ahlak ve kendimiz hakkında ahlaki varlıklar olarak önemli ölçüde yeni bir düşünce biçimi yaratmıştır. Öncesinde ortaya koyulan etik ilkelerin yanıldığına karar vererek zemin çalışmasında farklı bir ahlak yaklaşımının temellerini sunmuştur (Schneewind, 2002, s.83).

Aydınlanmanın büyük filozoflarından biri olarak kabul edilen Kant, ahlakın duygularla ilgili olduğu görüşünün karşısında bilgi ve ahlak ilişkisini akıl çerçevesinde tekrar kurabilen kişi olmuştur (Tepe, 2016b, s.58). Böylece ahlakın oldukça değişkenlik gösterebileceği öznel bir zeminden nesnel olana geçişinin önü açılmıştır. Nesnellikle güdülen amaç evrensel olanda birleşmektir; çünkü Kant'ın etiğinde amaç için ahlaklı insandan ahlaklı topluma ve bununla da toplumlar arası barışa bir tür geçiştir, denilebilir. Bu şekilde tüm insanlar, insan olma ortak paydasında yani insanlıkta buluşabilir, istenen evrensellik oluşturulabilir.

Evrensel bir etik anlayışı ihtiyacı, birbirinden bu denli ayrılmış olan bir dünyada birleşmenin tekrar nasıl sağlanabileceği noktasında üzerinde sıkça düşünülen bir problem olarak kendini göstermektedir (Kılınç, 2006, s.453). Bu evrensellik Kant'ta onun etik anlayışı ile bir araya gelen, akıl sahibi varlıkların birbirlerine sırf araç olarak davranmadıkları, her defasında kendi başlarına amaç olarak davrandıkları ve araç-amaç ilişkilerinin yasalara bağlı olduğu bir amaçlar krallığı ideali olarak hayat bulur (Kant, 2009, s.51). Kant'ın amaçlar krallığında insanları birleştiriciliği "nasıl ortak istenç oluşturulur?" çabasının sonucu olarak görülebilir (Cassirer,1996,s.397). Çünkü bütün ayrışmaların temelinde bireysel istemeler yatmaktadır. Kant'a göre bu istemeler engellenemez ancak belli bir şekle sokularak genel istenç ile uyumlu istemelerin ortaya çıkması sağlanabilir. Bu uyum ahlak yasasını oluşturan uyumdur.

Kant'ın etik görüşü teorik ve pratik aklın işbirliğine dayanan bir tür öz disiplindir. Bu disiplin ahlak ilkelerine dayalı olarak ortaya çıkar (Çörekçioğlu, 2006,

s.448). Kant'ın insan doğası görüşünde yer verilen teorik ve pratik aklın işbirliği içerisinde hareket etmesi Kant'ın etik görüşünde "maksimler" ile "ahlak yasasının" uyumu şeklinde karşılık bulur. Buna göre maksimler çoğunlukla eğilimlerin etkisiyle belirlenir; ancak pratik akılın bir sonucu olan ahlak yasası böyle bir belirlenimle insanlığın devamının mümkün olup olamayacağını sorar. Verilen cevap olumsuz ise maksimin ahlak yasasına uyma zorunluluğu ortaya çıkar.

Kant, ahlak görüşünü metafiziksel olarak temellendirir. Mekân ve zaman sınırı olmayan ve bu nedenle olgusal olarak ele alınmayan konuların yer aldığı önermeler metafiziğin alanına girer (Urhan, 2006, s.163). Kant'ın metafiziği bilinen metafizikten farklıdır. Çünkü gerçekten var olanı aramak yerine aklın salt olarak "neyi bilebileceğini" arayan bir anlayışa dayanır (Çevikbaş, 2006, s.154). Aklın bir tür sınırlarını araştıran Kant, bu araştırmanın sonucu olarak hem insan doğası görüşünü temellendirir hem de onunla bağlantılı olarak etik görüşünü oluşturur. Bun nedenle Kant'ın etik görüşünü anlamanın yolu onun insan doğasına dair görüşünü bilmekten geçmektedir, denilebilir. Ona göre insan, bir yönü ile doğa varlığı iken tür olarak onu farklı kılan yönü ile ahlaksal eylemde bulunabilen bir akıl varlığıdır. Bu nedenle insan; doğanın belirlenimi karşısında aklın belirlenimini kullanabilme olanağı ile bir tür güce sahiptir, denilebilir. Ancak bu güç için başıboş bir güçtür demek olanaksızdır. Çünkü nasıl ki doğanın uyulması gereken birtakım yasaları mevcutsa aklın da ahlaklı eylemeyi zorunlu kılan, bağlı olduğu bir yasası olmak zorundadır. Bu zorunluluk Kant'ın etik görüşü olarak ortaya çıkmaktadır.

Kant Etiğinde Geçen Bazı Temel Kavramlar.

Ahlak Yasası. Kant insanın doğal çevresi ve akıl sahibi olması ile ilgili şöyle der: "iki şey üzerinde sık sık eğilip ısrarla düşünülürse, insanın ruhsal yapısını hep yeni hep artan bir hayranlık ve korkunç saygıyla dolduruyor: üzerimdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlak yasası" (Kant, 1994, s.174). Doğada hiçbir şey kendi halinde, rastgele değildir. Her şey yasalar gereğince olup biter. İnsan da bu doğanın bir parçası olarak gerekli yasalara sahiptir. Bu nedenle sahip olduğu aklın sınırlarını çizen bir yasasının olması olağandır, denilebilir. Kant'ın ahlak yasası insanın doğası gereği uymak zorunda olduğu yasadır. Kant'a göre insanın doğasında iki tür yasa vardır. Bu yasalardan duyular dünyasını içine alan doğa yasalarına (yaderklik), kaynağını akıldan alan yasaya ise ahlak yasası denir. Yaderklik deneyselken ahlak yasası temelini deneyden değil

kendisini sırf akılda bulan yasadır (Kant, 2009, s.71). Buna göre İnsanın çoğalmaya dair eğilimi onun yaderkliği iken bir çocuğa bakabilmek için uygun şartlarının olmadığını düşünüp bu eğilime dur diyebilmesi onun ahlak yasasına göre hareket edebilmesine örnek olarak verilebilir.

Kant insanın doğa yasalarına bağlılığından kaynaklı yetilerini görmezden gelmemekle birlikte onun düşünce dünyasına ait oluşunu, dolayısı ile ahlak yasaları sınırlarında hareket edebilme yetilerini doğa yasalarından üstün tutar. "bunun için akıl sahibi bir varlık kendisine, (daha aşağı yetileri bakımında değil) bir düşünce varlığı olarak, duyular dünyasına değil, anlama yetisi dünyasına ait bir varlık olarak bakmalıdır" (Kant, 2009, s.71). Buna göre insanın kendisini nerede bulduğu ve anlamlandırdığı önemlidir, denilebilir. Çünkü kendisini daha çok düşünce dünyası varlığı olarak konumlandıran insanın buna uygun eylemlerde bulunarak bir yaşam şekli oluşturması beklenebilir. Bu yaşam şekli, onu doğanın yasalarına bağlı diğer varlıklardan ayıracaktır. Böylece insan kendi doğasına ve türüne uygun olanı seçmiş olmaktadır. Üstelik insanın ahlak yasasına uygun davranması bağlı bulunduğu doğa yasaları ile daha uyumlu olmasını sağlamaktadır. Doğa yasası gereği insanda arzu ve bu arzu sonucu eylemde bulunma eğilimi vardır. Ancak insan ahlak yasası ile bu eğilimi dengede tutmazsa arzu duyduğu her şeye sahip olmak için harekete geçebilir. Diğer canlılarda bu eğilim karşılandığında tekrar ortaya çıkana kadar sorun görünmemektedir. Örneğin bir kedi ya da kuşun arzusu o an için doyurulduğunda tekrar ihtiyaç duyana kadar bu yönde bir adım atmayacaktır. Ancak insan, hem o an hem de yarınlar için bencilce ihtiyacı olandan fazlasını elde etme çabası ile hem doğanın hem de kendi doğasının dengesine zarar verebilir. Onu bu anlamda esas olarak engelleyecek olan aklı gereği çizilmiş sınırlardır. Kant'ın etik görüşünde bu sınırlara "ahlak yasası" adı verilir.

Bu yasaya göre eğilimler varlığı olan insan akıl varlığı olarak eğilimlerine gerekli sınırı koyabilir. Onları, yani diğer bir deyişle kendisini yönetebilir. İnsanın bunu gerçekleştirebilmesi için yasanın nasıl işlediğini bilmesi gerekir. Buna göre ahlak yasasının üç formülü vardır: Birincisi, kişi evrensel olarak yasa haline gelmesini istediği maksimleri belirlemeli ve bunlara uygun davranmalıdır; ikincisi, hem kendisinde hem de başka kişilerde insanın araç değil bir amaç olduğunu unutmamalıdır; üçüncü olarak ise kişinin kendisini özgür iradesinin bir sonucu olarak evrensel yasalar oluşturacak şekilde "amaçlar krallığında" bir yasa koyucu olarak görmesidir (Kuehn, 2011, s.285). İnsan istemelerini ve eylemlerini bu formüllere göre uygun bir şekilde düzenlediğinde

ahlak yasasına uyacak, böylece akıl varlığı olarak sınırlarını yine aklın kendisi ile akıl doğrultusunda belirleyebilecektir.

Kant'a göre insan, eğilimler varlığı oluşunun bilinci ve akıl varlığı oluşunun çabası içinde bulunmak zorundadır. İnsan eğilimlerden hiçbir zaman tam olarak bağımsız olamayacaktır. Bu nedenle yasaya mükemmel ve sürekli olarak uymak imkânsızdır, denilebilir. Ancak buna rağmen yasanın sevgisi, çabalar ulaşılmaz olsa bile sürekli hedef olmak zorundadır (Kant,, 1994, s.93). Böylece yasaya uygun bir yaşam sürebilme becerisi bir zihniyet olarak belirginleşebilir. Bu zihniyetin bir sonucu olarak davranış sergilemekten iletişime kadar toplumsal olan birçok unsur etik bir biçimde şekillenebilir (Yasa, 2019, s.452).

Özgürlük. Kant'ın özgürlük kavramı için akıl yolu ile insanın doğa varlığı olma yönüne mahkûm olmaktan kurtulabilmesidir, denilebilir. Bahsedilen özgürlük kişilerde gerçekleşmesi mümkün olan bir olanaktır. Buna göre göre insan eğilimlerin içinde yer aldığı yaderklik yasalarınca hareket edebilir. Bu yasalarca yönetilebilir. Yasa ye der, insan yer, yasa başın sıkışınca kaç, der ve insan kaçar. Bu durum insanın eğilimlerinin kölesi olmasıdır. Ancak insanın bu kölelikten kurtulması aklına uygun hareket etmesiyle mümkündür. Böylece insan özgürleşebilir.

Kant için özgürlük bir tür irade bağımsızlığıdır. Bu bağımsızlık akıl ile hareket eden bireyin evrensel olan ahlak yasaları çerçevesinde kendi aklının verdiği buyrukları takip edebilme özgürlüğüdür. Kant'a göre irade bağımsızlığı ahlakta en üstün ilkedir (Karakaya, 2006, s.313).

Kant, özgürlük kavramını teorik aklın onun duyular üstü olarak var olabileceğini kabul etmesine rağmen açıklayamamasından hareketle pratik aklın nesnel bir gerçekliği olarak açıklayabilmiştir (Kant, 1994, s.3). Bu noktada kilit kavram "nedenselliktir". Özgürlük için nedenselliğin kaynağı belirleyicidir. Kant'a göre özgürlük olarak nedensellik ahlak yasası iken, doğa mekanizmi olarak nedensellik doğa yasasıdır (Kant,, 1994, s.6). Buna göre bir kararın özgür olup olmaması kaynağını nereden aldığı ile ilgilidir. Kaynağa inildiğinde her türlü çıkardan ve eğilimden bağımsız bir neden sunulabiliyor ise kişi özgürlüğünü gerçekleştirmiştir, denilebilir.

Kant'a göre özgür olduğumuz için ahlaklı olmayız. Ancak ahlaklı olarak özgür olabiliriz. Bu nedenle Kant özgürlük kavramından ahlak yasasına ulaşılamayacağını, tam tersi ahlak yasasının bizi özgürlüğe ulaştıracağını söyler (Kant,, 1994, s.34). Çünkü özgür olmak bir olanaktır ve ancak kullanıldığı zaman ortaya çıkabilir. Ahlak yasasına uygun davranmamak kişilerin kendilerini doğa yasalarının esaretine mahkûm etmeleri

demektir. Bu noktadan hareketle özgür olup olmamak başkalarının çizdiği sınırlarla değil, kişinin kendi iradesiyle yaptığı bir tercihle ilgilidir, denilebilir. Buna göre insansal yaşam olanakları elinden alınmış bir köle ya da esir de akılla gelen ahlak yasasına uyabildiği müddetçe özgürdür, denilebilir.

Kant kişinin özgürlüğü kullanarak eğilimleri yönetebilmesi durumunun negatif bir hoşnut olmayı – çünkü eğilim tatmin olmaz- ancak beraberinde ahlaklı eyleyebilme yetisini kullanabilmekten ötürü kendisinden memnun olmayı getirdiğini söyler. Ona göre doğadan bağımsız olabilme (özgürlük) kendisine yeter olmayı karşılar ve insan bunu başarabildiğinde doğal olarak bir hoşnutluk duyar (Kant, 1994, s.129). İnsan doğası gereği özgür olmayı ister. Küçük bir çocuğun yürümeye yeni başladığında kimseden yardım almak istememesi, genç bir kimsenin kendi kazancı ile hayatına yön vermek istemesi gibi örnekler insanın kendisine yeter olma ve dolayısı ile özgür olma çabası olarak görülebilir. Tıpkı bu örneklerde olduğu gibi niyetlerde özgürlüğü gerçekleştirmek de insanda kendisine yeter olduğunda duyduğu hazzı yaşatmaktadır. Kişi kendine yeter oldukça, yani özgürleştikçe insan olmayı hissetmektedir. Çünkü bu durum sadece insanda vardır. O halde kendine yeter olmayı sağlamak insan ve insanlık için bir amaç olarak kabul edilebilir.

Kant'a göre insanın akıl gereği sahip olduğu özgürlük nesnel kurallarla kısıtlanmalıdır. Bu şekilde bir sınırın çizilmemesi uygarlık dışı ve sonu belli olamayan olarak bir kargaşa ile aynı anlama gelmektedir (Kant, 2003, s.135). Bu bağlamda, Kant özgürlük ve kötülük ilişkisini ele alır. Ona göre kötülük doğada gizlidir; ama esas şer olarak adlandırılabilecek olan kötülük amacını aşan özgürlükte gizlidir (Kant, 2003, s.137). Evimize yıldırım değmesi, hayvanlarımızın bir sel felaketiyle telef olması kötüdür; ancak savaş nedeniyle kaybettiklerimiz şer içerir; çünkü karar vericileri insandır. Bu durum için özgürlüğün ahlaksızca kullanılmasıdır, denilebilir.

Özgür olmak, bir tür kendine hâkim olabilmektir; ancak bu durumda "ne zaman kişi kendisine hâkim olmalıdır?", "burada ölçüt nedir?" soruları sorulabilir. Kant'a göre bunun ölçütü şudur: "kendine hâkimiyetin genel ilkesi insanlığın ya da insan doğasının asli amaçları bakımından kişiliğe değer biçmektir" (Kant, 2003, s.152). Bu noktada söz konusu olan, olanakları ile bütün halinde karşımızda duran insan ve onun değeridir. Kişiler bu değeri azaltacak herhangi bir eylemde bulunamaz. Bu değeri azaltmak ihtimali karşısında bundan vazgeçen kendisine hâkim olan kişi dolaysız bir onur duyar. Bu onur özgürlükten kaynağını alan bir onurdur (Kant, 2003, s.154).

Özgürlük kavramı beraberinde "intihar" sorununu ele almayı getirir: "yaşamımızı sonlandırmak adına karar verme hakkımız var mıdır?", "özgür olmak intiharı seçmeyi bir hak olarak sunar mı?" Kant, bu sorulara şöyle cevap verir: insanın özgürlüğünü kullanmasının koşulu bir bedene sahip olmasıdır. İnsanın iradesini kullanarak bedeninden vazgeçmesi bir tür özgürlük sergilemek gibi görünse de insan olmanın koşuluna yani özgürlüğe engeldir ve bu durum bir çelişkidir. Çünkü yaşam insan değeri ölçütü ile bakıldığında kendisini korumak üzere hizmet edilmesi gerekendir (Kant, 2003, s.162).

> Sadece kendimizi koruma niyeti koşulunda bedenimiz üzerinde tasarrufta bulunabiliriz. Örneğin bir kimse kendisine engel çıkarıyorsa ayağını feda edebilir; ama kendisini yaşamdan yoksun bırakan biri böylelikle kişiliğini korumaz, durumu üzerinde değil, kişiliği üzerinde tasarrufta bulunur, böylece kendini bundan yoksun bırakır (Kant, 2003, s.163).

Kant' a göre insanın kendi üzerinde tasarrufta bulunması, kendini nesne olarak görmesiyle eşdeğerdir. Oysa insanın diğer canlılardan farkı özne olarak var olmasıdır. Kant intiharı çok değerli olan yaşamdan vazgeçiş olarak gördüğü için değil; ahlak yasası dâhilinde insanın insanlığına zarar verdiği için kabul edilemez görür (Kant, 2003, s.165).

Yaşam karşısında Kant, şöyle der: "yaşamak zorunlu değildir; ama ömür boyu saygıya değer şekilde yaşamak zorunludur" (Kant, 2003, s.166).

İsteme. Kant etiğinde bir diğer önemli kavram "isteme" olarak kabul edilebilir. Kant arzulamaya "isteme" ya da ahlaki bir isteme ise "saf isteme" adını verir. Bu kavram insanda ahlak yasası ile birlikte zaten vardır. Sonradan deneyimlenerek edinilmez. Ancak geliştirilebilir.

> Anlama yetisinin, (teorik bilgide) nesnelerle olan ilişkisinden başka, ayrıca arzulama yetisiyle bir ilişkisi de vardır, bundan dolayı da arzulama yetisine isteme denir; ya da (böyle bir durumda akıl adı verilen) saf anlama yetisi, bir yasa tasarımı aracılığıyla pratik olduğunda ona saf isteme denir. Saf istemenin ya da onunla aynı şey demek olan saf pratik aklın nesnel gerçekliği, ahlak yasasında a priori olarak adeta bir olguyla verilmiştir (Kant, 1994, s.62).

Saf istemenin bir yasa tasarımıyla belirlenimiyle Kant ahlak yasasına ulaşır. Buna göre; Saf pratik aklın temel yasası " öyle eyle ki, senin istemenin maksimi hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin" (Kant, 1994, s.35). Ancak bu belirlenim her koşulda geçerli olmayabilir. Çünkü isteme akıl yolu ile gerçekleşebileceği gibi kişilerinin eğilimleri ile de gerçekleşebilir. Ahlak yasasına uygun olmayan bir isteme ihtimali her zaman vardır. Bu durum bir yönümüzle doğa

yasalarına bağlı bulunmamız ile ilgilidir. Buradan hareketle ahlakın ilkeleri ve istemenin ilkeleri sıkı sıkıya bağlıdır ve istemenin ilkeleri için ahlakın türünü belirler, denilebilir. Çünkü ilkeler temelini akılda buluyorsa etik bir isteme gerçekleşebilirken bulmadığında etik bir sonuç alınması ancak şans eseri olabilmektedir. Şans eseri etik olan ise tam bir ahlakı temsil etmeyecektir, denilebilir.

> Pratik bilgide, yani istemenin sırf belirlenme nedenleriyle olan bilgide insanın edindiği ilkeler, kaçınılmazcasına bağlı kalacağı yasalar değildir, çünkü pratik alanda akıl özneyle, yani arzulama yetisiyle ilgilidir, öyle ki kural bu yetinin özel yapısına göre türlü türlü yönler alabilir (Kant, 1994, s.22).

Kant'a göre istemenin çeşitliliği özneye göre farklılık gösterecektir. Bu durum her istemeyi içine alıp değerlendirilmesini sağlayacak bir biçim oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Buna göre Kant İstemenin ahlaki bir isteme olabilmesi için şöyle bir yol belirler:

> Pratik ilkeler, altına birçok pratik kuralın girdiği genel bir isteme belirlemesini sağlayan önermelerdir. Taşıdıkları koşul, özne tarafından yalnız kendisi istemesi için geçerli görüldüğünde özneldirler ya da maksimdirler, bu koşul nesnel yani her akıl sahibi varlığın istemesi için geçerli olarak tanındığında ise nesneldirler ya da pratik yasalardır (Kant, 1994, s.21).

Burada beklenti istemelerin genel olarak kişinin kendisinin dışındaki insanlar için de uygun olmasıdır. Bu uygunluktan ahlak yasası doğar. Örneğin kişi sağlıklı olmayı isteyebilir ve bunu tüm insanlar isteyebilir. Gerçekleşmesinde insanlığa zarar verecek herhangi bir sakınca yoktur. Ancak kişi daha fazla zengin olmak için hırsızlık yapmak isteyebilir. Her insan ayrı ayrı bu isteği uygulayacak olsa insanlık tehlike altına girer. Dolayısı ile bu istek nesnel, akla dayalı bir istek olmayacaktır.

Bir istemenin nesnelliği onun amaç olup olmaması ile ilgilidir. Çoğu zaman amaç ve o amaca götüren araçlar birbirine karıştırılmaktadır. "isteme için kendisi kendisini belirlemede nesnel neden işini gören şey, amaçtır: bu da saf akıl tarafından veriliyorsa, bütün akıl sahibi varlıklar için aynı şekilde geçerli olmalıdır. Buna karşılık etkisi amaç olan eylemin sırf olanağının nedenini içeren şeye araç denir" (Kant, 2009, s.44). Örneğin zengin olmak bir amaç değil insanın daha insanca yaşayabilmesi için bir araç olabilir veya uyumak için bir amaç değil insanın yaşamını daha sağlıklı sürdürebilmesi için bir araçtır, denilebilir.

Amaçların doğru tespit edildiği bir isteme, insanın doğa yasalarına bağlı bulunan yönünü kısıtlar. Böylece insan başıboşluktan kurtulur. Ancak Kant isteme yasalarının her zaman doğa yasalarını kısıtlayamayacağını belirtir.

> Hem doğaya ilişkin dünya bilgeliğinin hem de ahlaka ilişkin dünya bilgeliğinin ayrı ayrı kendi deneysel kısımları olabilir; çünkü ilki bir deney nesnesi olarak doğanın yasalarını, ikincisiyse doğaca uyarılan insan istemelerinin yasalarını belirlemelidir. Hem de ilki bu yasaların her şeyin onlara göre olup bittiği yasalar olarak, ikincisi ise her şeyin onlara göre olması gerektiği yasalar olarak belirlemeli, ama yine de bunun sık sık olmamasının koşullarını da göz önünde tutmalıdır (Kant, 2009, s.3).

Kant istemenin amacının kendi içinde değil de başka bir amaca araç olacak şekilde belirlenmesi durumunda bu istemeye içerikli ya da koşullu isteme der. İçerikli istemelerin dayandığı yer aynıdır. "bütün içerikli pratik ilkeler ilke olarak bir ve aynı türdendir ve ben sevgisi ya da kişinin kendi mutluluğu genel ilkesinin altına girer" (Kant, 1994, s.23). Buna göre tiyatroya gitmek, entelektüel tartışmalarda bulunmak veya sevilen bir yemeği yerken duyulan haz tasarım bakımından farklı olsa bile istemenin kaynağı bakımından duyusaldır ve aynı ilkeye dayanarak içerikli istemeyi oluştururlar. İçerikli, yani koşullu istemeler ile amacını kendisinde taşıyan isteme birbirinden ayrılır. İkincisine Kant "iyi isteme" adını verir.

İyi bir istemenin iyi olmasının nedeni onun yarattığı etki ya da başarı değildir. Kendi özünde var olan "iyidir". Bu iyi onun tek başına amaç olarak kendi yeter olmasıdır. Bu nedenle ona sırf kendisi ele alınacak olduğunda herhangi bir eğilimin ve hatta bütün eğilimlerin hepsinin birden sağlayacağı her şeyden daha yüksek bir değer verilmelidir. Kant'a göre yararlılık veya verimsizlik de istemenin değerini olumlu ya da olumsuz hiçbir şekilde etkilemezken yararlılık sadece kişileri iyi istemeye çeken bir unsur olabilir (Kant, 2009, s.9). Buna göre İstemelerin bir kısmı akla uygun pratik çıkarlar olabilir ve bu uygunluklarından dolayı iyi isteme gibi görülebilir ama bunlar sadece itki olmalıdır ve ahlak yasası kılıfına sokulmamalıdır.

Kant iyiyi isteme ve buna göre eylemede kişinin kendine özgü bir memnun olma halinde olacağını söyler Böylece kişi bu duyguyu tekrar tekrar yaşmak için ahlak yasasına göre eylemde bulunmayı tercih edebilir. Davranış kazanmak adına bu duruma olumlu bakılabilir. Ancak hiçbir zaman esas amaç unutulmamalıdır. Davranışı kazandıktan sonra memnunluk veren bu haz terk edilerek yasaya uygun istemeler kişi tarafından sık sık hatırlanmalı ve buna göre eylemde bulunulmalıdır (Kant, 2009, s.12).

Maksim. "Maksim" kişilerin istemeye dair ilkelerinin öznelliğidir. Ancak öznel olan bu maksimlerin genel için uygun olup olmadığı noktası önemlidir. Kişinin kendisi için uygun bulduğu istemelerin herkes için istenilebilir veya yapılabilir olması gerekmektedir.

Bazı insanlar etik olmayan istemelerinin yarattığı rahatsızlığı yok etmek için akla uygun gibi görünen sebepler bulabilir. Vergi kaçıran birinin bu parayı istihdamda kullanarak ekonomiye katkısının olduğunu, aksi durumda işsizliğin artacağını iddia etmesi gibi örneklerle karşılaşılabilir (Coşkun, 2019, s.249). Bu tür bir yaklaşımın Kant etiğinde yeri için şöyle denilebilir: Hangi gerekçe ile olursa olsun buyruğa aykırı olan bu gerekçeye göre eylemeyi herkes için bir yasa haline getirebilir miyiz? Sonuç itibarıyla sorunun cevabının kargaşaya yol açacağı ortaya çıkacaktır.

Kant eğilimimizden kaynaklı öznel isteğimizin genel pratik bir yasa olarak öne sürülmesi durumunda bu isteğin nesnellikle karşı karşıya kalarak kendi kendisini yok edeceğini söyler (Kant, 1994, s.31) . Örneğin ilkemiz komşularımızla hiçbir şekilde ilişkimiz olmamalı olarak belirlendiğinde bizden yardım isteyen komşumuza bu maksim gereği olumsuz cevap verebiliriz. Ancak bu maksimin bir yasa olup olamayacağı noktasında komşuluk ve yardımlaşma kavramlarının kendisini yok edeceğini, bunun da insan yaşamı için mümkün olmadığını görürüz. Bu durumda kendini yok etmesi gereken yasa değil maksimin kendisidir.

Burada maksimlerin neye göre belirlenmesi gerektiği sorusu sorulabilir. Kant istemelerin amaçlarına yani taşıdıkları değere bakmak gerektiğini belirtir. Beceri ve çalışkanlığın hayatta bir karşılığı, bir ücreti vardır. Hatta mizahi ya da yaratıcı bir hayal gücüne sahip olmak gibi özelliklerin de karşılığı vardır. Bu karşılıklar bazen ücret bazen duygu olarak ortaya çıkabilir. Ancak sözünde durmak, ilkelerden dolayı iyi olmak gibi özelliklerin bir iç değeri vardır. Bu değer onların yarattığı etkilerde ya da sağladıkları faydalarda değil, doğrudan kendi içlerindedir. Kendi iç değeri olan istemelerin ve niyetlerin sonuçları bu doğrultuda gerçekleşmese dahi böyle olan maksimler değeri açığa çıkarma olanağına sahip oldukları için önemlidirler (Kant, 2009, s.53).

Kant yasalara uygun maksimler oluşturabilmek için insanın akla sahip olmasının yüksek bir amacı olarak aklın yargıda bulunabileceği, duyuların ilgilendirmediği bir konu olan iyi ve kötünün ne olduğunu bularak, onu kendisi için yararlı veya fena olanın üstünde tutabilmek gerektiğini söyler (Kant, 1994, s.69). Buna göre "bir maksim çıkarı sırf yasaya uymada görmeye dayanıyorsa ancak o zaman ahlakça halistir" (Kant, 1994, s.88).

İnsanın sosyal bir varlık olarak mutluluğu ve insanlığı diğer insanların mutluluğuna ve insanca yaşamasına bağlıdır. Kişiler maksimlerini tüm insanlığı gözeterek belirlemediğinde kendilerinin de içinde yer aldığı yasalara zarar vererek kendi mutluluklarını ve yaşamlarını tehdit etmiş olurlar (Hacıkadiroğlu, 1995, s.37). O halde

özgür bir isteme ile belirlenen maksimler ahlak yasasına uygunluğu oluşturacak ve böylece kişilerin çıkarları değil tüm insanlık gözetilerek insanlar arasında görünmeyen; ancak herkesin birbirini olumlu olarak etkilediği kuvvetli bir bağ oluşacaktır, denilebilir.

Buyruk. Kişi maksimini belirler ve yasanın sunduğu biçime yerleştirir. Öznel olan maksim ile nesnel bir yasaya ulaşılıyorsa sorun yoktur. Ancak istememiz yasaya uygun değilse bunun değişmesi gerekir. Bu gereklilik bir tür emirdir ve yasanın biçimine uygun olarak ortaya çıkar.

Ahlak yasasının temel kavramlarından biri olan "buyruk" kavramı için, Kant şöyle der: "akıl sahibi varlıkların istemelerinin yalnız akılla yapılmamasından ötürü yasanın özneye yansımasına buyruk adını verir. Aksi takdirde özne zaten aklın gereğini her defasında yapardı; o zamanda bir ahlak yasasına gerek kalmazdı" (Kant, 1994, s.22). Buna göre istemelerimizin kaynağı her defasında akıl değildir; ancak bir defa üzerine iyice düşünüp doğru değerlendirmelerle yasaya uygun olarak ne yapmamız gerektiğine ulaşacak olursak bunu gerçekleştirmek üzere yasanın bize söylediği "yasaya uygun eyle" için "buyruktur" denilebilir. Burada doğru değerlendirme yapabilmek, öznel olan maksim ile nesnel olan yasanın çelişmesine rağmen kişiyi yasaya uygun buyruğa götürecektir.

Kant buyrukları genel olarak ikiye ayırır: : "buyruklar akıl sahibi bir varlığın nedenselliğinin koşullarını belirlediğinde koşullu, yalnızca istemeyi belirlediğinde kesin buyruk olur" (Kant, 1994, s.22). Kesin buyruk ahlak yasasının sonucu olarak ortaya çıkan buyruk iken koşullu buyruklarda amaç istemenin kendisinin dışındadır. "Saygın biri olmak için güç sahibi olmalıyım." gibi bir istemede güç sahibi olmak saygın olmanın koşulu olarak ortaya çıkar. Oysa "yolda bulduğum paranın sahibini bularak ona vermeliyim." ifadesinde herhangi bir koşul yoktur. Burada isteme ahlaklı bir istemedir ve yapılması gereken kesin bir buyruktur. Bir kimsenin yardıma muhtaç birine günü gelir birileri de bana yarım eder, bu yüzden ben de şimdi ona yardım etmeliyim, şeklindeki düşüncesinde ise buyruk "koşulludur"; ancak bu kimsenin yardıma ihtiyacı var, insanlar birbirine yardım etmezse insanlık zarar görür, ben de yardım etmeliyim, düşüncesi ise "kesin buyruk" olacaktır.

Ödev. Ahlak yasasına ulaşan insanın buyruk nedeniyle yapması gereken eylem için onun ödevidir, denilebilir. Kant'a göre ödev, yasaya duyulan saygıyla yapılan eylemin zorunluluğudur (Kant, 2009, s.15). Yolda içi para dolu bir cüzdan bulduğumuzda yasa onu sahibini bularak vermemizi buyurduğunda bu buyruk

karşısında yapmamız gereken ödevimizdir. Başka hiçbir şey için değil ahlak yasasına uygun olduğu için bu ödev gerçekleştirildiğinde ahlaklı olunur, denilebilir. Çünkü Kant, ödeve uygun olsa bile başka eğilimlerce gerçekleşen eylemeleri saf iyi isteme olmadığı için bir uygun bulmaz. Ona göre "karakterin ahlaksal olarak ve eşsiz bir şekilde yüksek olan değeri eğilimlerden dolayı değil, ödevden dolayı iyilik yapmasında ortaya çıkar" (Kant, 2009, s.14).

> Ödevden dolayı bir eylem, eğilimin etkilemesini onunla birlikte de istemenin her türlü nesnesini tamamen uzak tutmalı; böylece nesnel olarak yasadan, öznel olarak da bu pratik yasaya saf saygıdan, yani bütün eğilimlere zarar verse bile böyle bir yasaya uymak maksiminden başka istemeyi belirleyebilecek bir şey kalmaz (Kant, 2009,s.16).

Kant' a göre kişinin ilk ödevi tüm ahlaksal ödevleri yerine getirebilecek altyapıyı hazırlamaktır. Bunun için insan kendini gözden geçirmelidir ve aynı zamanda zihniyetleri de araştırmalıdır. Bu zihniyetler din, geleneksel ahlak gibi kaynaklar olabilmektedir. Kişi bunları da tanımakla yükümlüdür (Kant, 2003, s.139). Kant'ın bu sözlerinden ahlak ve eğitimin birbirinden ayrılamaz olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü ahlak akla dayanmalıdır ve akıl da eğitim yolu ile işlevsellik kazanabilir.

Ödevlerimiz her ne kadar çevremize karşı sorumluluklarımız olarak görünse bile Kant başkalarına karşı ödevlerin yerine getirilebilmesinin ön koşulu olarak kişinin kendine karşı ödevlerini yapabilmesini gösterir. Bu nedenle kişinin kendine karşı ödevlerini ayrıntılı bir biçimde ele alır. Buna göre ödevleri yerine getirmek kişinin kendine hâkimiyetini gerektirir. Çünkü burada kendini kontrol edebilen insan, insanlığa karşı da ödevlerini yerine getirebilecektir (Kant, 2003, s.152).

Başkalarına karşı ödevlerimiz hukuken zorunluluk içerebilir; ancak İnsanın kendine karşı ödevlerinde böyle bir zorunluluk yoktur. Gerek kendini ihmalde gerek de kendine zarar verme noktasında kişinin kendi rızası vardır. Örneğin İnsanın yaşam karşısında hayatını devam ettirme ödevini ele alacak olursak, intihar etmeye çalışan ancak sonuca ulaşamayan kişiye bu eyleminden dolayı bir ceza verilmez. Ya da çalışmayı sevmeyip düşkün bir yaşamı tercih eden kişi için de aynı durum söz konusudur. Tüm bunlar ahlakın sorunudur. Çoğunlukla bu tür ödevlere aykırı hareket etmenin cezai karşılığı toplumun dini ve ahlaki tutumuyla ilgilidir. Çalışmanın erdem olarak kabul gördüğü bir ahlakta ya da intiharın şiddetle reddedildiği bir dinde kişinin kendine karşı ödevlerini yerine getirmemesi ayıplama, dışlama şeklinde görülebilir. Bununla birlikte Kant, yine de insanın kendine karşı ödevleri konusunun ahlaki olarak gereken önemi görmediğini söyler, gerekçe olarak da diğer insanlara karşı ödevlerini

yerine getirirse kişinin kendine sıra geleceği inancını gösterir. Ona göre insanın kendine karşı ödevleri ahlak tanımının içerisinde yer alacak kadar önemlidir ve sıralamada başkalarına karşı ödevlerden önce gelir (Kant, 2003, s.130). "bir kimse kendi kişiliğine leke getirirse ondan daha başka ne beklenebilir? Kendine karşı ödevlerini ihlal eden bir kimse başkalarına karşı ödevlerini de artık yerine getirecek durumda değildir" (Kant, 2003, s.131).

Kant'a göre başkalarına karşı ödevlerini gerektiği gibi yerine getirmeyen ancak kendine karşı ödevlerini önemseyen kimse kendine karşı ödevlerini ihlal eden kimseye göre daha değerlidir (Kant,, 2003, s.131). Kendine karşı olan ödevlere aykırı hareket etmek insanı tüm değerlerden, başkalarına karşı ödevleri ihlal etmek ise saygınlıktan yoksun bırakır. Buna göre insanın kendine karşı ödevleri, başkalarına karşı ödevlerin gözetilmesini de mümkün kılan koşullardır. Üstelik kişinin kendine karşı gerçekleştirmesi gereken ödevlerinin ihmali sonucu hor görülme gibi davranışlarla karşılaşması sadece onun değerini azaltan değil onun kişiliğinde tüm insanlığın değerine zarar veren davranışlardır. Bu noktada da kişi kendine karşı ödevlerini insanlığa karşı bir tür sorumluluk olarak görmelidir, denilebilir (Kant, 2003, s132).

İnsan bazı zamanlar ödevlerin hakkı ile yerine getirilmesini engelleyen birtakım sorunlarla karşılaşabilir. Bu sorunlar karşısında akıl doğrultusunda bir tavır sergilemek de insanın ödevleri arasında yer alır. Kant, dış koşullar açısından insanın kendisine karşı ödevlerini değerlendirirken insanların dışarıdan gelecek hastalık gibi felaketlere sebat göstermesi gerektiğini, bunu yaparken gücünü, hoşnutluğunu kaybetmemesi gerektiğini söyler. Bu yolla insan ruhunun güç kazanacağını ifade ederken insanın dış koşullar haricinde kendisine rahatsızlıklar- perhiz gibi- yaratmaması gerektiğini özellikle vurgular (Kant, 2003, s.187).

Kant durum ve koşullar açısından yaşama karşı ödevleri değerlendirirken bununla ilişkili olarak zaman kavramını ele alır. Buna göre zaman, kişi faal olduğu zaman çabuk geçer; ancak geriye dönüp bakıldığında çok şey yapmış olmak insana bir doyum sağlar. Aksi durumda zaman geçmek bilmez ve bununla birlikte kişinin yaşam enerjisi tükenir. Yaşam enerjisi olmadan ödevlerin yerine getirilmesi güçleşir. Bu nedenle bu enerjiyi korumak da ödevlerimiz arasında yer alır (Kant, 2003, s.175).

Kant'ın etik görüşünde insan varlık olarak bir amaçtır. Onu dışında kalan varlıklar araç olarak ifade edilir. Ancak bu tanım insan dışındaki varlıkları değersiz görmekten değil, insanın özgürlük kavramına sahip olarak tasarrufta bulunabilmesinden kaynaklanır. Kant, araç olarak nitelendirdiği hiçbir varlığa etik ihlalde

bulunulamayacağını çünkü onların da insanlığa karşı doğrudan olmasa bile dolaylı olarak ödevler kapsamında yer aldığını söyler (Kant, 2003, s.257). Öyleyse bir hayvanı aç bırakmak insanın doğasında var olan merhamet duygusuna terstir ve insandan bu özellik alınacak olursa insanlığında eksilme olacağı için ödeve aykırıdır ya da bir eşyayı tahrip ederek diğer insanları onu kullanmaktan mahrum etmek kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı yoldan da olsa etik bir ihlaldir ve ödeve aykırıdır, denilebilir.

Ahlak yasası uyarınca hareket eden kişinin eylemleri ben sevgisine ve eğilimlere dayanmaz. Böyle bir kişi sadece ödeve uygunluğu değil olabildiğince ödevden dolayı eylemeyi gözetir (Tepe, 2016a, s.197). Ödeve uygunluk kimi zaman arkasına saklanan bir kaçış olabilmektedir. Böyle eyleyen kimseler için ahlak yasasını içselleştirememişlerdir, denilebilir. Bu kimseler hız kontrolünün yapıldığı yerlerde sınıra uyan ancak bunun dışında ihlali önemsemeyen kimseler gibidirler. Bir eylemi ödevden dolayı yapanlar ise sadece gerçekten ahlaklı olanın ortaya çıkmasını isterler.

Erdem. Kant için erdemler ahlak yasasını destekleyen unsurlardır. "Erdem şer eğilimini aşmak için ahlak ilkelerine göre beceriyle davranmaktır ya da ahlaksal zihniyetlerdeki taban tabana zıt şer eğilimlerinden oluşan engellerin aşılmasını sağlayan güçtür" (Kant, 2003, s259). Kişinin erdemlere sahip olması ahlak yasasına uygun bir yaşam sürmesi adına kolaylık sağlayacaktır. Yardıma muhtaç birine gerekli olan yardımı yapmak bir ödevdir ve bu ödev kişide "yardıma muhtaç birini gördüğümde onun için elimden geleni yaparım" şeklinde bir ilke olarak benimsenebilir. Bu kişi yardımseverlik erdemine sahiptir ve günü geldiğinde buna dair bir buyrukla karşılaştığında ödevini yerine getirme ihtimali bu erdeme sahip olmayanlara göre daha yüksektir, denilebilir.

Kant etiği aynı zamanda bir erdem öğretisi olarak da adlandırır; çünkü erdem içsel bir temele dayanır (Kant, 2003, s.86). Buna göre erdemde sadece davranış ve bunun sonucuna bakılmaz. İçsel bir temeli olduğuna göre tıpkı ahlak yasasında olduğu gibi burada da niyet önemlidir. Örneğin çalışkanlık bir erdemdir; çünkü olmadığı takdirde insan gibi yaşamak pek mümkün olmayabilir. Ancak bir kimseyi çalışmaya iten güç, "topum baskısı mı yoksa erdemin değeri midir?" sorusunun cevabı kişinin erdemli olup olmadığının da cevabı olacaktır, denilebilir. Kant erdemleri şöyle sınıflandırır:

> Erdemler ya [elde edilmiş] meziyet ya da sadece mecburiyet yahut masumiyet erdemleridir. Birinci kümeye alicenaplık-yüce gönüllülük (öfke anında yahut rahatlık[ı koruma] ve tamah[ele geçirme hırsı] için yola çıkıldığında kendisine hâkim olma biçiminde görülür), iyilikseverlik ve nefis hâkimiyeti girer.

> Dürüstlük-içtenlik, görgülülük, halim-selimlik ikinci kümeye ve son olarak namusluluk, alçakgönüllülük ve kanaatkârlık üçüncü kümeye girer (Kant, 2016, s.123).

Kant, erdem ve ilişkileri birlikte ele alır. Ona göre ilişkiler aynı zamanda bir erdem kültürüdür ve her ilişki erdemli olabilmek adına bir tür hazırlıktır. İlişkiler içerisinde nezaketi barındırmalıdır; çünkü nezaket aynı zamanda hatır bilmeyi gerektirir. Bu sayede kişi karşısındaki için ince ayrıntılara kadar dikkat eder ve kabalıklarını törpüler. Bunu yapabilmek ise erdemlerle çok yakından ilişkili olan yargı gücünü geliştirmektedir (Kant, 2003, s.213).

Kant'a göre erdemli davranışların refah verdiğini düşünen bir kişi etiğe güler yüz gösterecektir. Ayrıca erdem bir basiret kuralıdır ve doğası gereği insan akla uygun olan bu kurala uyunca kendini mutlu hisseder (Kant, 2003, s.89). Ancak bu mutluluk iyiyi istemenin temel sebebi haline gelmemelidir. Çünkü istemenin kendisinde yatmayan her amaç motif olarak ahlaka uygunluğu bozacaktır. Ona göre erdem iyi bir şeydir; ancak yanlış motifle desteklenmemelidir. Çünkü erdem her zaman mutluluk getirmeyebilir. Böyle bir durumda erdemin kişilerce değersizleştirilmesi ihtimali vardır (Kant, 2003, s.89). Erdemli olarak dürüst davrandığı için kişi işini ya da çevresini kaybedebilir, kendisini erdemli davranışa uygun hareket ettiği için bir süre iyi de hissedebilir. Ancak bu davranışı erdemin kendi iç değeri için yapılmamışsa bir süre sonra erdemin zarar getirdiği düşüncesiyle birçok erdemli davranıştan vazgeçebilir. Buradan yola çıkarak erdem ve etik kişilerin mutlulukları için araç olarak kabul edildiğinde insan olmanın koşulu olan bu kavramlarda yozlaşma yaşanması olası görünmektedir, denilebilir.

Mutluluk. Kant'ın etik görüşünde temel kavramlarla birlikte sıkça değinilen bir kavram da mutluluktur. Mutluluğun tanımı kişilere göre farklılık gösterir. Kant da kendi etik düşüncesi çerçevesinde mutluluk için şöyle bir tanım yapar: "akıl sahibi bir varlığın yaşamı boyunca varlığına eşlik eden yaşamından hoşnut olmanın bilinci mutluluktur…" bundan sonrası için konuşulacak olan insanın yaşamından ne şekilde hoşnut olacağıdır. Bu noktada Kant'ın ahlak yasası ortaya çıkacaktır, denilebilir.

Kant'tan önceki filozoflar etiğin son amacı olarak mutluluğu gösterirler. Kant ise mutluluğun kişiden kişiye değişebilir olduğunu ve bu nedenle etikte son amaç olamayacağını söyler (Erdem, 2006, s.342). Çünkü ona göre mutluluğun amacı doğa zorunluluğuna göre var olan bir amaçtır (Kant, 2009, s.32). Oysa etik için doğa zorunluluğunu aşabilmektir, denilebilir. Buna göre kişi akıl yoluyla mutluluğa erişemez.

Bu yolla ulaşmaya çalışan kişi kendisine olsa olsa yüklenmiş olur. Akıl, mutluluğun ötesinde varoluşun değerli bir amacı olması gerektiği düşüncesi içindir (Kant, 2009, s.11).

Tüm insanların ortak bir mutluluk anlayışında birleşmesi oldukça zordur. Oysa ahlak yasasında amaç tüm insanlar için ortak olan iyiyi gerçekleştirmektir. Bu nedenle mutluluktan genel ahlak yasaları türetilemez, denilebilir.

Mutluluk peşinden koşulması gereken bir amaç olmamakla birlikte yeter bir oranda varlığı kişinin ahlaklı bir yaşam sürmesinin önünü açabilir. Hasta ya da açlık sıkıntısı çeken birinin mutlu olması zordur. Bu durumda ahlaklı davranışları sergileme ihtimali de azalacaktır. Bu açıdan bakıldığında insanın ölçülü bir mutluluk için uğraşması dolaylı olarak ödeve uygundur, denilebilir. Çünkü ödev yaşama karşı da bir tür sorumluluktur.

Mutluluğu aklın ideali olarak değil, deneysel temelli hayal gücüne dayandıran Kant, olması gereken mutluluk için şöyle der: "demek ki mutlu olmak için belirli ilkelere göre değil, yalnızca deneysel öğütlere göre, örneğin perhiz, tutumluluk, nezaket, sakınganlık öğütlerine göre eylemde bulunmak yeter, bunların çoğu zaman esenliği ortalama olarak sağladığı görülür" (Kant, 2009, s.35).

Kant etiğinde mutlu olmak amaç değil ahlak yasasına götüren araçlardan biri olarak tanımlanabilir. Bu araç da dikkat edilmesi gereken onu yasanın önüne geçirecek bir amaç haline getirmeden orta yolu bulacak şekilde varlığını sağlamaktır. Gerekenden fazla önemsenen mutluluk, yokluğunda insanların yaşam enerjilerinin düşmesine ve bu sebeple ödevlerin ihmaline neden olabilir.

Kant'ın Eğitim Görüşü

"Aydınlanmanın" filozofu olarak tanımlanan Kant'ın bu sıfatı eğitim görüşüne de yansımıştır. Ona göre eğitimin yüksek amacı insanı aydınlanmaya ulaştırmaktır. O eğitimi bilinen anlamının ötesinde bir sistem olarak tasarlamıştır, denilebilir; çünkü Kant'a göre eğitim insana belli bir şekil vermenin üzerinde, insanın kendisini bulmasına imkân sağlayacak şekilde olmak zorundadır. Bu nedenle şöyle der: "insan ya alıştırılıp eğitilebilir ve mekanik biçimde öğretimden geçebilir ya da gerçekten aydınlatılabilir" (Kant, 2016, s.44).

"Diğer hepsinden güç olduğunu düşünebileceğimiz iki insan buluşu vardır; yönetim sanatı ve eğitim sanatı ve insanlar bunların anlamları hususunda hala bir

kesinliğe varmış değiller" (Kant, 2016, s.39). Eğitimde amaç bir insan yaratmaktır; ancak burada önemli olan nasıl bir insan yaratılmak istendiğidir. Her ne kadar birçok ayrılık olsa da bu konuda çok temel olan uzlaşma alanları bulunabilir. Örneğin İnsanın "iyi" olmasını istemek herkes tarafından kabul edilebilir bir istektir. Çünkü insan toplumsal yönü ile herkesi etkileyebilecek bir varlıktır. İyi olan dönüp dolaşıp yine insanın kendisini bulacaktır. Neye kime göre iyi olunacağı ise tartışılan bir konudur. Kant ortaya koyduğu eğitim görüşüyle bu tartışmalara bir son vermeyi amaç edinmiştir, denilebilir.

Kant eğitim için bazı temel hedefler belirler: disiplinli düşünme, etkin bir bakış açısı oluşturma, ahlaki doğruluğun kazandırılması ve medeniyetin geliştirilmesi. Çocuklar bu hedefleri yerine getirecek bir biçimde eğitilmelidir. Böylece iyi amaçlar edinen çocuklar hem kendilerine hem de başkalarına karşı görevlerini yerine getirebilecektir (Kanz, 1999, s.5).

Kant için iyi olmak ahlaklı olmak ile eşdeğerdir. Bu nedenle onun için eğitimin amacı ahlaklı bir insan yaratmaktır, denilebilir. Kant'ın ahlaklı insan yetiştirme görüşü, temelini insan doğası ve etik görüşünden alarak insanın türüne özgü olanaklarını geliştirebilmesini amaç edinmektedir. Bu amacın gerçekleştirilebilir olduğu tarihsel sürece bakılarak da anlaşılabilir. Çünkü tarihsel süreçte insanın yaşadıkları ve aldığı eğitim onun olanaklarını nasıl gerçekleştirebildiğini ve böylece nasıl insan olma noktasında ilerlediğini göstermektedir

İnsan olanaklarını göz önünde bulunduran eğitim temel bir haktır. Bu hak doğrultusunda kişi sahip olduklarının farkına varır, geliştirir ya da törpüler. Tüm bunları yaparken kendisini karşılaştırabileceği ve ölçüt olarak kabul edebileceği bazı değer bilgilerine ihtiyacı vardır. Bu değer bilgileri insan değerinden türetilen bilgilerdir (Kuçuradi, 1996, s.10). Kant'ın eğitim görüşü için insanın değer bilgisinden yola çıkılarak oluşturulmuştur, denilebilir. Çünkü ona göre insan özgür olma olanağı ile gerçek anlamda insan olarak yaşayabilir. O halde eğitimde hedeflenen için çocuğa özgür olma bilincinin kazandırılmasıdır, denilebilir.

Kant'a göre insan doğa ve akıl varlığıdır. Bu nedenle eğitim her iki yönünü de gözetmelidir. Bu yönler insanın toplumsal bir varlık oluşu ile ilişkisinde ele alınmalıdır. Bu nedenle eğitimde iki doğal amaç vardır. "insanın doğa bakımından ve uygarlık bakımından eğitimi. Eğitimin kuralı temel amaçtır, insan bununla uygarlıkta öğrenim görür. Eğitimde iki şeyi ayırmak gerekir: Doğal yeteneklerin geliştirilmesi ve sanatın buna eklenmesi" (Kant, 2003, s.263). Kant doğal yeteneklerin geliştirilmesine öğrenim

derken, bu yeteneklerin gelişmesine ilave olarak sanatın eklenmesine öğretim ya da ders adını verir. Öğrenimi sağlayan kişi mürebbi (gouverneur) iken öğretim veren bilgilendiricidir (informator). Öğrenimde esas olan doğaya aykırı her şeyden çocuğun uzak tutulmasıdır. Uzak tutma eylemlerinden dolayı Kant öğrenimi olumsuz olarak nitelendirirken öğretimin hem olumsuz hem olumlu olabileceğini söyler. Olumsuz yönü disiplin, olumlu yönü ise doktrindir. Ona göre disiplin doktrinden önce gelmelidir. Bu şekilde disiplin yolu ile mizaç ve ruh eğitilerek doktrini almaya, karakter kazanmaya hazır hale gelebilir. Kant disiplini terbiye olarak da adlandırır. Terbiye de amaç yeni bir şey öğretmek değil düzensiz halde bulunan özgürlüğü kısıtlamaktır (Kant, 2003, s.263). Buna göre bir çocuğa her yerde her zaman yemek yiyemeyeceğini öğretmek öğretimin disiplin olarak olumsuz yönünü kullanmak iken yemek yemenin inceliklerini vermek öğretimin olumlu yönüdür, denilebilir. Bununla birlikte Kant eğitimi bir başka şekilde daha ayırır.

> İnsan eğitime ihtiyaç duyan tek varlıktır. Çünkü eğitimden biz ahlaki terbiye ile birlikte bakıp büyütmeyi, umumi talim ve terbiyeyi anlamalıyız. Buna göre insan birbiri ardı sıra bebeklik(bakım ve beslenmeye muhtaç olma), çocukluk(talim ve terbiyeye muhtaç olma) ve talebelik(tahsil ve irşada muhtaç olma) evrelerinden geçer (Kant, 2016, s.31).

Kant, 16 yaşına gelindiğinde disipline yönelik eğitimin son bulması gerektiğini söyler. Kişi belirlenimin ne olduğunu öğrenir. Bunun için koşul dünyayı anlamasıdır. Bu yaştaki kişiye gerçek ödevler anlatılabilir. İnsanlık adına kendi onurunu korumasının ve diğer insanlara değer vererek insanlığa değer vermenin temelleri ve gereklilikleri artık aktarılabilir (Kant, 2003, s.266).

Disiplinin esasında bir baskı olduğunu söyleyen Kant, özgürlüğe engel olacak, köleleştiren bir disiplin anlayışına karşıdır: " disiplinin özgürlüğe temel oluşturan en seçkin nedeni, çocuğun durumunu bir çocuk olarak anlamasıdır ve tüm ödevler, yaşının, yeteneğinin bilincinden türetilmelidir" (Kant, 2003, s.264). Görüldüğü gibi eğitimde disiplin erken yaşlar için geçerli olan bir yaklaşımdır. Çünkü eğitimin amacı karaktere şekil vermektir. Karakter ise yetişkinlikten önce şeklini alır. Bir kimsenin karakteri olumlu ya da olumsuz bir şekilde yerleştikten sonra o insan disipline edilemez. Çünkü bir kimse suç işleyen biri dahi olsa bir kez kendisi için bir yaşam anlayışı edinmiştir. Ona disiplin yolu ile müdahale etmek, onu ıslah etmeye çalışmak oluşturmuş olduğu otonomiyi çiğnemek demektir (Kuyurtar, 2003, s.331). Ancak bu tespit suçlunun bedel ödemesine engel değildir. Bir suç ceza gerektiriyorsa suça uygun bir ceza ile karşılık bulabilir. Burada Kant'ın niyet anlayışı devreye girmektedir. Cezada amaç, kendini

aşarak o kişiyi değiştirmek değildir. Çünkü kişi artık ne yönde değişip değişmeyeceğine karar verebileceği bir iradeye sahiptir. Önemli olan o kişinin kendi kişiliğini oluşturma aşamasında ahlaki kararlar verebilmesinin önünü açmaktır. Bu ise ancak etik bir eğitimle başarıya ulaşabilir. Aksi halde iş işten geçtikten sonra sadece ceza kesen olunabilir. Kişiliği oluştuktan sonra devam eden eğitim ise disiplinden farklı olarak öğretimin olumlu yönüne vurgu yapmalıdır. Çünkü kişi her yaşta değişime ve gelişime ihtiyaç duyabilir. Aksini söylemek kişilerin değişemeyeceğini kabul etmek olacaktır ki böyle bir kabul için eğitimin ruhuna terstir, denilebilir. Kant eğitimin kişileri her yaşta değiştirebileceğine inanmış bir filozoftur. Ona göre kötü bir karakter her zaman iyi bir karaktere dönüşebilir, kişi ilkelere göre davranmayı alışkanlık haline getirerek kötülük üzerinde hâkimiyet kurabilir (Kant, 2003, s.260).

Disiplinde amaç bir bakıma insanın toplumsal yönünü geliştirmektir, denilebilir. Bu nedenle disiplin yani terbiye etmek kişilerin yaşadıkları toplumun kültürel değerlerini aktarmayı da içermektedir. Gökalp'e göre bu değerler içinde var oldukları toplumların vicdanında yaşayarak kültürü oluşturur ve terbiye aracılığı ile bireylerin ruhlarında yer edinir (Gökalp, 1997, s.27).

Kant'ın eğitim görüşünde kültür önemli bir yere sahiptir. Ona göre eğitim, insanı baştan başa kültürle donatmalıdır. Kültür, eğitim ve öğretimi içine alarak insanın yeteneklerinin gün yüzüne çıkmasında gerekli olan zemini hazırlar. Kant kültürü tek bir insanla başlatır ve iyi istemede birleşen, giderek artan evrensel bir yapı olarak düşler. Ona göre bu yapıyı gerçekleştirebilecek olan geniş görüşlü iyi yetişmiş insanların çabasıdır. Bu şekilde eğitim insanları medenileştirme amacına ulaşabilir. Kant'ın medeni insanı anlayışlı, ayırt etme yetisi gelişmiş ve bu sayede toplum içerisinde kendini idare edebildiği gibi topluma yön de verebilen kişidir (Kant, 2016, s.43-44). Böyle kişiler için kendi akıllarını kullanabilme cesaretine sahip oldukları söylenebilir. Yargı güçleri sayesinde içinde yaşadıkları dönemi doğru değerlendirerek yolunda gitmeyen şeyleri eleştirebilirler. Eleştirebilmek ise sorumluluk sahibi ve çevreye karşı duyarlı olan insanların özelliğidir, denilebilir (Ketenci, 2006, s.471).

Kant, disiplini bedenin eğitimi açısından ele alır. Henüz çocukluk evresinde başlayan bu eğitimde disipline önem verilmelidir; ancak burada önemli olan nokta orta yolu bulmaktır. Ona göre bedene özen göstermek bir tür ödevdir. Kant'ın orta yoldan kastı bedenin yıpratılmaması veya oburluk gibi alışkanlıklar ile şımartılmamasıdır. Bu şekilde bir orta yolu sağlayabilmek için iki ödeve dikkat edilmesi gerektiğini söyler:

“bedenin gerçek ihtiyaçları bakımından itidal ve bedenin hazları bakımından kanaatkâr olmak” (Kant, 2003, s.173).

Kant’ a göre eğitim kişinin sahip olduğu yetkinlikleri ortaya çıkarmalıdır. Bu yetkinlikler kişinin yapmak istediği amaçlar için yeterli ve uygun olmasıdır. Kimi zaman tamamen saklı olabildiği gibi kimi zaman geliştirilmeyi bekleyebilir. Her iki durumda da eğitim yeteneği beceriye dönüştürmeyi amaçlamalıdır (Kant, 1994, s.47).

Eğitim tek yönlü olmamalıdır. Bir doğa ve akıl varlığı olan insanı her iki yönüyle de geliştirmelidir ki birey olarak insanlaşma yolunda ilerlediği gibi bulunduğu topluma da yön verebilsin. Böyle bir eğitim insanın bütün yetilerine ve duyularına açık olmalıdır. Ancak bu şekilde insan kendisinde tutum ya da davranış geliştirebilir ve bulunduğu topluma yön verebilir (Bozkurt, 1995, s.16).

Kant’ın eğitim anlayışı akla, akıl yürütmeye yani sorgulamaya dayanır. “eğer eğitim insan tabiatını varlığının amacına erişebilecek şekilde gerçekleştirecekse o zaman bünyesinde kesinlikle yargı gücünün kullanımına yer vermelidir”(Kant, 2016, s.40). Bu sorgulama onun ahlak anlayışına uygun bir şekilde yapılır. Kişi pişman olduğunda pişmanlığı gerçekten eylemin kötü olmasından mı kaynaklanıyor, yoksa birilerine yakalanıp ceza alırım korkusuna mı dayanıyor? Kant pişmanlığın eylemin kötü olmasından kaynaklanmasının öğretilebileceğini ve bu konuda eğitimcinin çok iyi gözlem yaparak öğrencisine yön vermesi gerektiğini söyler (Kant, 2003, s.144). Bu noktada kazandırılmak isten için doğru değerlendirme becerisidir, denilebilir. Çünkü eğitimin en önemli amaçlarından biri doğru bir değerlendirme ile etik açıdan uygun olan ya da olmayan davranışları ayırt edebilen bireyler yetiştirmektir. Böylece kişi etik olarak neyin iyi neyin kötü olduğunun ayrımını yapabilir. Eğitim bu süreçte kişilerin deneyimlerini yönlendirme sorumluluğunu taşımaktadır (Erdem, 2019, s.175).

Eğitimde sıkça kedisine başvurulan bir yol vardır: örnek olduğu düşünülen kişileri işaret etmek. Kant’a göre bu durum bir biçim ve kural olan ahlak yasasına aykırıdır. Çünkü doğru eylemler örneklerden değil kurallardan türetilmelidir. Buna göre kişilerin yanlış rol model olma ihtimalleri göz önünde bulundurulmalıdır: “teşvik kötü bir örnektir ve iki çeşit kötülüğe yol açar: Bir model olarak öykünmeye ve mazeret göstermeye” (Kant, 2003, s.124). Ahlak her kişinin özelinde tek tek kişiliğine yayılır. Nesnelliğe ulaşılmak istense bile öncelikle her kişi ayrı ayrı öznelini düzenlemekle yükümlüdür. Bir başkasına öykünmek bu özgünlüğü bozabilir. Ayrıca öykünme kişinin ahlaki eylemlerini meşru gösterme çabası için bir araç haline gelebilir. Bu nedenle kanıtlanmış örneklerin dışında bir örneğe teşvik etmek doğru bir yaklaşım olmayabilir.

Kant' a göre her türlü ahlaksal eğitimin temeline ahlaklı eylemenin sonucunda ortaya çıkan saygı yerleştirilmelidir. Böylece eylemler sadece ödeve uygun değil ödevden dolayı yapılacaktır (Kant, 1994, s.128). Eğitim ödeve uygun eylemeyi disiplin ile de kazandırabilir ya da ceza ve ayıplanma korkusu gibi faktörler doğru eylemleri ortaya çıkarabilir. Ama bu faktörler kalktığında doğru kabul edilen davranışlar da kalkabilir. Oysa yasaya saygıyı içselleştirmiş, ödevden dolayı eyleyen kimsenin herhangi bir yaptırıma ya da teşvike ihtiyacı olmayacaktır, denilebilir.

Kant, cinsiyet açısından ilişkileri ele alır ve bu konunun eğitimde hassas bir yere sahip olduğunu belirtir. Ona göre cinsel eğilim duygusu çok güçlüdür ve kötüye kullanılmaması için uygun bir eğitim verilmelidir. Bu eğitimde okul gereken sorumluluğu almalıdır. Kant bu düşüncesine dayanak olarak Rousseau'nun okulların böyle bir eğitimi verebilecek düzeye gelmedikçe kötülüklerin önüne geçilemeyeceğine dair düşüncesini gösterir. Böyle bir eğitim ahlaksal olarak insan onurunu merkeze alarak verilmelidir ki çocuk bu eğilimi neden kontrol altına alması gerektiğini kavrayabilsin (Kant, 2003, s.266). Günümüzde dahi hala tartışılan bir konu olan cinsel eğitim, Kant'ın eğitim düşüncesinde önemli görünmektedir. Onun okullara bu şekilde bir görev yüklemesi eğitime, eğitimciye duyulması gereken güvenden kaynağını alır, diye düşünülebilir. Hassas olarak nitelendirdiği bu konudan kaynaklı kötülüklerin ancak okul yoluyla çözümünün mümkün olduğunu söylemesinden yola çıkarak etiğin de ancak okul yani eğitim vasıtasıyla bir yaşam biçimi haline getirilebileceği çıkarımına ulaşmak mümkündür, denilebilir.

Kant eğitimde "saf pratik aklın metot" öğretisini temele alır. Buna göre ahlak yasası alışkanlık kazandırılarak kişilerde içselleştirilebilir. Saf pratik aklın metot öğretisinden anlaşılan ise saf pratik aklın yasalarının insanın ruhsal yapısına girmesi ve onun maksimlerini etkilemesinin nasıl sağlanabileceğidir. Yani burada amaç öznel pratik aklın nesnel olarak da nasıl pratik hale getirilebileceğinin kazandırılmasıdır (Kant, 1994, s.136). Bu amaçla yola çıkan Kant, toplumu gözlemleyerek ahlak yasasının hangi yöntemle kazandırılabileceğini bulur. Ona göre ahlak ilkelerinin tartışmaya açılması herkesin dikkatini çeker ve bu tartışmalar sırasında insanlar ayrıntılı bir şekilde düşünmek durumunda kalır. Sonunda erdemi koruma eğilimleri ile ahlak yasasına ulaşabilirler. Kant, çok genç insanların dahi bu yöntem ile yargı güçlerinin keskinleşebileceğini, örneklerle desteklendiğinde yasaya uygun davranmanın ve davranmamanın getirdiği duyguları tanıyarak alışkanlık yoluyla da olsa ahlaklı

eylemeyi kazanabileceklerini ifade eder. Bu yöntemi kullanmaları noktasında ise eğitimcilere büyük bir sorumluluk düşmektedir (Kant, 1994, s.166).

> Bilmem gençliği eğitenler, aklın ortaya atılan pratik sorunları seve seve didikleme düşkünlüğünü neden uzun zamandan beri kullanmadılar ve sırf bir ahlaksal kateşizm temeli koyduktan sonra gösterdikleri ödevlere verilecek örnekleri elde bulundurmak ve bunlarla farklı durumlardaki benzer eylemleri karşılaştırarak eylemlerin daha küçük ya da daha büyük ahlaksal içeriğinin farkına varma konusunda öğrencinin yargılamalarını harekete geçirmek üzere eski ve yeni zamanların biyografilerini neden araştırmadılar? (Kant, 1994, s.166).

Eleştirel düşünce eğitiminin 1950'lerden bu yana geliştiği (Bilgin ve Şenşekerci, 2008, s.15) göz önünde bulundurulduğunda Kant'ın o gün için bu eğitime verdiği önem dikkat çekicidir, denilebilir. Ayrıca yöntem biyografik araştırmalar gibi farklı yöntemler ile de desteklenmektedir.

Kant'a göre eğitim hep bir ilerlemeyi amaç edinmelidir. Çünkü insanın doğası da uygarlık da bu ilerlemeye uygun bir gelişim içerisinde yer alır. Eğer böyle olmasaydı insanların giderek barbarlaşması gerekirdi. Eğitim insanın bütün doğal yeteneklerinin kendisinden ve kendi çabası ile adım adım ortaya çıkarak gelişmesi için yol gösterici olmalıdır (Kant, 2016, s.32). Geliştiren eğitim aynı zamanda geliştirilmelidir. Ancak bu şekilde insanlığın nesiller boyu ilerlemesi mümkündür. Eğitim yerinde sayarken eğittiklerinin ilerlemesi mümkün olmayacaktır. Kant bu doğrultuda şöyle der: "Eğitimle insan tabiatının sürekli inkişaf edeceği ve insan tabiatına layık olacak bir duruma ulaştırılacağının farkına varmak sevindiricidir. Bu bize gelecekte daha mutlu bir insan soyu beklentisinin yolunu aralamaktadır" (Kant, 2016, s.36).

> Eğitim ancak nesiller boyu tatbikatla kusursuz hale gelebilecek bir sanattır. Her bir nesil bir önceki neslin bilgisiyle donanmış olarak insanın doğal yeteneklerini uygun nispet (yahut ölçüleri) ve amaçlarıyla bağıntısı içerisinde geliştirilecek bir eğitime gittikçe daha fazla yaklaşılabilir…(Kant, 2016, s.38).

Buna göre eğitim için nesiller arasında bağlantıyı sağlayacak bir köprü olma sorumluluğunu da içermelidir, denilebilir. İyi yetişmiş her nesil bir sonrakinin eğitimini üstlenmelidir. Böylece ilerleme kesintiye uğramaz ve insanlık gelişebilir.

> İnsan ancak eğitimle insan olabilir. Eğitimin kendisinden çıkardığı her ne ise o sadece odur. İnsanın ancak insan tarafından, yani eğitim görmüş insanlarca eğitilmesi dikkat çekicidir. Bu sebeptendir ki bazı insanların disiplin ve eğitime (talim ve terbiyeye) muhtaç durumda olması, onları önlerindekini eğitmek için uygun olmayan eğitimciler yapar (Kant, 2016, s.35).

Buna göre nerede ahlaka uygun eğitim almamış biri varsa dönüp kim tarafından eğitildiğine bakılabilir. Kant'ın bahsettiği eğitimcinin günümüzdeki karşılığı için

öğretmenlerdir, demek doğru olmayabilir. Çocuğun eğitimiyle ilgilenen, onu yetiştiren herkes bu kapsamda düşünülebilir. Ancak Kant, en iyi eğitim için bu işi görev olarak yapan, en iyi şekilde yetişmiş eğitimcilerin gerekli olduğunu vurgular. Çünkü insanın ne kadar gelişebileceğini kestirmek olanaksızdır. Bu olanaksızlık içinde dahi amaç, var olanı ortaya çıkarmak ve gelişebildiği kadar geliştirmektir. İşte bu yüzden eğitimcinin son derece iyi yetişmiş olması şart görünmektedir. Kant iyi bir eğitimciye ihtiyacı şöyle ifade eder: "eğitimimizi üstlenecek olan, insana göre daha yüksek tabiata sahip bir varlık olmuş olsaydı eğer insanın neye muktedir olduğunu o zaman görebilirdik" (Kant, 2016, s.35).

Kant, eğitimi ebeveynler açısından ele alır. Ebeveynler çocuk için birer kılavuzdur. Ancak eğitimde sadece ebeveyn ile yetinmek, eğitimin ilerlemeye yönelik olması gerektiği ilkesi ile bağdaşmayacaktır. Eğitim bu yol göstericiliğin dışında çalışılarak üzerine eklemeyi gerektirir. Üstelik eğitimi sadece ebeveynlere mahkûm etmek çocuğun varsa onların yanlışlarını öğrenmesine sebep olacağı gibi bu yanlışların düzeltilmesi fırsatını da elinden almak demek olacaktır. Oysa eğitim bu şekilde bir risk üzerine değil; sistemli ve amaçlı etkinliklerin yer aldığı sağlam bir sistem üzerine bina edilmelidir. Kant bu durumu şöyle gerekçelendirir: "Eğitimin mekanizması bir bilime dönüştürülmelidir, aksi halde asla tutarlı bir çaba-amaç olmayacaktır ve bir nesil bir başkasının bina ettiğini yerle bir edecektir" (Kant, 2016, s.40).

Kant eğitim konusunda ebeveynlerin düştüğü bir hatadan söz eder: Ebeveynler çocuklarını yetiştirirken o günün şartlarına uyum sağlayacakları şekilde yetiştirir. Oysa eğitim kısıtlı bir zaman dilimini planlayacak amaçlar edinmemelidir. Eğitimin amacı günü kurtarmak değil çok daha uzun vadelere hitap etmek olmalıdır, denilebilir.

> Bilhassa eğitimle ilgili tasarılar oluşturan insanların göz önünde bulundurması gereken bir eğitim ilkesi şudur: Çocuklar içinde bulunan zaman dilimi için değil, fakat gelecekte insanın mümkün gelişmiş durumu için eğitilmelidir; bir başka ifadeyle insanlık fikrini ve insanın umumi kaderini gözden kaçırmayacak(buna intibak edebilecek) bir tarzda eğitilmelidir. Bu ilkenin büyük önemi haizdir. Ebeveynler çocuklarını genellikle, dünya ne kadar kötü olursa olsun, kendilerini mevcut şartlara uydurabilecekleri tarzda eğitirler yalnızca. Fakat onlara bundan çok daha iyi bir eğitim vermelidirler ki, böylelikle gelecekte daha iyi bir dünya kurulabilsin (Kant, 2016,s.41).

Kant, eğitimin daha iyi bir dünya için evrensel olarak tasarlanması gerektiğini söyler. Çünkü insanın ulaşması gerektiği "iyi" de evrenseldir ve tüm insanlığı kapsar. İyi bir eğitimle sadece kişilerin çevresinde değil dünyada iyiliğe dair her ne varsa görünür olur. Bunun için yapılması gereken insanda var olan iyilikleri ortaya

çıkarmaktır. Bu noktada kötülüğe de değinen Kant, onun insanda bir tohum gibi var olmadığını, insanın doğasında yer alan eğilimlerin sınırlandırılmamasının sonucu olarak ortaya çıktığını belirtir (Kant, 2016, s.41).

Kant, eğitimin rast gele yapılamayacağını vurgular. Amaçlar belirlendiği gibi bu amaçların nasıl uygulanması gerektiği de bir eğitim taslağı olarak hazırlanmalıdır. Üstelik bu tasarı sadece mevcut nesli değil bırakılacak yönergelerle gelecek nesilleri de düşünerek hazırlanmalıdır. Böylelikle birbirini takip eden adımlarla ilerleyen insanın tabiatında var olanı ortaya çıkarabilmesi olası görünmektedir. Kant bu durumu ayıkulağı bitkisinden yola çıkarak şöyle açıklar:

> Bir kökten filizlendiğinde bu bitki sadece tek renkte çiçek açar; ama tohumdan filizlendiğinde çiçekler çok değişik renkleri ihtiva eder. Tabiat bitkiye bu çok çeşitli tohumcukları yerleştirmiştir ve bunların gelişimi sadece uygun ekim ve dikim meselesidir. O halde bu insan için de böyledir (Kant, 2016, s.37).

Buradan eğitimin genel amaçlardan oluşsa dahi bu amaçlara ulaşabilmesinin yolu tek tek bireylerin nasıl eğitileceği, yani bireysel farklılıkların dikkate alınması gerektiği ile ilgili olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü kimde hangi çiçeklerin yeşerebileceği bilinmemektedir.

Kant eğitimin insanın kendisine dair bir ödevi olduğu düşüncesindedir. Bu nedenle eğitim her ne kadar çocuk yaşta eğitim verenlerin sorumluluğunda görünse bile. Bu imkânları elde edememiş kişilerin de açığı kapatmak adına kendilerini bir şekilde eğitmeleri sorumlulukları vardır, denilebilir. "insanın ödevi kendisini geliştirmektir; (ruhunu, dimağını) inceltmektir ve kendisini yoldan sapmış bulduğunda (yoldan çıkanı) ahlaki yasanın boyunduruğu altına sokmaktır (Kant, 2016, s.38)."

Kant eğitimin amaçlarından biri olarak kişilerin kendilerine duydukları sevginin geliştirilmesinden söz eder. Bu sevgi ahlak yasasına uyan kişinin bu sebeple kendisiyle barışık olmasında temelini bulan bir sevgidir. Kant bu sevgiyi "öz sevgi" olarak ifade eder ve insanlığın sevgisiyle iç içe olduğunu söyler. Öz sevgiyi yaratmanın yolu ise ahlak yasasına uyan çocukta her defasında iyiyi göstermekten ya da kendisinin dışında gerçekleşen ahlaka uygun örnekleri vermekten geçer (Kant, 2003, s.149). Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır: Kant öz sevgisi eğiliminin örneklerle karşılaştırılarak oluştuğunu söylerken olumlu çıkarımları kast eder. Kimi zaman karşılaştırmalarda kişinin kendisine biçtiği ya da başkaları tarafından biçilen değerden daha yukarı gördüğü durumlar vardır. Böyle bir durumda kişi kendisini başkalarıyla karşılaştırır. Ya kendisini üstün görür ya da aşağı görerek kıskançlık ve öfke duyar.

Oysa kişinin kendisini karşılaştırması gereken ölçüt başkaları değil ahlak yasası olmalıdır. Böyle bir hataya düşülmesine çoğunlukla ebeveynlerin yanlış tutum ve davranışları neden olmaktadır. Kant bu tür ebeveynlerin temelde sorunlarının çocuklarını ahlaklı yetiştirme kaygısı taşımamaları olduğunu söyler. Buna maruz kalan çocukğun ahlaki değerlerden nefret etmeleri de ihtimaldir (Kant, 2003, s.151). Kant'ın yaptığı bu tespit eğitimcilerin alanına taşınacak olursa öğrencilerin doğrudan ya da dolaylı olarak karşılaştırılmalarının bir etik ihlal olduğu kendisini gösterecektir. Bir öğrencisini örnek alın, nasıl ki doğrudan bir karşılaştırma ise gerek çözebildiği bir sorudan gerekse de ahlaklı bir eyleminden dolayı bir öğrenciyi tebrik etmekle yetinmeyip ona övgüler düzmek de dolaylı olarak karşılaştırma olacak ve diğer öğrencilerin öz sevgisine zarar verecektir, denilebilir.

Kant eğitimin din aracılığı ile yapılmaması gerektiğini ifade eder. Ona göre çocukların ahlaki terbiyelerinin dini yapılanmalara bırakılması kötülükten Tanrı korkusuyla sakınan insanların yetişmesine neden olmaktadır. Oysa kötülük aracısız uzak durulması gerekendir. Buna göre Tanrı'ya inancını bırakan kişi her türlü kötülüğü yapabilir, ya da Tanrı yasaklamasaydı kötülük olmazdı. Üstelik Tanrı yasakların arada sırada delinmesine göz yumabilir (Kant, 2016, s.45). Oysa kötülüğün kendisinden ve kişiye yaşatacağı ruhsal tahribattan çekinen kişi ahlaki davranmayı başka bir sebebe bağlamadan tercih edecektir, denilebilir.

> Eğitimde her şey doğru ilkeler tesis etmeye ve çocukların bunları anlayıp kabul etmesine önderlik etmeye dayanır. İğrenç ve saçma olan yerine nefreti; insan ve Tanrısal ceza korkusu yerine kendisi vicdanının korkusunu; insanların kanaatleri yerine öz saygısını ve iç vakarını; söz ve safi dürtüler yerine eylemlerin iç değerini; duygu yerine anlayış gücünü; kasvetli, ürkek ve kederli adanmışlık-dindarlık yerine neşeliliği ve iyi huylu dindarlığı koymasını öğrenmelidirler (Kant, 2016, s.123).

Kant eğitimde insan doğasının bir parçası olan "eğilimler" konusunu ele alır. Eğilimler sınırları çizilmesi gereken itkiler olsa da aynı zamanda insanları iyiye yönlendirmesi açısından istifade edilebilecek özelliklerdir. Örneğin çocuklar çalışmak gibi bir "iyi" yerine fazlaca oyun oynamaya yönelerek bu durumdan oldukça haz alırlar. Ancak bir yandan çalışmanın ahlaki vurgusu (çocuğun yaşına uygun olması koşulu ile) yapılırken diğer yandan bu yönde bir davranış geliştirene kadar oyun ya da hoşa giden bir yiyecek araç olarak kullanılabilir.

> Daha eğitilmemiş ya da yabanileşmiş bir ruhsal yapıyı ahlaksal iyinin yoluna sokmak için onu kendi yararıyla bağlamak veya zarara uğramayla korkutmak gibi bazı hazırlayıcı rehberliklerin gerekli olduğu yadsınamaz; ama bu

mekanizma bu tasmalar etkisini gösterir göstermez saf ahlaksal hareket nedeni ruha getirilmelidir (Kant, 1994, s.164).

Kant eğitimde bazı unsurların kendisinden daha çok amaç olanlar için vurgulanması gerektiğini söyler. Bunlar eğitim ve kültür bütünlüğünde önemli olan, tek başına yarasız olan özelliklerdir. Buna göre anlayış-kavrayış gücünü artıracak bir nüktedanlık sadece insanları eğlendirme amacından; iyi bir hafıza gücüyle sağlam bir muhakemeyi birlikte geliştirmek, bilgi yükü taşımaktan daha anlamlı görülür (Kant, 2016, s.90).

Kant ahlak ilkelerini kavramsal olarak değerlendirir. Bu noktada ilkelere açıklık getirmek onların ahlaksal bir bilinç uyandırması açısından önemlidir. Aksi durumda çocuğun kavram kargaşası nedeniyle ahlak yasasını içselleştirememe sorunu ortaya çıkacaktır, denilebilir. Ayrıca ahlak ilkelerinin hayranlık uyandıran insanlarla ilişkilendirilmesi de bu ilkelerin benimsenmesi açısından yeterli değildir. İlkelerin pratik olarak hayat bulması ihtiyacı vardır. Bu nedenle ilkeler insan ilişkileri ile birlikte düşünülmelidir (Kant, 1994, s.170). Buradan yola çıkılarak ahlak ilkelerinin tek tek durumlar ve kişiler için farklı değerlendirilmesinin uygun olacağı söylenebilir. Sınav yaptığımız öğrencilerden çaba harcadığı halde sağlık problemleri nedeniyle başarısız olan bir öğrencinin herkesle aynı ölçütlere göre değerlendirilmesi, bizlere adil olmalıyız ilkesini verecek midir, sorusu bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Eğitimde çalışmak önemli bir kavramdır ve çocuklar bunun için sıkça teşvik edilir. Kant çalışmanın öneminden bahsederken insanın amaçsız olarak boş işlerle uğraşmasını hiçbir şeyle uğraşmamaktan daha kötü bulur; çünkü birincisi insanları kandırmakla sonuçlanabilir (Kant, 2003, s.189). Böyle bir durumda kötülüğün arttığını görebiliriz. Kendisine amaç verilmemiş veya bir amaç için rehberlik edilmemiş öğrencilerin kimi zaman aile kimi zaman öğretmen baskısıyla sadece okuyor ya da yapıyormuş gibi davrandıklarının gözlemlenebilir olması örnek olarak verilebilir.

Kant, bilimlerin eğitimdeki rolünü ele alır. Bu bilimlerden humaniora (insani) olanlar insanı yetkinleştirir. Böylece insanlık bilen kişi başkalarının yazgısına katılabilir. Kant'a göre bu tür bilimlerin bilge olmaya çok fazla katkısı bulunmasa da her öğrenci onlardan yumuşak huyluluk ve yetkinlik adına bir şekilde pay alır. Bu bilimler insanın mizacına işler; ancak sonradan herkeste farklı bir biçimde, kendisine göre bir yumuşak huyluluk oluşturur (Kant, 2003, s.213).

Kant'a göre insan tabiatı itibariyle iyi huylu olabilir ve içgüdüsel olarak iyi davranabilir; ancak erdemli olmak için gerekli koşul ilkelere göre alıştırma yapmaktır.

Alıştırma yolu ile ahlak eğitimine katkı sağlanabilir (Kant, 2003, s.260). Buna göre eğitimde alışkanlık kazandırmak önemlidir, denilebilir. Bu alışkanlıklar kişilerde iyi olanın yeterince kök salmasını sağlayabilir.

Eğitimde bir diğer önemli nokta uygun deneyimlerle eğitimin desteklenmesidir. Deneyim aracılığı ile aktarılan her şey öğretimin temelini oluşturur. Kant, çocuklara deneyimde onaylanabilen ve gözlenebilenden fazlasının verilmemesi gerektiğini söyler. Çocuklar bu şekilde deneyimden türettikleri ile kavramlara alıştırılır. Örneğin yalan söylemek kötüdür ve bu kötülük kavramın içerisinde yer alır. Yalan söyleyen kişi konuşmaya layık değildir. Çocuğa bu davranışın kötü olduğu onunla konuşmayarak deneyimletilebilir (Kant, 2003, s.265). Ancak Kant'ın bu örneğinde dikkat edilmesi gereken nokta çocuğa yaptığı yanlıştan ötürü ceza vermek, değildir. Bu yanlışla hayatına devam edecek olursa karşılaşacağı olumsuzlukları deneyim yolu ile aktarmaktır. Bunu yaparken de çocuğun yaşı ve kavrama düzeyi dikkate alınmaktadır.

Kant'ın eğitim görüşü insan değerine vurgu yapan dolayısı ile kişileri her yönü ile insanlaştıran bir görüştür, denilebilir. Buna göre insan değeri tek tek her kişinin değeridir. Bu nedenle kişiler kendi değerlerinin farkında olacakları bir eğitimden geçmelidir. Bu değer onun insani değerlerini ne kadar ortaya koyabildiği ile ilişkilidir. Böyle bir bilinçle hareket eden kişi diğer insanlarla insanlık ortaklığında birleşmeyi bir sorumluluk olarak görebilecektir.

Kant'ın eğitim görüşü insanlığı amaç edinir. Ancak insanlığa her defasında tek tek kişilerin ve durumların doğru değerlendirilmesi sonucu alınan kararlarla ulaşılır. Bu değerlendirme bilgisel bir etkinlik olarak gerçekleşir ve insanın değerine korumaya dayanır. (Cenan, 2016, s.159).

Etik bir eğitimden geçen insanın kendisini insanlıkta bulması ve doğrultuda bir yaşam sürmesi içselleştirilmiştir. Bu sayede kişi kendini başkasının yerine koyabilir ve eylemlerinde herkesi hesaba katabilme sorumluluğunu alabilir. Üstelik böyle bir eğitimden geçen kişi için bunu yapmak oldukça sıradan, olağan bir iş olarak görülür (Çotuksöken, 1995, s.51).

Kant insanı mutluluğa ulaştıracak olan şeyin ahlaksal yetkinlik olduğunu söyler ve ekler: "peki ama bu yetkinlik nerede aranacak ve onu hangi bakımdan umut etmek mümkündür? Eğitim dışında hiçbir yerde ve hiçbir bakımdan" (Kant, 2003, s.267). Buradan hareketle esas mutluluk ahlak yasasına uygun hareket etmekle, insanı insani değerlerle buluşturmakla mümkün görünmektedir. Bunu sağlayacak olan ise ancak bu doğrultuda verilecek olan bir eğitimdir, denilebilir.

Aristoteles ve Kant'ın İnsan Doğası, Etik ve Eğitim Görüşlerinin Karşılaştırması

Kant ve Aristoteles'in felsefi görüşlerinde temel olarak kabul edilebilecek ortak yön için insan türünün diğer canlılardan farkının ortaya koyulmasıdır, denilebilir. Bu fark akıldır. Her iki filozofun düşüncelerinin merkezinde akıl ile isteyebilen ve bu doğrultuda eylemde bulunabilen insanın insanlığı ele alınmıştır.

Akıl, insanda ruhun özüdür. Düşünme ve bilme etkinliklerinin yer aldığı bu öz ile insan var olana ya da nesneye yönelir ve onu kavrar (Çotuksöken, 2009-2010, s.44). Ancak ruh aracılığı ile ortaya çıkan etkinlikler türü ve kaynağı itibariyle her zaman insana işaret etmeyebilir. İşte bu noktada insana özgü etkinliklerin neler olduğu ve neler olması gerektiği soruları, Aristoteles ve Kant tarafından tartışılmış ve düşünce sistemleri çıkan bu sonuçlar üzerine bina edilmiştir, denilebilir.

Her iki filozofta aklın özsel içeriği birbirine oldukça yakın görünmektedir. Buna göre aklın varlığının özsel koşulu çelişmezlik yasasıdır. Rasyonel bir öznenin bu tanıma uygun olarak belirli ilkeler doğrultusunda eylemde bulunmasının gerekliliği onun akıl varlığı olmasını karşılamaktadır (Erkızan, 2006, s.480).

Aristoteles ruhu akıl sahibi olan ve olmayan olarak ikiye ayırır. Akıl sahibi olmayan kısımda insanın diğer canlılarla ortak etkinlikleri söz konusudur. Büyüme, beslenme, istek duyma gibi özellikler bu kısımda yer alır. Ardından insanın akıl sahibi yanını da ikiye ayırır: Birincisinde akıl salt olarak ele alınır. Düşünme, eleştirme, çıkarımda bulunma gibi özellikler bu kısımda yer alır. İkincisi ise kendisine egemen olunabilen, insanın eğilimlerine yenilmesinin önü alınabilen akıl olarak tanımlanır.

Kant ise öncelikle insanı genel olarak akıl ve eğilim varlığı olarak ele alır. Tıpkı Aristoteles'te olduğu gibi akıl, insanın eğilim varlığı olma yönü için bir tür sınır olarak kabul edilir. Kant, insanın doğası gereği bu şekilde bir sınır belirleyebilme özelliğine "özgürlük" adını verir. Ayrıca akıl teorik akıl ve pratik akıl olmak üzere ikiye ayrılır. Teorik akılda duyusallık ve deneyim söz konusu iken pratik akıl bu duyusallığı aşan nedenlerle ilgilenir. Bu noktada Aristoteles'e dönüp bakıldığında benzer bir yaklaşım dikkat çeker. Aristoteles metafizik olanla ilgili "madem taşıyıcıları farklıdır, ruhun kendileri aracılığıyla onları bildiğimiz kısımlarının da farklı olması gerekir" (Aristoteles, 2016) der.

Her iki filozof için de ahlak kavramı insanın akıl varlığı olma ilişkisi ile ele alınır. Buna göre Aristoteles'te ahlaklı olmak, akıl yolu ile orta yolu bularak erdemli olmaktır. Erdemli olmak ise insanı yaşamda nihai amaç olarak kabul edilen mutluluğa

götüren yoldur. Aristoteles, herkes için aynı, değişmez bir mutluluk olduğunu iddia eder. Bu mutluluk aynı zamanda en yüksek iyidir. Aristoteles mutluluk kavramının en yüksek iyi olarak ne anlama geldiğinin daha iyi anlaşılması için insanın işinin ne olduğunun bulunması ve bu noktadan hareket edilmesi gerektiğini söyler. Buna bağlı olarak meslekleri ele alır. Çünkü bir meslekte iyi olanların iyi olması, onların işiyle alakalıdır. O halde insanın da tür olarak bir işi olduğu söylenebilir (Aristoteles, 2009, s.17). İnsan türünün diğer türlerden farklı olarak ortaya koyabildiği eylemleri onun esas işini oluşturmaktadır. Böylece ortaya insana özgü bir eylem yaşamı çıkmaktadır. Bahsedilen eylem yaşamı, etkinlik halinde ortaya çıkan erdem yaşamıdır. Bu etkinlikler insanın işinin akla uygun etkinlikleridir. Örneğin bir gitarcının işi gitar çalmaktır ancak erdemli gitarcının işi iyi gitar çalmaktır. O halde insanın işi akla uygun eylemek ise erdemli insanın işi akla uygun iyi eylemektir (Aristoteles, 2009, s.18).

Kant ise ahlakta aklın merkeze alınması konusunda Aristoteles ile birleşmekle birlikte birçok temel farklılık ortaya koyar. Ona göre kişiyi ahlaklı yapan insanın doğası gereği uyması gereken ahlak yasasıdır. Bu yasa bir tür biçimdir. Kişi karar verirken ya da eylemde bulunurken kendi istemelerini ahlak yasasına uygun olarak belirlediği takdirde ahlaklıdır. Çünkü bu istemeler saf pratik akıldan dolayıdır. Akla aykırı olan ahlaka da aykırıdır. Hatta akla uygun gibi görünen dahi saf, çıkarsız bir iyi isteme değilse yine ahlaka aykırıdır. Kant bu noktada erdemleri ve mutluluğu ele alır. Ona göre istenen ne erdemli olmak için ne de mutlu olmak için istenmelidir. Bunlar ahlaklı eyleyen kimseler için birer sonuç olabilir; ancak amaç değildir. Üstelik mutluluk aynı zamanda insanın doğa varlığı olma yönüne paralel olarak bir neden olarak da kabul edilir. "mutlu olmak, zorunlu olarak her akıl sahibi ancak sonlu varlığın arzusudur, dolayısıyla da bu varlığın arzulama yetisini kaçınılmazcasına belirleyen bir nedendir" (Kant,1994,s.28). Bu noktada ahlaklı insanda belirleyici olan (mutluluğa rağmen) arzulama yetisine ahlak yasasına aykırı olduğu durumlarda dur diyebilmektir.

> Mutluluk kavramı her zaman nesneler ile arzulama yetisi arasındaki pratik ilişkinin temelinde bulunduğu halde yine de yalnızca öznel belirleyici nedenlere verilen genel addır, kendisi belirli bir şeyi belirlemez; oysa bu pratik sorunda tek söz konusu olan bu belirlemedir ve bu olmadan sorun çözülemez. Bir insanın kendi mutluluğunu nerede gördüğü, herkesin kendi özel haz ve acı duygusuyla ilgilidir; hatta bir ve aynı öznede bile, bu duygunun değişimine göre farklılık gösteren gereksinmelerle ilgilidir (Kant, 1994, s.29).

Görüldüğü gibi Aristoteles mutluğun kişilere göre değişmezliğini savunurken Kant mutluluğu tamamen öznel olarak kabul eder. Kant'a göre kişi, değeri ve mutluluğa

layık olma haliyle olanaklı bir dünyadaki en yüksek iyiyi meydana getirir (Kant,1994, s.121). En yüksek iyi ise ahlak yasası dâhilinde ele alınır: "ahlak yasası en yüksek iyiyi ve onun gerçekleşmesini ya da geliştirilmesini saf istemenin nesnesi yapan neden olarak görülmelidir" (Kant, 1994, s.119). Buna göre en yüksek iyi saf istemenin kendisidir. Oysa Aristoteles için mutluluk ve en yüksek iyi birbirinden ayrılmaması gereken bir bütündür (Aristoteles, 2009, s.21).

> Ahlaksal davranış en yüksek iyi kavramında,(duruma ilişkin olan) geri kalanın, yani mutluluktan pay almanın koşulunu oluşturur. Şimdi bundan şu sonuç çıkar: ahlak kendi başına hiçbir zaman mutluluk öğretisi, yani mutluluktan pay alabilmek için bir talimat olarak ele alınmamalıdır; çünkü ahlak yalnızca mutluluğun akıl koşuluyla ilgilidir, onu elde etmenin araçlarıyla değil (Kant, 1994, s.141).

Kant'ın mutluluğa dair görüşünde bir nokta dikkat çekmektedir. Kant'ta mutluluk Aristoteles'te olduğu gibi bir amaç değildir; ancak Kant mutluluk ilkesi ile ahlaklılığı ayırırken ikisini birbirinin karşısına yerleştirmez, sadece ödev söz konusu olduğunda mutluluğun hesaba katılmaması gerektiğini söyler. Hatta mutluluk ödevin yerini bulması için gerekli olan araçları da sağlayabilir. Bu nedenle Kant kişinin mutluğa dair bir çabasının olmasını bir ödev olarak görür (Kant, 1994, s.102).

Kant için mutluluğun kişinin kendine yönelik olması bir değer ifade etmez. "bir kimse kendi mutluluğunu sağlarken başkasınınkine sadece engel olmuyorsa bu bir ahlaksal liyakat değildir, ama ahlaksal bir suç da değildir" (Kant, 2003, s.216). Buna göre kişi mutlulukta ahlaksal olanı yakalayabilmek için insanlık adına mutluluğu amaç edinmelidir. Örneğin iyi bir eğitim almak kişinin kendisini mutlu edebilir; ancak başkalarının da iyi bir eğitim almasına yardımcı olmak, insanlığa katkı sağlayan ve kişinin kendisinin dışındakileri de gözettiği bir mutluluk amacı olabilir.

Aristoteles ve Kant'ın ahlak anlayışlarında bir diğer benzerlik amaç olan ve olmayan konusundaki görüşlerinde ortaya çıkmaktadır. Aristoteles'e göre "amaç ona erişildikten sonra olacak bir şeylerin uğruna değil, her zaman yalnız kendisi için istenir" (Aristoteles, 2000, s.240). Amaç olan; bir başka şey nedeni ile tercih edilmeyen, en çok kendisi için tercih edilendir (Aristoteles, 2009, s.195). Kant'ta ise bu ifade amaç ve araç olarak karşılık bulur. Ona göre amaç olan şey bir başka şeyin araya girmediğidir, denilebilir. Onun dışında kalan her şey ya iyiye götüren ya da eğilimlere yönelik olan araçlardır.

Her iki filozof da bazı iyileri araç olan iyiler olarak ele alır. Aristoteles en iyi olan mutluluk için diğer iyileri (zenginlik, güç gibi) mutluluğa ulaşmayı

kolaylaştırabilen araçlar olarak tanımlarken Kant aynı iyileri ahlak yasasına ulaşmayı kolaylaştırıcı faktörler olarak görür.

Aristoteles; "iyiyi" amaçla ilişkisinde ele alır ve kendi başına olanla yararlı olandan ayırır. Buna göre cesaret onur verdiği için, göz görmeye yaradığı için, zenginlik refah için iyi kabul edilebilir. Ancak kendi başına iyiye insanın yapacağı veya elde edebileceği bir şey olarak bakmaz. Öyle bir iyi olmalı ki diğer iyiyi bulmak konusunda ölçüt olmalıdır (Aristoteles, 2009, s.15).

> Sanat ürünlerinin iyi olması kendilerinde bulunan bir özelliktir. Demek ki bunların belirli bir özellik taşıyacak şekilde ortaya konması yeter; oysa erdemlere uygun yapılanlar kendileri belli özellikleri taşımakla adilce veya ölçülü bir şekilde yapılmış olmazlar; ancak onları yapanın belirli özellikler taşımasıyla adilce ve ölçülü bir şekilde yapılmış olurlar. İlkin yapan bilerek yapıyorsa, sonra tercih ederek ve kendileri için tercih ederek yapıyorsa üçüncü olarak da emin ve sarsılmaz bir şekilde yapıyorsa (Aristoteles, 2009, s.34).

Buna göre erdemi kendinde iyi yapan şey onun kim tarafından nasıl yapıldığı ile ilgilidir, denilebilir. Kant ise iyi ve kötü kavramının ahlak yasasından sonra ve onun aracılığı ile tanımlanabileceğini söyler. Araç durumunda olan "iyiler" için iyi değil, "iyi duyma" ifadesini kullanır. Çünkü onlara akıl yolu ile değil, duyular ve deney yolu ile ulaşılabilir (Kant, 1994, s.70).

Kant için iyi olanda ölçüt tüm insanlığın gözetilmesi iken Aristoteles'te bu "kent" için iyi olarak ortaya çıkar. Aristoteles, siyasetin amacının diğer amaçların üstünde olduğunu düşünerek onun amacına yönelik olarak "insan için iyi olandır" ifadesini kullanır. Buradan yola çıkan Aristoteles, bir insan ve bir kentin iyisi aynı ise kent için iyi olanın tercih edilmesini daha uygun bulur (Aristoteles, 2009, s.20). Bu yaklaşım her iki filozofun kişilerin kendilerine nasıl davranmaları gerektiği noktasında da ortaya çıkar. Aristoteles kişinin kendisine yapacağı haksızlığı aslında kente-topluma yapılan bir haksızlık olarak görür (Aristoteles,2009, s.113); Kant ise bu tür bir haksızlığın esasında insanlığa zarar verdiği görüşündedir.

> Yalnız ruhun kötülükleri değil, bedenin kimi kötülükleri de isteyerek edinilir, kınadıklarımız da bunlardır; hiç kimse doğuştan çirkin kişileri ayıplamaz, hareketsizlik ya da özensizlik nedeniyle çirkin olanları kınar. Güçsüzlük ve sakatlık konusunda da bu böyledir. Nitekim hiç kimse doğuştan bir hastalık yüzünden ya da yaralanmadan ötürü kör olan birini kınamaz daha çok acıma duyar; oysa ayyaşlık yüzünden ya da başka bir şeye düşkünlük yüzünden öyle olan birini herkes kınar (Aristoteles, 2009, s.55).

Aristoteles' in hareketsizlik ve özensizlik ile ilgili söyledikleri Kant'ın kendimize karşı ödevlerimiz konusunda söyledikleriyle bağdaşmaktadır. Kişinin

kendine karşı özensiz oluşu ahlaka aykırıdır; çünkü kendi kişisinde insan değerini düşürmektedir. Aristoteles'in bahsettiği kınamaya insan nesne olamaz. Burada ödev kişinin insan değerine yakışır şekilde kendine özen göstermesidir, denilebilir.

Aristoteles ve Kant'ta erdeme ait bazı kavramların karşıtları da verilerek karşılaştırılması, onların ahlak anlayışlarına açıklık kazandırmak adına yararlı olabilir. Aristoteles, her bir kişinin isteği ona doğru görünendir, ifadesinden yola çıkarak iyinin genel ve doğru iyi olması gerektiği noktasından hareketle sıradan insan ile erdemli insanın farkına ulaşır. Ona göre sıradan insanın herkes için iyiye ulaşması rastlantısaldır. Erdemli insan ise bunu becerebilendir. Çünkü o haz yüzünden yanılmayacaktır (Aristoteles, 2009, s.52). Bu noktada Kant işi sağlama alır ve istemenin yasasıyla erdemli, onun ifadesiyle ahlaklı kişiye ulaşır.

Kant erdemi eylemde değil niyette arar; ancak onun bahsini ettiği niyet tanrısal istemede olduğu gibi tamamen saf bir niyet değildir; eğilimlere rağmen yasaya uyma çabasıyla çatışma içerisindeki niyet, esas erdemdir (Kant, 1994, s.93). Buna göre erdem için insanın zaaflarını kabul edip bu zaaflara yenik düşmemek için akıl yürüterek kendisinde olan özgürlüğü ortaya koyma gayretidir, diyebiliriz.

Aristoteles'e göre tutumluluk, cömertlik, eli açıklık gibi kavramlar ortayı bulunduğunda erdemdir. İhtiyaçları fazlasından ayıran Kant ise ölçü olarak hazda aşırılık olarak bolluğu ve rahatlıkta aşırılık olarak tembelliği gösterir. Aşırı bolluk insanı birçok nesneye bağımlı yapabilir; tembellik ise gücü azaltır (Kant, 2003, s.188). Buradan hareketle iki filozofun da erdemde orta yolu bulmak gerektiği görüşünde oldukları çıkarılabilir.

Kant' a göre erdem bütün eğilimler, yararlar çıkarıldığı halde uğruna pahalıya mal olacak fedakârlıklarda bulunabileceğimiz değerlerdir (Kant, 1994, s.168). Sefalet çektiği halde hırsızlık yapmayan kişinin durumu, dürüstlük adına ölümün göze alınması gibi örnekler erdemi ortaya çıkarır.

Kant için erdem bir idealdir ve kimse gerçekten erdemli olamaz (Kant, 2003, s.259). Çünkü Kant insanın bir eğilim varlığı olduğunu yadsımaz. Buna göre kimse eğilimlerini tamamen kontrol altına alamaz ve bu beklenemez. Erdemli olmak sadece olabildiğince mümkün kılmak istenir ve bunun çabasında olunabilir. Buradan yola çıkarak erdem hata yapma olasılığı olan insanın bu yolda ilerleme çabasıdır, denilebilir.

Aristoteles erdem ve karakter oluşumuyla yakından ilgili olan tercih kavramını ele alırken onun elimizde olan ve akıldan pay alan olduğunu ifade eder. Bu yönüyle tercih, insanı tür olarak diğer canlılardan ayıran da bir kavramdır. Tercih iyinin kötünün

belirlenmesidir. İsteme ve tercih birbirinden farklıdır. Kişi sağlıklı olmayı isteyebilir, ancak bunun için yapılması gerekenleri tercih eder. O halde isteme bir amaçsa tercih ona giden araçlardır (Aristoteles, 2009, s.48). Bu noktada insandan beklenen tercihleri akıl doğrultusunda yapmasıdır, denilebilir. Üzerine iyice düşünüp taşındıklarımız tercihlerimiz olursa sonuç bu yönde gerçekleşebilecektir.

Kant'a göre karşılıklı sevginin azamisi dostluktur ve bu bir fikirdir; çünkü sevgiyi belirleme ölçütüdür. Kant fikirler için ölçüt tanımını kullanırken ölçünün örnek olması halinde artık onun bir ideal olacağını söyler (Kant, 2003, s.217). Kant, dostluğun ilk olarak kişilerin geçimlerinin sağlanmasını birbirlerine emanet etmesiyle ortaya çıktığını söyler. Ona göre ihtiyaçlar arttıkça bunun için harcanacak zaman azalmıştır. Hatta dostların böyle bir talepte bulunması çıkar olarak adlandırılır ve dostluk son bulur (Kant,, 2003, s.219). Kant' a göre uygar ve ahlaklı kişi ilkeler belirleyerek özelden çok genel dostluklar kurabilir. Böyle dostluklarda beklenti daha az olacağı için serzeniş de olmayacaktır. Aynı zaman da dostlukta akıl ve ahlaklılık açısından denklik de aranmalıdır. Başka türlüsü geçinmeyi zorlaştıracaktır (Kant, 2003, s.222).

Aristoteles ise dostlukta bazı ölçütler belirler. Buna göre dostluk için belirlenen bu ölçütler doğrultusunda hareket eden kişiler dostluk gösterebilir. Örneğin dostlukta kişi sahip olduğundan fazlasına sahipmiş gibi samimiyetsiz davranarak karşısındakini yanıltmaz ya da dostluk yapmak istediği kişiyi ne aşağı çeker ne de hak etmemesine rağmen onu över. Ayrıca genel olarak dostluk gösteren kişiler kendi gibi düşünmeyenlerle zıtlaşmaz. (Aristoteles, 2016, s.97). Görüldüğü gibi Aristoteles de Kant ile benzer bir şekilde dostlukların genel olarak sergilenmesi taraftarıdır.

Pek çok erdemin ortaya çıkmasına engel olan kıskançlık ve haset her iki filozof tarafından ele alınır. Kant başkalarının kötü durumlarına bakarak o durumda bulunmadığımıza sevinme halimiz için "fesat" tanımını kullanırken başkalarının mutlu olmasını istememeye "haset" adını verir. Fesatlıkta masum gibi görünen ancak kişiyi bir başkasına nazaran aynı durumda olmadığı için memnun eden bir eğilim vardır. Ona göre en kötü olan üç hal vardır: nankörlük, haset ve başkalarının zararına sevinmek (Kant, 2003, s.233). Fesat olma hali bu üç büyük kötülüğün zeminini oluşturmaktadır. İnsanlar kötü durumda bulunmadıkları için elbette memnun olmalı; ancak bunun bir örnek üzerinden sağlanması etik değildir. Hiç kimse kendisinin düşkün, aciz durumuna bakılarak başkası için memnuniyet sağlayan bir nesne olmayı istemeyecektir. Birçok kültürde başkalarının haline bakarak (onlar için üzülsek dahi) kişilerin kendi hallerine şükretmeleri yaygın bir davranıştır ve oldukça da teşvik edilir. Ancak bunun yanlış

olduğu bilgisi edinilerek eğitim yoluyla aktarılması aracılığı ile evrensel bir tutum geliştirilebilir. Aristoteles ise bu kavramlara şöyle açıklık getirir:

> İnfial, kıskançlık ve hasetin ortasıdır, bunlar da çevremizdekilerin durumlarına ilişkin duyulan acı ve hazla ilgilidirler; infial duyan haksız yere iyi durumda olanlar karşısında acı duyar, kıskanç ise bunu aşırıya götürerek iyi durumda olan herkes karşısında acı duyar; haset duyan ise üzülmekten öylesine uzaktır ki başkasının acı duymasına sevinir (Aristoteles, 2009, s.40).

Kant, sevgi ve saygıyı iki eğilim olarak görür. Saygıyı manevi değere dayandırırken sevgide belirlenimin başkasının görece değeri ile oluştuğunu söyler (Kant, 2003, s.200). Kant başkalarından saygı görme isteğini olumlu ve karşılıklı olarak beslenebilir bulur. Bunun altında başkalarının hakkımızdaki yargılarını önemsemek yatar. Çünkü doğru algılanmayı herkes ister. Bu eğilim haysiyeti oluşturur. Ancak saygıyı araç olarak çıkar amaçlı talep etmek saygı düşkünlüğüdür ve karşıdaki insanlarda ters tepebilir (Kant, 2003, s201). Bu kavramların karşıtı olarak kabul edilebilecek nefret ve hor görü kavramlarını karşılaştıran Kant, nefreti daha az zarar verici bulur. Çünkü nefrette muhataplar bellidir ve kişi hâlâ kendisinin ve başkalarının gözünde değer sahibi olabilir. Hor görüde ise kişinin hem kendi hem başkalarının gözünde değer bilincinin sarsılması ve hatta yok olması söz konusudur (Kant, 2003, s.201). Bu durum tek kişide insanlığın değerinin zarar görmesidir. Hor görülen kadar insanı nesne durumuna soktuğu için hor görenin de değerini azaltabilir. Nitekim biriyle alay edilip görüldüğüne şahitlik ettiğimizde sadece nesne durumuna gelen kişiye acıyarak bakmayız, eylemi gerçekleştirenin de tavrını bir o kadar sorumlu buluruz. Öyleyse denilebilir ki hor görüye meydan vermemek her iki taraf için de ödevdir.

Kant, ahlak yasasının devreye girmesiyle eğilimlerin ve buna bağlı olarak alınacak hazzın engellenmesinden kaynaklı bir acının a priori olarak var olduğunu söyler. Kişinin engellenmiş eğiliminin kaynağı ise ya ben sevgisi (öz sevgisi) ya da kendi kendisinden hoşlanmasıdır (kendini beğenmişlik). Öz sevgi yasaya uygunluk koşuluyla, sınırlandırılıp kabul edilebilirken, kendini beğenmişlik ahlak yasasınca kabul edilemez (Kant, 1994, s.81).

Kant, gurur ve kibir konularını ele alır, ona göre kişi kendisinde bir değer görür ki bunu başka şeylerle değiştirmek istemez. Bu olumludur ancak bunu başkalarına gösterme eğilimi gurur olarak tanımlanır, kibir ise kişinin başkalarına karşı kendini eşsiz bir yerde görerek insanları hor görmesidir. Kibrin içerisinde azamet vardır. Azamet sahibi kişi gerçek değeri olmayan unvan, para gibi nesnelere değer verir. Hakiki

değer sahibi ise alçak gönüllüdür (Kant, 2003, s.253). Aristoteles ise kişinin kendi değerini alçaltmaması ancak bunun kibre de yol açmaması gerektiğini söyler.

> Huyu araştırmak ile huya sahip insanı araştırmak arasında hiç fark yoktur. Yüce gönüllü, kendisinin büyük şeylere layık olduğunu düşünen ve gerçekten layık olan kişinin olduğu düşünülüyor; çünkü layık olmadığı halde bunu düşünen aptaldır; oysa erdemli kişilerden hiçbiri aptal ya da düşüncesiz değildir. Demek ki yüce gönüllü, dediğimiz gibi biridir. küçük şeylere layık olan ve kendini böyle gören kişi ise yüce gönüllü değil, ölçülü kişidir; çünkü yüce gönüllülük büyüklükte bulunur (Aristoteles, 2009, s.77).

Aristoteles'in yukarıdaki sözlerinden hareketle huyun eylemlere bakılarak yorumlanabileceği sonucu çıkarılabilir. Kant ve Aristoteles'in en belirgin farklarından biri Aristoteles'in görüşlerinin eylemlere, Kant'ın ise niyetlere dayandırılmasıdır. Kant çok erdemli bir davranışta dahi bir çıkar olabileceğini savunur. Bu nedenle kişiyi ahlaklı yapan eylemleri değil, eylemlerin altında yatan niyetleridir. Ancak buradan Aristoteles'in niyetleri göz ardı ettiği sonucu çıkarılmamalıdır. Hatırlanacağı üzere Aristoteles erdemlerin esas değerinin ortaya çıkmasında kim tarafından yapıldığı ve bilinçli olarak yapılıp yapılmadığı noktasına dikkat edilmesi gerektiğini söylemektedir.

Aristoteles ve Kant, insan doğası ve etik görüşlerini sadece oluşturup bir kenara bırakan filozoflar olmamışlardır; çünkü her ikisi de insanın kendi doğasına uygun olarak iyi olabileceği görüşündedirler ve onlara göre iyi olma durumu yaratılabilir bir durumdur. Bunu sağlayacak olan ise eğitimdir. İnsanın doğasına uygun bir eğitim alması gerektiği düşüncesi her iki filozofta hakîm bir düşünce olarak ortaya çıkmaktadır. Aristoteles bu gerekliliği erdemle bağlantısında şöyle ifade eder: "erdemce sakat olmayan herkes belirli bir öğretim ve çabayla ona sahip olabilir. Rastlantıyla değil, bu şekilde mutlu olmak daha iyi ise bunun böyle olması akla yakın" (Aristoteles, çev. 2009, s.22). Ona göre kişilerin erdemli bir yaşam ile elde edebilecekleri mutluluğu rastlantıya bırakmak, doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Kant ise eğitimi iki açıdan ele alarak gerekliliğini ortaya koyar. İnsan doğasını kontrol altına alabilmesi ve uygarca bir yaşam sürebilmesi için eğitim almalıdır (Kant, 2003, s.263).

Aristoteles'te eğitim kişiyi esas mutluluğa ulaştıracak şekilde düzenlenmelidir. Düzenlenmelidir; çünkü insan bu mutluluğa ulaşabilecek bir olanakla doğar. Olanaklarını en iyi şekilde kullanabilen insan, mutluluk olarak neyi amaçladığını bilecek ve iyi bir eğitim ile adım adım mutluluğa ulaşabilecektir.

Aristoteles'e göre herkes erdemli bir yaşam olan mutluluğa belirli bir öğretim ve çaba ile ulaşabilir. Mutluluğuna ulaşılmış olan bir yaşam bu kadar önemli iken onu

rastlantıya bırakmak doğru bir yaklaşım olarak kabul edilemez (Aristoteles, çev. 2009, s.22). Aristoteles verilecek eğitimde hareket noktası olarak insanın bilgisini temel alır. Onun ne yapabileceğini ve ne yapması gerektiğini bilmek eğitimde izlenecek yolu belirlemek adına önemli görülür.

Aristoteles'in eğitim anlayışı insanı, toplumsallığında şekillendiren. Onu diğer insanlarla birlikte iyi yapan bir anlayıştır. Bu nedenle eğitimde toplumsal düzeni sağlayacak olan devletin rolü önemli görülür. İyi yetişmiş insan, iyi toplum ve iyi devlet sürekli etkileşim halindedir. Biri bozulacak olursa hepsi bozulur.

Kant'ın eğitim anlayışı için de Aristoteles'te olduğu gibi onun insan doğası görüşüne uygun olarak etik görüşünü yerleştirmeyi amaç edinen bir anlayıştır, denilebilir. Kant, insanı doğa ve akıl varlığı olarak ele alır. Ona göre verilecek eğitim de insanın bu iki yönünü işin içine almalıdır. Onun doğal yeteneklerini geliştirirken aynı zamanda onu uygar yapabilmelidir (Kant, 2003, s.263). Çünkü Kant da Aristoteles gibi iyi insanın toplumsal yönünün gelişmiş olması gerektiğini düşünür. Aksi durumda tek başına, sadece kendine iyi olan bir insan tipi ortaya çıkacaktır ki bu da ahlak ile bağdaşan bir tasarım olmayacaktır, denilebilir.

Her iki filozof da eğitimde deneyimin önemine değinir. Aristoteles aklın süzgecinden geçmiş bir deneyimi henüz doğru yargıda bulunma becerisi gelişmemiş olan gençlerin eğitimi için önemli bir araç olarak görürken (Aristoteles,2009, s.11) Kant deneyimin her defasında işlenerek her adımda biraz daha kusursuzlaştırılarak nesilden nesile aktarılması gerektiğini ifade eder. Böylelikle insanlıkta ilerlemenin kesintiye uğramaması amaçlanır (Kant, 2016, s.38).

Aristoteles eğitimi ruh ve beden bütünlüğünde değerlendirir. Bu nedenle bedenin eğitimini anne karnında başlayan bir süreç olarak görür. Ona göre bedene gereken özeni göstermek annenin gebeyken kendisine iyi bakması, yorgunluklardan uzak durması ile başlar ve devam eder (Aristoteles, 2000, s.228). Kant da bedenin eğitimine önem verir. Ona göre bedenin eğitimi insanın doğa varlığı olma yönünün eğitimidir. Bu şekilde bir eğitim ile eğilimler disiplin altına alınabilir; ancak burada disiplin için orta yolu bulmak ve bedene özen göstermek koşul olarak kabul edilir (Kant, 2003, s.173).

Aristoteles'in eğitim anlayışında erdem eğitimi ön plana çıkarken, Kant'ta bu ahlak öğretisi şeklinde karşımıza çıkar. Aristoteles eğitimin erdemlerin kazandırılmasına yönelik planlanması ve bu erdemlerin kişilerde yaşam bulması gerektiği görüşündedir. Kant ise ahlak öğretisine uygun olarak kişilerde ahlak duygusunu geliştirecek bir eğitimin faydalı olduğu görüşündedir. Görüldüğü gibi

Aristoteles ve Kant'ın eğitim görüşlerinde hedeflerine giden yollar farklı olsa da amaçları benzerlik göstermektedir: İyi ve ahlaklı insan yetiştirmek. Üstelik iyi de ahlak da temelini her iki filozofta da akıldan almaktadır, denilebilir.

BÖLÜM 4

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Sonuçlar

Eğitimin etik temellerinin neler olduğunun saptanmasının amaçlandığı bu çalışmada öncelikle eğitim kavramına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Buna göre eğitim kavramına dair farklı görüşler olsa da eğitim için bir "insan yaratma" noktasında birleşildiği görülmüştür. Ancak bu insanın kime, neye göre şekillendirileceği noktasına da açıklık getirmek gerektiği anlaşılmıştır. Bulgularımızın ışığında bu hususta şöyle denilebilir: Eğitimin doğru tanımına ulaşabilmek için eğitimin amaçları doğru tespit edilmelidir. Eğitim, sadece meslek edindirerek kişinin hayatını idâme ettirmesini amaçlayan bir donanım kazandırmaz, bunun çok üstünde ve her şeyden önce bir ahlak aktarımıdır. Ahlaklar ise içinde bulundukları kültürleri yansıtır. Kültürel ögeler milletlerin var oluşları için önemlidir, aktarılmalıdır; ancak ahlakın çatısı durumunda olmamalıdır. Bu nedenle ahlak aktarımından anlaşılması gereken toplumdan topluma değişen değer yargıları, iyi ve kötüler değil insani değerler yani evrensel etik değerler olmalıdır. Bu etik değerler ise insanın bilgisinden ve buna bağlı olarak değerinden türetilmelidir.

Çalışmada eğitim kavramından sonra "etik" kavramı ele alınmıştır. Çünkü etiğin ne olup ne olmadığının anlaşılması, temellerinin nerede aranacağı hususunda karışıklığın giderilmesi açısından önemli görülmüştür. Buna göre etikten anlaşılması gerekenin bir felsefe disiplini olarak etik olduğu ve felsefenin bu alanından çıkan bilgilerin meslek etiklerine en çok da günlük yaşama yansıması gerektiği sonucu olmuştur. Çünkü felsefe disiplininden beslenmesi gereken meslek etikleri için ilkeler oluşturulsa dahi kişilerin tek tek durumlar karşısında etik çözümler üretebilmesi noktasında yetersizlikler yaşanmaktadır. Bu açığın ise etik bilinç kazanmış kişilerle kapanacağı öngörülmektedir. İnsanın değerini temele alan, özgür düşünmeyi kazandırmayı amaçlayan etik bir eğitimin bu türden etik kişilerin sayısının artmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Eğitimin etik temellerine inilirken kendilerine ait etik görüşleri olan iki önemli filozofun insan doğası, etik ve eğitim görüşleri incelenmiştir. Bunlardan ilki Aristoteles'tir. Onun bütün görüşlerinin temelinde insanın bir akıl varlığı olarak türünün özelliğini yansıtabilmesi yatmaktadır. Bunun için insan, aklını diğer canlılarla ortaklık gösteren özelliklerini yönetebilmesi açısından kullanabilmelidir. Bu şekilde bir yaşam amacı olan insanda ona ait olan sadece onda görülmesi mümkün olan "erdemler" ortaya çıkabilecektir. Kişi erdemler ile daha insanca yaşayabilecektir. Aristoteles'in erdemli yaşayan insanı için aksiyon insanıdır, denilebilir; çünkü erdemin hayata geçirilmemesi onun etiğinde yer bulmaz. Buradan hareketle etik bir eğitim kişilerde insanca yaşamanın yolunu açan erdemli olma vasıflarını kazandırmalıdır. Bu eğitim doğru bilgi ve bu bilgilerden türetilecek ilkeleri gerektirir. İlkelerin üstün gelmelerine yardım edecek olan erdemlerin neler olduğunun bilinmesi ve insan doğası ile ilişkisinin saptanması bu erdemlerin birer değer olarak eğitime yansıyarak eğitimin etik temeller üzerine inşa edilmesini sağlayacaktır, denilebilir. Erdemlerin bilgisi insan olanakları ile ilişkilendirilmelidir ve ayrıca hayatta aktif olarak rol alabilecek insanların yetiştirilmesine katkı sağlamalıdır.

Duyular dünyası nedenselliğiyle hareket etmek insan eylemlerinin nedenlerini sürekli doğada aramak insanın eylem sorumluluğunu yadsımaktır. Bu da suçlu kavramını ve dolayısıyla toplum olarak yaşamayı ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir. Hiç kimse bir kurt koyunlara saldırdı diye onu suçlamaz, bu onun doğasında vardır. Olsa olsa ağır tedbirlerle çözüm üretilmeye çalışılır. İnsan bu nedensellikten farklı bir olanağa sahip olmasaydı kurtta olduğu gibi mazur görülebilir ancak sonu da kurttan farklı olmayabilirdi. Bu nedenle insandan beklenen akıl varlığı olma özelliği ile doğa nedenselliğinin üstünde hareket edebilmesidir, denilebilir.

İnsan doğasının değişmez olduğu düşüncesinde insanın yine doğası gereği sahip olduğu akıl yeteneği görmezden gelinmektedir. İnsan doğasının değişemez olarak kabul edilmesi "insanın nasıl daha fazla insan olabilir mücadelesini" gereksiz kılmakta, savaşı başlamadan bitirmektedir. Çünkü böyle bir felsefenin hayata, insana yansıması sonucunda insan doğasının değişmezliğini düşünen biri için şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Bütün suçların kaynağı insanın tabiatında var olan eğilimlerdir. Öyleyse işlediği suçların bedelini ödemek zorunda değildir; çünkü suçlu değildir. Böyle yaratılmış olmasaydı daha farklı davranabilirdi. Eğilimler sonucu yaptığı hiçbir şey onun sorumluluğunda değildir. Buradan yola çıkarak insan doğasının değişmezliğini

savunmanın eğitimin ruhuna aykırı olabileceği söylenebilir. O halde insanın değişebilir olduğu düşüncesinden hareketle eğitimin şekillendirilmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Etik temellerin kendisinin görüşlerinde arandığı bir diğer filozof ise Immanuel Kant'tır. Kant da Aristoteles'te olduğu gibi insanı en çok bir akıl varlığı olarak görür ve onun nasıl bir yaşam sürmesi gerektiği noktasında buradan yola çıkar. İnsan aklıyla daha fazla insan olarak yaşayabilmesinin önündeki engelleri aşabilir.

İnsan her türlü farklılığın ötesinde onu diğer türlerden ayıran ortaklığında, yani akıl varlığı oluşunda birleşebilir. Bu da iki yönlü yapısının farkında olarak tercihini doğa varlığı olması yönünü göz ardı etmeden akıl varlığı yönünden yapmasıyla mümkün görünmektedir. Eylemlerini ödevden dolayı değil, ödeve uygun yapan kimse ahlaklı davranmayı içselleştirmemiştir ve böyle birinin fırsatını bulduğunda tercihini eğilimleri ile yapma yani ahlaksızca davranma ihtimali her zaman vardır. O halde esas amaç ödev kavramının doğru anlaşılmasını sağlayarak ahlaklı eylemeyi yaymak olmalıdır ki bu şekilde insan yaşadığı toplumda arkasından kötülük işlenmeyeceğinin rahatlığı ile güven içerisinde hayatını sürdürebilecektir.

İnsan bilgi ve teknikte kendisinin de bir parçası olduğu doğaya hâkim olmaya çalışır. Temelde amaç doğadan kaynaklanan kötü durumlardan sakınmak ve doğayı fayda amaçlı kullanmaktır. Ancak insan doğaya hâkim olmayı başlatırken bu hâkimiyeti kendi doğasına da tatbik etmesi gerektiği gerçeğini çoğunlukla ihmal eder. Eğer bu nokta yeteri kadar önemsenseydi doğanın kontrol edilebilirliği doğanın yok edilişine dönüşmeyebilirdi. Kant'ın etik anlayışı tam da bu noktada insanlığa yol gösterecektir, denilebilir. Akıl yoluyla insan kendisinde hâkimiyeti sağlayabilir. Kendisi için istediği iyileri insanlık için de isteyebilir. Böylece "iyi istemenin" merkeze alındığı bir etik anlayışla insanların birlikteliği sağlanabilir.

Aklın buyruğu ile ödev sorumluluğunda bir yaşam süren insan hem kendi değerini hem de insanlık değerini yüceltebilir. Kişiler ve toplumlar bu bilinçle hareket edebildiği takdirde ayrımcılık, adaletsizlik gibi çatışmalara ve savaşlara neden olan sorunlar da ortadan kalkabilir.

Kant buyruklar için ödevden kaynaklı olarak yerine getirilmelidir, der. Aksi halde amaçlar anlamlarını yitirebilir ve araç durumuna gelebilir. Bu bağlamda bazı uygarlıkların insan hakları, adalet, eğitim gibi konularda ne denli ileri oldukları düşünüldüğünde akla bu seviyeye ödevden dolayı hareket etmeyi ahlak edindikleri için mi, yoksa ödeve uygun hareket etmeyi benimsedikleri için mi geldikleri sorusu gelebilir. Çünkü toplumlar ödeve uygun hareket etmediklerinde tek tek özne olarak

yaptıkları ahlaki olmayan eylemlerin bir gün maruzu olabileceklerini de tecrübe etmiş olabilirler. Böyle bir çıkarım ödeve uygun hareket etme noktasında toplumsal bir uzlaşmaya, hatta yasaları şekillendirmeye götürebilir. Bu durumda yapılması gereken Bu toplumlarının adalet, hak, eşitlik gibi kavramları kendi dışında kalan toplumlar için isteyip istemediğine bakmaktır. Bu yolla ödeve uygun ve ödevden dolayı olanın ayrımına varmak mümkün görünmektedir. Toplumların eğilimlerinin siyaseti şekillendirdiği düşünüldüğünde sadece dış siyasete bakıp bununla ilgili bir yargıya varmak zor olmayabilir. İstenilen iyiler kendi ülke sınırları içinde geçerliyse yapılan ödevler sadece yasalara uygunluktan ileri gelecektir, şayet ödevden dolayı ise zaten diğer ülkelerin de ilerlemesi açısından izledikleri siyaset de buna göre şekil alacaktır. Ancak ödevden dolayı yapılmamış olsa bile ödeve uygun hareket etmenin dahi insanî ilerlemeyi büyük ölçüde etkilediği göz ardı edilmemelidir. Burada söz konusu toplumların kendi çıkarları için, sadece kendi insanı için ödeve uygun hareket etti deyip geldikleri uygarlık noktasını küçümsememek gerekir. Bizlere düşen hukukî yasalarla da sağlamlaştırılan, ahlaka uygun olan bu eylemlerin sonuçlarını görmek ve bunu bir üst noktaya çıkarabilmek, yaşamın temeline ödeve uygun olduğu için değil, bizzat ödevden dolayı eylemeyi yerleştirebilmektir. Böyle bir anlayış ise ancak eğitim yoluyla kazandırılabilir. Çünkü tıpkı doğa yasalarında olduğu gibi yağmur yağacağı için hava kararır gibi deneyimlerin bir diğer şekli olan büyüklerimiz böyle davrandığı için böyle eyliyoruz nedenselliğiyle yaşamaya alışmış olan toplumları özgürleştirmenin yolu, ancak aklın özgürleştirilmesini amaç edinen bir eğitimle mümkün olabilir. Düşünce yönüyle gelişmemiş toplumların eylemleri çoğunlukla doğa zorunluluğunda olduğu gibi geçmiş yaşantılarla ve hatta önceki nesillerle neden sonuç ilişkisi içerisinde gerçekleşir. Bu döngün kırılması açısından bakıldığında ahlak yasasını uygulanabilir kılacak bir eğitimin sadece etik davranışların hüküm sürdüğü bir toplumu değil, aynı zamanda düşünebilen, düşündüklerinin yargısıyla hareket edebilen bir toplumu da oluşturduğu, söylenebilir.

Etik bir eğitim alması gereken insana yüklenen anlam ele alınacak olduğunda böyle bir insanın tüm yaşamını ve dolayısıyla başka yaşamları da vereceği kararlarla şekillendirebilme potansiyeli görülebilir; çünkü nasıl bir kişilik olduğu, ne yönde kararlar vereceği ile doğrudan ilgilidir. Etik kararlar verebilen kişilerin eğitimi diğer insanlar ile ortak bir yaşamı gözetmek üzere kurulduğu takdirde, kişi kararlarını kendi çıkarları doğrultusunda değil, insanlık değerini göz önünde bulundurarak alabilecektir.

Değerler eğitimi birçok ülkenin eğitim müfredatına yansımıştır. Çünkü her toplum değer verdiği unsurların gelecek nesiller açısından devam ettirilmesini arzu eder ve kendi değerlerini insani değerler olarak aktarır. Bu değerlerin kaynağının belirlenmesi insani değerler olup olmadıkları noktasını aydınlatacaktır. O halde değerlerin kaynağı ne olmalıdır? Din mi? Basiret kuralları mı yoksa erdemler mi? Dinler, inanışlar ve görüşler sadece toplumdan topluma değil, aynı toplumun bireyleri arasında dahi farklılık gösterebilir. Elbette herkes kendi çocuğuna sahip olduklarını aktarma hakkına sahiptir; ancak insanların ortak paydalarda birleşecek şekilde eğitilmeleri de çatışmaları azaltacaktır. Bu ortak paydanın tüm insanlıkta geçerli olabilecek olan, insanın olanaklarından türetilen etik değerler olduğu söylenebilir.

Eğitimin etik yaklaşımlarla temellendirilmesi gereklidir. Bunun için kendi iç değeri olan bilgi ve uğraşlarla donatılması koşuldur. Ancak ayrıca etik eğitimi verilmesi de bu temellerin yerine oturması için gerekmektedir. Bu eğitim etik disiplininde adı geçen filozofları içine alarak kişilerde bir birikim oluşturmayı hedeflediği gibi doğru değerlendirme ve yargıda bulunma becerilerini de geliştirecek şekilde olmalıdır.

Sürekli değişen ve gelişen dünyada gelişimin yönünü etik kararlar alarak tayin edebilecek kişilerin eğitimi; değişimi, insan için ve dolayısıyla çevre için olumlu bir yöne çevirebilecektir. Bu sebeple iyiliğin araç değil insan değeri üzerine temel almış bir amaç olduğunun vurgusu yapılan etik bir eğitim kurgulanmalıdır. Böyle bir eğitim, kişiyi kendisini insanlık adına gözettiği bir bilince yükseltecek ve bu yolla daha yaşanılır bir dünya inşa edilebilecektir.

O halde denilebilir ki eğitimin amacı etik kişiler yetiştirmek ve bunun için gerekli koşulları sağlamaktır. Etik bir kişiliğe sahip insanların sayısının artması normatif etiklerde sıkça yaşanan etik ikilemlerin çözümünde etik kararlar alınabilmesinin önünü açacaktır. Bu söylediklerimizi sağlamanın koşulu kişilerin etik eğitimi alması, eğitimin etik ile şekillenmesi ve bütün disiplinlerin felsefe ile işbirliği içerisinde eğitime dâhil edilmesidir. Böyle bir eğitimden geçen kişi hem durumları doğru değerlendirecek hem yasanın boşluklarını görecek hem de eyleme geçmek adına sorumluluk alabilecektir. Yasaları oluşturulan mesleklerin sayısının giderek arttığı düşünüldüğünde her insanın bu bilinçle yetiştirilmesinin öneminin de arttığı söylenebilir. Aksi düşünüldüğünde insan sadece kendisine verilen kurallarla hareket eden, özgür olmayan bir varlık olacaktır, denilebilir.

Öneriler

Çalışmadan çıkan sonuçlardan hareketle şunlar önerilebilir:

1. Aklı hâkim kılacak bir felsefe eğitimi erken yaşlarda zorunlu ders olarak programlarda yer almalıdır

2. Etik eğitimi dersi uygun yaşlar için düzenlenerek programlarda yer almalıdır. Ayrıca derste sanatsal metinler etik felsefesi çerçevesinde değerlendirilerek öğrencilere etik bir değerlendirme yapabilme becerisi kazandırılmalıdır.

3. Eğitim, kişinin erdemli bir yaşam sürmesini sağlayacak, kendini yetiştirebilmesi için olanaklarını değerlendirebileceği şekilde Aristoteles'in "boş zaman etkinlikleri" adını verdiği imkânları da sunmak üzere planlanmalıdır. Burada amaç kişiye erdemli yaşam için zamanı nasıl değerlendirmesi gerektiğine dair bir beceri kazandırmaktır. Bunun sağlanabilmesi için sanat etkinliklerine programlarda daha çok yer verilebilir. Ayrıca ders yükü azaltılarak kişilerin böyle zamanları değerlendirmesi için zaman açısından imkân sağlanabileceği gibi fırsatlar açısından da koşullar düzenlenmelidir.

4. Etik yaklaşımların eğitim programlarına nüfuz edebilmesi için program geliştirme uzmanları bu yönde bir eğitim almalıdır.

5.Öğretmen eğitimi programlarında vurgulanmak istenen eğitim felsefesi etik felsefesi çerçevesinde şekillendirilmelidir.

6. Öğretmenlerin etik eğitimi dersi, doğru değerlendirme yapabilme kabiliyetlerini geliştirecek şekilde düzenlenmelidir. Bu şekilde meslek etiği kodları verilirken altyapısının ne olduğu üzerine bir fikir sahibi olan öğretmenin olağandışı bir durumda bu kodları neden kullanıp kullanamayacağına dair fikir yürütme becerisi geliştirmesi hedeflenmelidir.

7. Sistemde var olan öğretmenlerin etik eğitimi almaları sağlanmalıdır. Bu eğitimin uzmanlar tarafından değerlendirilmiş örnek olaylar üzerinden yapılmasının yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

8. Hangi düzeyde olursa olsun Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okutulan derslerin etik içerik analizi yapılmalıdır. Evrensel etik değerlerin işlenmesine önem verilmelidir.

KAYNAKLAR

Akarsu, B. (2006). Kant'ta İnsanlık İdeali ve Özgürlük Sorunu. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 304-310).

Anğ, T. (1995). Gelişmişliğin Kriteri Olarak Eğitim. B. Çotuksöken (Editör), *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim* (ss. 41-46).

Aristoteles, Burnet, J. (1903). *Eğitim Üzerine.* (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

Aristoteles. (2000). *Politika.* (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aristoteles. (2016). *Magna Moralia.* (Y. G. Sev, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Aristoteles. (2015). *Eudemos' a Etik.*(S. Babür, Çev.). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Aristoteles. (2009). *Nikomakhos'a Etik.* (S. Babür, Çev.). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Aristoteles. (2001). *Ruh Üzerine.* (Z. Özcan, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Ateşoğlu, G. (2006). Kamusallığın Dönüşümü: Kant ve Hegel'in Hukuk ve Tarih Felsefelerinde Bir Karşılaştırma. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 487-495).

Atıcı, M. (1995). Felsefe Eğitiminin Düşündürdükleri. B. Çotuksöken (Editör), *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim* (ss. 25--32).

Bayraktar, F. (2019). Etik Değerler ve Popülizm. C. Türer (Editör), *Etik ve Etik Sorunlar.* (ss. 429-444). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Biçer, S. (2018). *Aristoteles ve Spinoza'nın İnsan Doğası Görüşlerinin Hareket Noktaları Bakımından Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Bilgin, A. ve Şenşekerci, E. (2008). Eleştirel Düşünme ve Öğretimi. *U. Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 14, 15-43. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr

Bozkurt, N. (1995). Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye' de Eğitim. B. Çotuksöken (Editör), *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim* (ss. 13-20). İstanbul.

Çankaya, A. (2009-2010). Aristoteles'te Mükemmel Yaşamın Neliği. *Özne Dergisi*, 11-12, ss.104-110.

Cenan, Ş. (2016). *Antropontolojik Açıdan Eğitim Kavramı ve Eğitimde Etik Sorunsalı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Cassirer, E. (1996). Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi. (D. Özlem, Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Çelik, S. (2009-2010). Aristoteles'in Güzellik ve Sanat Üzerine Görüşleri. *Özne Dergisi,* 11-12, ss.162-168.

Çevikbaş, S. (2006). Kant ve Metafizik. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 143-158).

Coşkun, A. (2019). Meslek Etiği. C. Türer (Editör), *Etik ve Etik Sorunlar*. (ss. 233-264). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Çotuksöken, B. (1995). Önsöz. B. Çotuksöken (Editör), *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim* (ss. 5-6).

Çotuksöken, B. (1995). Eğitim Kavramı Üzerine. B. Çotuksöken (Editör), *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim* (ss. 47-54).

Çotuksöken, B. (2009-2010). Aristoteles'te Düşünme- Varlık İlişkisi ve Nesnellik. *Özne Dergisi,* 11-12, ss.43-46.

Çilingir, L. (2006). Kant'ın Postulatçı Düşünce Yöntemi Açısından Farabi Felsefesinin Değerlendirilişi. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 232-245).

Çörekçioğlu, H. (2006). Kantçı Otonominin Politikası. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 439-452).

Demirdöven, İ.H. (2006). Meslek Kimliği Sorunu ve Immanuel Kant'ın Etik Görüşü. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 378-383).

Erdem, H. H. (2006). İntihar Sorunu Karşısında Immanuel Kant. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 339-351).

Erdem, H. H. (2019). Eğitimde Etik Sorunlar. C. Türer (Editör), *Etik ve Etik Sorunlar*. (ss. 167-184). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Erkızan, H. N. (2006). Kantçı Konstruktivizm ve Onun Yeni- Aristotelesçi Eleştirisi Üzerine. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 474-486).

Erkızan, H. N. (2009-2010). Aristoteles: Yaşamı, Yapıtları ve Felsefesi. *Özne Dergisi*, 11-12, ss.4-25.

Erkızan, H. N. (2009-2010). Çağdaş Aristotelesçi Düşüncede İnsan: Nussbaumn'un Özcü (Essentialist) İnsan Anlayışı Üzerine Bir İnceleme . *Özne Dergisi*, 11-12, ss.86-103.

Erkızan, H. N. , Nagel, T. (2009-2010). Aristoteles'in Eudaimonia Üzerine Düşünceleri. *Özne Dergisi,* 11-12, ss.111-115.

Erkızan, H.N. (2009-2010). Aristotelesçilik. *Özne Dergisi,* 11-12, ss.193-198.

Gingell, C. W. (2008). *Philosophy of Education-The Key Consepts.* USA and Canada: Routledge.

Gökalp, Z. (1997). *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Hacıkadiroğlu, V. (2006). Kant'ta Özgürlük Sorunu. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 301-303).

Hacıkadiroğlu, V. (1995). Özgürlük İçinde İşbirliğini Öğretmeyi Amaçlayan Eğitim. B. Çotuksöken (Editör), *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim* (ss. 33-40).

Haynes, F.(1998). *Eğitimde Etik*. (S. K. Akbaş, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (2000).

Hummel, C. (1999). Aristotle. ©*UNESCO: International Bureau of Education*. Retrieved from :

http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/aristote.pdf

Hünler, S. (2006). Kant: Epistemolojist mi Metafizikçi mi?. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 168-172).

Kant, I. (2016). *Eğitim Üzerine* (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

Kant, I. (1990). *Ethica* (O. Özügül, Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları. (2003).

Kant, I. (1788). *Pratik Aklın Eleştirisi* (İ. Kuçuradi, Ü.Gökberk, F. Akatlı. Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. (1994).

Kant, I. (1922). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (İ. Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. (2009).

Kanz, H. (1999). Immanuel Kant. ©*UNESCO: International Bureau of Education.* Retrieved from: http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/kante.PDF

Karabacak, N., Küçük, M. (2018).Etik İkilemler- Sorunlar ve Çözüm Yolları Üzerine Bir Analiz. . M. Ergün, N. Karabacak, İ. Korkmaz, M. Küçük (Editörler), *Öğretmenliğin Mesleki Değerleri ve Etik*. (1-31). Ankara: Anı Yayıncılık.

Karakaya, T. (2006). Kant ve Varoluşçu Düşünürlerde Özgürlük Sorunu. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 311-321).

Ketenci, T. (2006). Eleştiri ve Aydınlanma. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 466-473).

Kılıç, Y. (2004). *İnsan Doğası Kavramı Üzerine Bir Çalışma.*(Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Kılınç, N. (2006). Kaybolan İnsanlık İdealinin Yeniden Canlandırılması: Çağdaş Felsefede Kant'a Dönüş. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 453-457).

Kuçuradi, İ. (1995). Açış Konuşması. B. Çotuksöken (Editör), *Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim* (ss. 7-11).

Kuçuradi, İ. (1996). *Etik.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ.(2009). *Uludağ Konuşmaları.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2000). Felsefi Etik ve " Meslek Etikleri*".* H. Tepe (Editör), *Etik ve Meslek Etikleri*.(ss.17-32). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu

Kuçuradi. İ. (2006). Kant's Ethics: Is It A Deontological Ethics?. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 352-358).

Kuehn, M. (2001). *Immanuel Kant* (B. Doğan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (2011).

Kumar, R.(2011). *Araştırma Yöntemleri.*(Ö. Çokluk, G. Şekercioğlu, H. Atak, Çev.). Ankara: Edge Akademi Yayın Dağıtım.

Kuyurtar, E. (2006). Kant, İnsan Onuru ve Ölüm Cezası. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 329-338).

Loosman, I. (2013). *Moral development and education : Aristotle and Kant* (Unpublished bachelor's thesis). Utrecht University, Holland.

Miser, R. (2013). *Yaşam Boyu Öğrenme Kavram ve Bağlam*. Ankara: EBF-MD Yayını.

Nutku, U. (2006). İnsan Felsefesinde Yol Gösterici Olarak Kant'ın Aşkın İdeler Çözümlemesi. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 246-250).

Oktay, A.S. (2006). Kant'ta Evrensel Ahlak Yasaları ve Global Etik' e Katkıları. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss.392-400).

Özcan, M. (2011). *Aristoteles*. Ankara: BilgeSu.

Özkan, C. (2006). Kant'ın Pratik Felsefesi. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 322-328).

Özlem, D. (2006). Kant ve Yeni Kantçılık. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 251-277).

Pakaluk, M. (2020). Cambridge history of moral philosophy. J. Timmermann & S. Golub (Eds.), *Aristotele's moral philosophy.* Retrieved from*:* http://www.academia.edu

Pieper, A. (1994). *Etiğe Giriş*.(V.Atayman, G. Sezer. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (1999).

Platon. (1998). *Devlet Adamı. (*B. Boran, M. Karasan, Çev.). Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd.

Schneewınd, J. B. (2002). Why study kant's ethics? A. W. Wood (Eds.*), Kant's groundwork for the metaphysics of morals* (pp.83-89). Yale University Press.

Tepe, H. (2016a). *'Pratik Etik'*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Tepe, H. (2016b). *'Teorik Etik'*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Toku, N. (2009-2010). Aristoteles'in Siyaset Felsefesi. *Özne Dergisi*, 11-12, ss.116-124.

Topdemir, H. G. (2019). Bilim ve Tarih İlişkisini Bilim Tarihi Üzerinden Okumak. C. Türer (Editör), *Etik ve Etik Sorunlar*. (ss. 201-232). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Topsakal, C. (2018). İnsan Hakları ve Demokrasi Değerleri. M. Ergün, N. Karabacak, İ. Korkmaz, M. Küçük (Editörler), *Öğretmenliğin Mesleki Değerleri ve Etik*. (195-216). Ankara: Anı Yayıncılık.

Türer, C. (2019). Niçin Etik?. C. Türer (Editör), *Etik ve Etik Sorunlar*. (ss. 1-6). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Ünder, H. (2019). Çevre Etiği. C. Türer (Editör), *Etik ve Etik Sorunlar*. (ss. 139-166). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık

Yasa, M. (2019). Etik-Estetik İlişkisi: Sorunlar, Çözümler ve Öneriler. C. Türer (Editör), *Etik ve Etik Sorunlar*. (ss. 445-446). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Yıldırım, E. (2006). Kalıcı Barış Özlemi Üzerine. *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu* (ss. 513-522).

Yılmaz, Z. (2004). Aristoteles'in Eğitim Anlayışı. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10, 148-159.

Yurtsever, A. (2009-2010). Aristoteles Felsefesinde Devletin ve Politik Yaşamın Anlamı. *Özne Dergisi*, 11-12, ss.125-133.

EKLER

EK 1. Etik Kurul Onayı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : **24/02/2020**

Toplantı Sayısı : **2**

Karar Sayısı : **48**

48- Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Elif Akdoğan**'ın "Eğitimin Etik Temelleri" başlıklı tezi ile ilgili 19/12/2019 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Elif Akdoğan**'ın "Eğitimin Etik Temelleri" başlıklı tezinin, insan üzerinde yapılan bir çalışma olmaması nedeniyle etik kurul onayına ihtiyaç duymadığına oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
24/02/2020

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

BENZERLİK BİLDİRİMİ

"Aristoteles ve Kant Felsefeleri Işığında Eğitimin Etik Temelleri" başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihali Engelleme Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) "Yedi sözcükten daha az olan benzeşmeler" (2) "Kaynaklar" (3) "Doğrudan Alıntılar" dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 30-Haz-2020 02:23PM (UTC+0300)
Gönderim Numarası	: 1351754195
Sayfa Sayısı	: 122
Sözcük Sayısı	: 34828
Karakter Sayısı	: 232535
Benzerlik Oranı	: %2
Savunma Tarihi	: 08.07.2020

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihali Engelleme Programı'na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10'dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Elif AKDOĞAN

Tarih:30.06.2020

İmza: ……

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı **:** Elif Akdoğan

E-Posta Adresi **:** elf.akdogan@gmail.com

İş Deneyimi **:**

Unvan	**Görev Yeri**	**Yıl**
Öğretmen	23 Nisan İlköğretim Okulu	2007-2010
Müdür Yardımcısı	Gazi Ahmet Muhtar Paşa İ. Ö.O	2010-2011
Öğretmen	Orhan Gazi Ortaokulu	2016

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	**Bölüm/Program**	**Üniversite**	**Yıl**
Lisans	Türkçe Öğretmenliği	Gazi Üniversitesi	2004

Yayınlar: